

**Київський університет туризму, економіки і права
Міністерства освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Міністерства освіти і науки України**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛІТОВКА-ДЕМЕНІНА СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА

УДК 378.04:338.48

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ
ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Літовка-Деменіна С.Г.

Науковий керівник – **Любарець Владислава Вікторівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту інноваційних технологій соціокультурної діяльності

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Літовка-Деменіна С.Г. Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійній підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Київський університет туризму, економіки і права, Київ, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2018.

Дисертація присвячена формуванню готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в умовах професійної підготовки. Формування вказаного виду готовності здійснювалося відповідно до принципів науковості, системності, професійної мобільності, оптимальності.

У дисертації проаналізовано основні тенденції розвитку туризму в Україні як сфери науково-практичної діяльності, організацію підготовки студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти у ВНЗ як педагогічну проблему; формування готовності фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти у ВНЗ України. Визначено передумови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності у вищих закладах освіти України.

Виокремлено етапи парадигми туризму у таких межах: економічні пріоритети (його вагомість розглядали із позиції прибутковості); у межах інтеграція туризму із соціальними науками: (географія, історія, якими зумовлено формування двох його напрямів: регіоналістика туризму та історія туризму); вивчення соціальних засад туризму (пріоритетність досліджень філософії, соціології, педагогіки та психології туризму).

Фундаментальна туристична освіта в Україні є відносно новою сферою, що ініціює оновлення змісту підготовки фахівців у галузі туризму. Розвиток туризму в Україні, як чинник формування економіки держави, зумовлює необхідність створення галузевої системи підготовки та підвищення кваліфікації туристських кадрів, яка б виховувала фахівців, здатних в умовах конкуренції працювати

індивідуально і продуктивно.

На підставі матеріалів аналізу наукових та інформаційних джерел доведено, що актуальність дослідження теоретико-методичних засад неперервної туристської освіти зумовлено низкою чинників. Це: посилення впливу туризму на локальному і регіональному, а також і на глобальному рівнях і необхідністю зростання потенціалу якості людських ресурсів; зростанням зацікавлення молодих людей (учні старших класів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, вищих закладів освіти різних рівнів акредитації) туризмом унаслідок здобуття фахової освіти у зв'язку з необхідністю реалізації Державної програми розвитку туризму.

Сучасна туристична діяльність та її результати зумовлюють розв'язання низки важливих соціально-культурних завдань, як-то: повноцінне відтворення людини унаслідок монотонної праці та повсякденності, надання особистості нових емоційних вражень та культурно-естетичних знань. Статус екскурсознавця увиразнюється унаслідок конституювання професії, що передбачає наявність сприятливих інституціональних умов. А саме – введення у зміст Державного класифікатора професій; формування зацікавленості суспільства у розвитку цієї професії; забезпечення професійної підготовки; моделювання позитивного образу екскурсознавця та його прилюдна презентація у соціокультурному публічному просторі.

Уточнено сутність і зміст ключових понять «професійна взаємодія зі споживачами туристичних послуг» та «готовність майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки»; охарактеризовано особливості формування готовності майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної освіти у ВНЗ України.

Охарактеризовано процес підготовки студентів до екскурсійної діяльності в умовах професійної туристичної освіти; змодельовано процес формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в умовах професійної освіти; розкрито особливості формування готовності до

екскурсійної діяльності в процесі професійної освіти майбутніх фахівців сфери туризму. Структуру змісту професійної підготовки туризмознавців скориговано відповідно до сутності та особливостей праці екскурсознавця.

Особливо важливе значення у підготовці майбутніх фахівців з екскурсійної діяльності посідає професійна та практична підготовка. Зміст навчальних дисциплін, які спрямовані на забезпечення професійно-орієнтованої підготовки, формує знання, вміння та навички майбутніх фахівців в умовах наближених до реалій професійної діяльності.

У дисертації спроектовано модель формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. Змодельовано процес формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності теоретично обґрунтовано і структурно представлено із чотирьох блоків: організаційного, змістового, конструктивного, діагностико-результативного, які спрямовані на підготовленого висококваліфікованого фахівця до екскурсійної діяльності зі споживачами туристичних послуг.

Результатом їх реалізації розглядаємо сформовану готовність майбутніх фахівців туризму до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг на належному рівні.

У роботі описано алгоритм реалізації розробленої моделі шляхом добору змісту підготовки майбутніх фахівців під час укладання навчальних програм: доцільне використання і опирання на низку детермінантів: перша – неперервність ступеневої підготовки у ВНЗ – бакалавр, магістр; у післядипломній освіті – підвищення кваліфікації фахівців екскурсійної діяльності; друга – визначення теоретичного і практичного змісту підготовки фахівців, його поділу на теоретичну і практичну складові; третя – поділ навчальних елементів залежно від функцій компонентів професійної діяльності: екскурсійна, виховна; управлінська; організаційна; маркетингова; науково-педагогічна.

Відповідно передбачено чотирирівневий вимір професійних знань: 1-й – уможливають проведення екскурсійної діяльності; 2-й – передбачають

управлінську, організаційну та маркетингову діяльність; 3-й – сприяють реалізації науково-педагогічної і виховної діяльності; 4-й – забезпечують можливість творчого перенесення знань, умінь і навичок задля розв'язання нових професійних завдань і проблем.

З урахуванням алгоритму наукового дослідження, виокремлено критерії за кожним компонентом готовності: аксіологічний (система цінностей і професійних установок, які мотивують студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг та формують позитивне ставлення до неї); когнітивний (наявність комплексу професійно-орієнтованих знань у студентів про особливості екскурсійної діяльності, які необхідні для професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг); діяльнісний (наявність проектувально-конструктивних, виконавських, аналітико-рефлексивних умінь і навичок реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг) і особистісно-комунікативний (морально-психологічна готовність й комунікативна компетентність фахівця туризму, необхідні для успішної професійної взаємодії, професійно-ділового й міжособистісного спілкування зі споживачами екскурсійних послуг). Рівень сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки охарактеризовано сукупністю показників і виявлено певні рівні у чотирьох вимірах – (високий, середній, низький).

Розроблено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування означеної готовності: формування особистісного сенсу щодо екскурсійної діяльності й позитивної мотивації студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; транспозиція у зміст навчального процесу комунікативних стратегій підготовки студентів до успішної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; реалізація організаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу формування готовності студентів до екскурсійної діяльності.

Рівень ефективності реалізації розробленого змісту професійної підготовки майбутніх фахівців екскурсійної діяльності значною мірою

узалежнений від його забезпечення дидактичним інструментарієм. У дисертації обґрунтовано доцільність впровадження спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» у процес професійної підготовки фахівців означеного профілю та використання пріоритетних методів інтерактивної взаємодії у педагогічному процесі ВНЗ (кейс-технологія, проектна технологія, дослідницьке завдання, «мозковий штурм» та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* цілісно охарактеризовано сучасний стан процесу підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності; виявлено низку об'єктивних суперечностей його теоретичної та практичної реалізації у закладах вищої освіти України; теоретично обґрунтовано і експериментально змодельовано процес формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності із низки взаємонеподільних блоків (організаційний, змістовний, конструктивний та діагностико-результативний); виокремлено компоненти (аксіологічний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-комунікативний), виражено критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності; визначено та доведено ефективність організаційно-педагогічних умов забезпечення процесу формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності (формування особистісного сенсу студентів щодо професійної діяльності й позитивної мотивації їх взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; трансформація змісту підготовки студентів до оволодіння ними комунікативними стратегіями функціонування професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг; реалізація інформаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу ВНЗ); конкретизовано сутність і зміст ключових понять «професійна взаємодія зі споживачами туристичних послуг» та «готовність майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки».

Подальшого вивчення потребують питання мотивації студентів до професійного спілкування зі споживачами туристичних послуг, а також

узагальнення зарубіжного досвіду підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності та формування навичок професійної взаємодії з ними.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у процес професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму навчального комплексу зі спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» та його навчально-методичного забезпечення; навчально-методичних посібників: «Методичні рекомендації до спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» (для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітній ступінь бакалавр) та «Методичні рекомендації щодо підготовки і проведення екскурсій у музеях».

Результати дослідження впроваджено до навчально-виховного процесу Київського університету туризму, економіки і права, Мукачівського державного університету, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди»; Національного транспортного університету; Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів, Київського державного коледжу туризму та готельного господарства.

Матеріали дисертації можуть бути використані для професійної підготовки студентів спеціальностей «Туризм», «Екскурсознавство» у вищих навчальних закладах, в інститутах післядипломної освіти з метою підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму у закладах означеного профілю.

Ключові слова: професійна підготовка, формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності, педагогічні умови, модель.

SUMMARY

Litovka-Demenina S.H. Formation of readiness of future professionals in tourism sphere to excursion activities in the process of professional training. – The manuscript.

The dissertation for getting a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences on specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Kyiv University of Tourism, Economics and Law, Kyiv, SHEI «Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk», Ivano-Frankivsk, 2018.

The dissertation is devoted to the formation of readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities in conditions of professional training. Formation of the specified type of readiness was carried out in accordance with the principles of scholarship, systematic, professional mobility and optimality.

The main tendencies of tourism development in Ukraine as a sphere of scientific and practical activity, training organization of students to excursion activities in the process of professional tourism education at higher educational establishments as a pedagogical problem; formation of readiness of specialists in tourism sphere to excursion activities during the process of professional tourism education at higher educational establishments in Ukraine are analyzed in the dissertation. The preconditions of formation of readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities at higher educational establishments in Ukraine are determined.

The stages of the paradigm of tourism are distinguished in the following areas: economic priorities (its validity was considered from the point of view of profitability); within the framework of integration of tourism with social sciences: (geography, history, which determine the formation of its two areas: regional studies of tourism and history of tourism); study of social principles of tourism (priority research of philosophy, sociology, pedagogy and psychology of tourism).

Fundamental tourism education in Ukraine is a relatively new area, which initiates updating the content of training specialists in the field of tourism. The development of tourism in Ukraine, as a factor in the formation of the state's economy, predetermines necessitates in the creation of a sectorial system of training and improvement the skills of tourism personnel that would educate specialists capable to work individually and productively in a competitive environment.

Being based on the materials of the analysis of scientific and informational sources it is proved that the relevance of the research of theoretical and methodical principles of uninterrupted tourism education is determined by a number of factors. These are: increasing the impact of tourism on the local and regional levels, as well as on the global level and the necessity to increase the quality of human potential resources; increasing interest of young people (high school students in secondary

schools, lyceums, higher education establishments of different levels of accreditation) in tourism as a result of obtaining professional education in connection with the necessity to implement the State Tourism Development Program.

Modern tourist activity and its results determine the solution of a number of important social and cultural tasks, such as: the full reproduction of a person as a result of monotonous labor and everyday life, giving the person new emotional impressions, cultural and aesthetic knowledge. The status of the excursion scientist stands out due to the constitution of the profession, which implies the existence of favorable institutional conditions. That is the introduction into the maintenance of the State Classifier of professions; formation of social interest in the development of this profession; providing the professional training; modeling the positive image of the excursion scientist and his public presentation in the social and cultural public space.

The essence and content of the key concepts such as «professional interaction with consumers of tourist services» and «readiness of future experts in tourism sphere to excursion activities in the process of professional training are specified»; the peculiarities of forming the readiness of the future specialist in tourism sphere to excursion activities in the process of professional education at higher educational establishments in Ukraine are characterized.

The process of students' training to excursion activities in the conditions of professional tourism education is characterized; the process of formation of readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities in conditions of professional education is modeled; features of formation of readiness to excursion activities in the process of professional education of future specialists in tourism sphere are revealed. The structure of the content in professional training of tourism experts has been adjusted in accordance with the essence and characteristics of the excursion scientist's work.

Particular importance in the training of future professionals to excursion activities has professional and practical training. The content of educational disciplines aimed at ensuring professionally oriented training, forms the knowledge, skills and

abilities of future specialists in the context of professional activities approximated to realities.

In the dissertation the model of formation of readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities in the process of professional training is designed from a number of structural blocks – organizational, informative, constructive and diagnostically productive which are directed to the prepared highly qualified specialist to excursion activities with consumers of excursion services.

As a result of their implementation, we consider the readiness of the future specialists of tourism to professional interaction with consumers of excursion services to be at the appropriate level.

The dissertation describes the algorithm of implementation the developed model by selecting the content of training future specialists during the creation of curriculums: which is proper to use and operate a number of determinants: the first one is the continuity of graduate preparation at higher educational establishments - the bachelor, the master; in postgraduate education - advanced training of excursion specialists; the second is the definition of the theoretical and practical content in the specialists' training, its division into theoretical and practical components; the third is - the division of educational elements, depending on the functions of components of professional activities: excursion, educational; managerial; organizational; marketing; scientific and pedagogical.

Respectively, a four-level dimension of professional knowledge is provided: the 1st one – enables excursion activities; the 2nd one – provides managerial, organizational and marketing activities; the 3rd one – promotes the implementation of scientific, pedagogical and educational activities; the 4th one – provides the possibility of creative transfer of knowledge, skills and abilities to solve new professional tasks and problems.

Taking into account the algorithm of scientific research, the criteria for each component of readiness are outlined: axiological (system of values and professional adjustment, which motivates students to professional interaction with consumers of excursion services and forms a positive attitude towards it); cognitive (presence of a

complex of professionally oriented knowledge of students to the features of excursion activities that are necessary for professional cooperation with consumers of excursion services); active (presence of design-constructive, performing, analytical and reflexive abilities and skills of realization professional interaction with consumers of excursion services) and personally communicative (moral, psychological readiness and communicative competence of a specialist in tourism, necessary for successful professional cooperation, professionally-business and interpersonal communication with consumers of excursion services). The level of formation of readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities in the process of training is characterized by a set of indicators and certain levels are identified in four dimensions – (high, medium, low).

The pedagogical terms of forming the determined readiness are elaborated and theoretically justified: forming of personal sense in relation to excursion activity and positive motivation of students to the professional cooperation with the consumers of excursion services; transposition into the content of educational process the communicative strategies of students' training to the successful professional cooperation with the consumers of excursion services; realization organizationally methodical providing the educational process with forming of readiness of students to excursion activities.

The level of effectiveness at the realization the developed content of the professional training of future specialists to excursion activities is largely dependent on its providing with didactic tools. The expediency of the introduction of the special course «The Organization of Excursion Activities» in the process of professional training the specified profile specialists and the use of priority methods of interactive interrelation during the educational process at higher educational establishments (case technology, design technology, research task, «brainstorming», etc.) is justified in the dissertation.

The scientific novelty of the research is that, for the first time, the current state of the process in preparation of future specialists in tourism sphere to excursion activities has been characterized in a holistic manner; a number of objective

contradictions of its theoretical and practical realization at higher educational establishments in Ukraine was revealed, the process of formation of readiness of future professionals in tourism sphere to excursion activities is theoretically justified and experimentally simulated from a number of mutually indivisible blocks (organizational, informative, constructive and effective diagnostic); the components (axiological, cognitive, active and personal communicative) are isolated; the criteria, indicators and levels of formation of the readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities are defined; the effectiveness of organizational and pedagogical conditions for ensuring the process of forming the readiness of the future specialists in tourism sphere to excursion activities is determined and proved (formation of the personal meaning of students about professional activity and positive motivation of their interaction with consumers of excursion services; transformation the contents in the training of students to master communicative strategies for the functioning of professional interaction with consumers of tourist services; implementation of informative and methodological support in the educational process at higher educational establishments); the essence and content of key concepts as «professional interaction with consumers of tourist services» and «readiness of future specialists in tourism sphere to excursion activities in the course of their professional training» are specified.

The issues of students' motivation to professional communication with consumers of tourism services as well as generalization of foreign experience in preparing future specialists in tourism sphere to excursion activities and the formation of skills for professional interaction with them are needed to be researched in future.

The practical significance of the obtained results from the research consists in the development and implementation into the training process future specialists in tourism sphere the educational complex of the special course «The Organization of Excursion Activities» and its educational and methodological support; educational and methodological manuals: «Methodical recommendations for the special course» «The Organization of Excursion Activities» (for students at the field of knowledge 24 «Sphere of service» in the specialty 242 «Tourism», an educational bachelor's degree)

and "Methodical recommendations of the preparation and conduction excursions in museums".

The results of the research were introduced into the educational process of Kyiv University of Tourism, Economics and Law, Mukachevo State University, Pereyasliv-Khmelnysky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda; National Transport University; The Institute of Professional Growth of Specialists in Tourism and Resorts, Kyiv State College of Tourism and Hospitality.

The materials of the dissertation can be used for professional training of students of the specialties «Tourism», «Excursion Science» at higher educational establishments, at institutes of postgraduate education with the purpose of professional development of specialists in tourism sphere at institutions of the specified profile.

Key words: professional training, formation of readiness of future professionals in tourism sphere to excursion activities, pedagogical conditions, a model.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально – методичні посібники:

1. Літовка-Деменіна С. Г. Методичні рекомендації до спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» [для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітній ступінь бакалавр] / Літовка-Деменіна С. Г. Київ: Вид-во КУТЕП, 2015. 96 с.

2. Літовка-Деменіна С. Г. Методичні рекомендації щодо підготовки і проведення екскурсії по музею [для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітнього ступеню бакалавр] / С. Г. Літовка-Деменіна, В. В. Любарець. Київ: Вид-во КУТЕП, 2016. 34 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

3. Літовка-Деменіна С. Г. Питання готовності майбутнього фахівця сфери туризму до здійснення екскурсійної діяльності / *Педагогіка та психологія*: збірник наукових праць. Харків, 2016. Вип. 52. С. 134-143.

4. Літовка-Деменіна С. Г. Особливості викладання екскурсійної діяльності для студентів напряму підготовки «Туризм» / *Професійна освіта*:

методологія, теорія та технології: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2016. Вип 4. С. 160-172.

5. Літовка-Деменіна С. Г. Сучасний стан підготовки майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності: теоретико-методологічний аспект / *Теоретична і дидактична філологія*: збірник наукових праць. Серія «Педагогіка». Переяслав-Хмельницький: «ФОП Добровська Я.М.», 2017. Вип. 24. С. 93-102.

6. Літовка-Деменіна С. Г. Стан готовності майбутніх фахівців сфери туризму до організації екскурсійної діяльності / *Освітній простір України*: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. Вип. 10. С.192-201.

Статті у закордонних наукових виданнях:

7. Литовка-Деменіна С. Г. Диагностика готовности студентов к экскурсионной деятельности в процессе профессионального туристического образования» / *Теория и методика профессионального образования: сборник научных статей*. Минск: РИПО, 2017. Вып. 4, Ч. I. С. 208-215.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій:

8. Літовка С.Г. Екологічна освіта і культура як парадигма природоохоронних знань суспільства / *Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін*: республіканська науково-практична конференція, 25-26 листопада 2010 р. Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. С.217-218.

9. Літовка С. Г. Аналіз стану підготовки майбутніх фахівців сферу туризму до екскурсійної діяльності / *Туризм в умовах глобалізації: виклики часу*: IV Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні форми управління туристичної індустрії в умовах сучасного етапу глобалізаційного процесу». Київ, 2015. Ч.V. С. 96-102.

10. Літовка-Деменіна С. Г. Особливості використання інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної

діяльності. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2014 рік (м.Київ, 26 березня 2015 р.), Т. 2.* / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ: ПТО НАПН України, 2015. С. 20-24.

11. Літовка-Деменіна С. Г. Сучасні аспекти освітніх теорій професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. *Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти: збірник наукових праць за матеріалами V Всеукр. науково-практичної Інтернет-конференції (16-17 квітня 2015 року, м. Переяслав-Хмельницький).* Київ: Міленіум, 2015. Вип. 5. С.44-46.

12. Літовка-Деменіна С. Г. Екскурсійна справа як складова розвитку туристського регіону / *Туризм як чинник розвитку регіонів: проблеми та перспективи: матеріали XV аспірантських читань.* Київ: КУТЕП, 2015. С. 69-73.

13. Літовка-Деменіна С. Г. Екологічна компетентність в умовах фундаменталізації професійної підготовки бакалаврів за фахом «Туризм» / *Ключові компетентності в моделі сучасного фахівця: зб. наук. праць III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 29 лютого 2016 р.* Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. Ч. I. С. 212-215.

14. Литовка-Деменіна С. Г. Эксперимент по формированию готовности к экскурсионной деятельности будущих специалистов сферы туризма / *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia, 10-11. marca 2017* Sladkovičovo: Slovenská republika. 2017. P. 138-140.

15. Літовка-Деменіна С. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. *Чорноморські наукові студії третьої міжнародної мультидисциплінарної конференції, 19 травня 2017р.:* Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 27. С. 189-192.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ	26
1.1 Основні тенденції розвитку туризму в Україні як сфери науково-практичної діяльності	26
1.2 Організація підготовки студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти як педагогічна проблема.....	44
1.3 Наукова проблематика формування готовності фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі туристичної освіти.....	57
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	76
2.1 Характеристика стану підготовки студентів до екскурсійної діяльності в умовах професійної туристичної освіти.....	76
2.2 Моделювання процесу формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в умовах професійної освіти.	94
2.3 Організаційно-методичний процес формування готовності до екскурсійної діяльності майбутніх фахівців сфери туризму	106
РОЗДІЛ ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	117
3.1 Передумови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності у вищих закладах освіти України...	117
3.2 Впровадження спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» у процес професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.....	132
3.3 Результати дослідницько-експериментальної роботи.....	157
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	201

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВНЗ – Вищий навчальний заклад

ВТО – Всесвітня туристична організація

ДПС – Державна податкова служба

ООН – Організація об'єднаних націй

США – Сполучені Штати Америки

Рис. – рисунок

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури,
(англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO)

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України процесами глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства обумовлено принципово нові вимоги до професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України. Реформи, які відбуваються в науці й освіті, спрямовані на забезпечення всебічного розвитку та професійної підготовки майбутніх фахівців задля досягнення ними високого економічного ефекту у самостійній діяльності. Якісна освіта є неодмінною умовою забезпечення сталого демократичного піднесення суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. Це вимагає обґрунтування інноваційних підходів до професійної підготовки фахівців з урахуванням вимог конкретних галузей господарства, зокрема і сфери туризму.

Її динамічний розвиток закономірно посилює інтерес до проблем конкурентоспроможності фахівців на ринку туристичних послуг. Сучасний туризм є однією із провідних і найбільш динамічних сфер світового господарства, завдяки якій розвиваються об'єкти та інфраструктура із урахуванням місцевих культурних, політичних та історичних традицій. Істотний вплив туризму на головні сектори національної економіки забезпечує можливість для зайнятості населення унаслідок створення нових робочих місць. Відповідно, в Україні туризм посідає значне місце у формуванні валового внутрішнього продукту та активізації зовнішньоторговельного балансу.

Новітні тенденції розвитку сфери туризму спрямовані на зростання висококваліфікованих фахівців задля забезпечення ефективності професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг. Відтак, важливого значення набувають пошук і реалізація шляхів ефективного формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності, що і зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Концептуальні засади професійної підготовки фахівців туризму закладено в Законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про туризм» (2003), у Державній

програмі розвитку туризму на 2002–2010 рр. (2002), Стратегії розвитку сфери туризму і курортів України на період до 2022 року (2013), в яких наголошено на необхідності її удосконалення задля забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на ринку туристичних послуг.

У дослідженнях різних аспектів проблеми професійної підготовки фахівців туризму приділено належну увагу вчених. Зокрема, це: професійна підготовка кадрів для туристичної сфери (О. Баглай [9-11], А. Віндюк [27; 28], М. Галицька [39], Р. Загнибіда [79-80], Г. Зайчук [81], Л. Козак [111], В. Лозовецька [140; 141], О. Любіцева [145; 146], В. Любарець [144], М. Мальська [151], Г. Матвєєва [157], Л. Сакун [181], Т. Сокол [190-191], В. Федорченко [199-203], Н. Фоменко [206], Г. Цехмістрова [209-211] та ін.); особливості практичної підготовки фахівців туризму (В. Великочий [23], А. Волкова [31; 32], Н. Хмілярчук [207], М. Черезова [212; 213], Г. Щука [221; 222] й ін.; професійна взаємодія (О. Полякова [172], Н. Шигонська [219] та ін.); психолого-педагогічні проблеми спілкування й комунікації в туризмі (С. Александрова [3; 4], Г. Алейнікова [2], Л. Грибова [51], Н. Кобзар [109] та ін.

Результати історико-генетичного аналізу проблем підготовки кадрів для екскурсійної справи представлено у роботах С. Грибанової [49; 50], Т. Дьорової [64; 98], Р. Дьякової [65], О. Костюкової [116], О. Любіцевої [145; 146], Г. Матвєєвої [157], В. Федорченка [199-203] та ін. Окремі аспекти професійної підготовки екскурсовода досліджено О. Житніковою [76].

Особливості професійної освіти, а також фактори, що зумовлюють проектування змісту відповідно до вимог ринку праці, порушено у наукових студіях відомих учених (В. Андрущенко [5], В. Беспалько [16; 17], С. Гончаренко [48], Р. Гуревич [55], І. Зязюн [96-97], О. Любіцева [144; 145], А. Маркова [154], Н. Ничкало [161] та ін.), а методологічні підходи до обґрунтування закономірностей і принципів формування змісту туристичної освіти розкрито в дослідженнях І. Зоріна [93-95], В. Квартальнова [103; 105], А. Коноха [114], І. Кухти [121], В. Лозовецької [140; 141], Л. Лук'янової [142] Н. Сударевої [194],

О. Фастовець [198], В. Федорченка [200; 201], Н. Фоменко [206], Н. Хмілярчук [207], Г. Цехмістрової [209-211], Л. Чорної [215] та ін.

Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх екскурсоводів досліджено в контексті загальних питань теорії екскурсоводства (Б. Ємельянов [68-70], В. Обозний [163]). Питання підготовки фахівців сфери туризму до різних видів екскурсійної діяльності розглянуто в дисертаційних роботах, у руслі проблеми методичного забезпечення підготовки студентів туристичних ВНЗ до екскурсійної діяльності (О. Житнікова [76], О. Красюк [117]), професійної орієнтації учнів щодо професії «екскурсовод» (О. Казьміна [100]), науково-методичного забезпечення підвищення кваліфікації екскурсоводів (Н. Хуусконен [208]), визначення змісту й методики викладання курсу екскурсоводства (І. Смирнова [189]).

Результати вивчення теоретичної джерельної бази, аналізу практичного досвіду з означеного аспекту проблеми, а також стан туристичної сфери уможливають виокремлення на цій підставі низки суперечностей між:

- потребою суспільства у фахівців туризму, спроможних на високому рівні реалізувати професійну діяльність у різних туристичних структурах і недостатнім рівнем їхньої готовності до екскурсійної діяльності;

- необхідністю підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх фахівців туризму й упущеннями у формуванні їхньої готовності саме до екскурсійної діяльності;

- потребою практичної реалізації навичок професійної взаємодії в екскурсійній діяльності зі споживачами туристичних послуг та відсутністю науково обґрунтованих технологій формування готовності фахівців до її здійснення.

Виявлені суперечності між соціальним замовленням туристичної сфери на професійну підготовку конкурентоспроможних фахівців туризму до екскурсійної діяльності, її практичне значення та недостатній рівень теоретичного й методичного забезпечення – зумовили вибір теми дисертації: **«Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукового дослідження Київського університету туризму, економіки і права «Інноваційні технології в готельно-ресторанному та туристичному господарстві» (державний реєстраційний номер 0110U002913). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету туризму, економіки і права (29.09.2014 р., протокол № 1) та узгоджено в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (25.11.2014 р., протокол № 8).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель ефективного формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх ступеневої професійної освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Охарактеризувати сучасний стан підготовки фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності.
2. З'ясувати сутність, зміст і структуру готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки.
3. Довести ефективність організаційно-педагогічних умов забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у закладах вищої освіти до екскурсійної діяльності.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність моделі формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі ступеневої професійної освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців туризму у вищих навчальних закладах України.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти України.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань використано такі методи:

– *теоретичні*: аналіз й узагальнення філософської, теоретико-методологічної, психолого-педагогічної, навчально-методичної та фахової літератури щодо вищої професійної освіти; вивчення сучасного стану проблеми формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в їх професійній підготовці; історико-логічний і системно-структурний аналіз, моделювання, проектування та прогнозування;

– *емпіричні*: вивчення педагогічного досвіду навчально-практичної діяльності вищих навчальних закладів (спостереження, опитування та бесіди, анкетування, тестування);

– методи *математичної статистики* з використанням комп'ютерних технологій для опрацювання емпіричних даних, а також обчислення статистичних показників задля доведення ефективності процесу формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в умовах ступеневої підготовки у закладах вищої освіти України.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено у Київському університеті туризму, економіки і права (м.Київ); ДВНЗ «Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав-Хмельницький); Національному транспортному університеті (м. Київ); Мукачівському державному університеті (м. Мукачево); Інституті професійного росту фахівців туризму і курортів (м.Київ); Київському державному коледжі туризму та готельного господарства (м.Київ). Загалом експериментом охоплено 228 студентів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– цілісно охарактеризовано сучасний стан процесу підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності; виявлено низку об'єктивних суперечностей його теоретичної та практичної реалізації у закладах вищої освіти України;

– теоретично обґрунтовано і експериментально змодельовано процес формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної

діяльності із низки взаємонеподільних блоків (організаційний, змістовний, конструктивний та діагностико-результативний);

– виокремлено компоненти (аксіологічний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-комунікативний), виражено критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності;

– визначено та доведено ефективність організаційно-педагогічних умов забезпечення процесу формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності (формування особистісного сенсу студентів щодо професійної діяльності й позитивної мотивації їх взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; трансформація змісту підготовки студентів до оволодіння ними комунікативними стратегіями функціонування професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг; реалізація інформаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу ВНЗ);

– конкретизовано сутність і зміст ключових понять «професійна взаємодія зі споживачами туристичних послуг» та «готовність майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки».

Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо вдосконалення змісту, форм і методів формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у процес професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму навчального комплексу зі спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» та його навчально-методичного забезпечення; навчально-методичних посібників: «Методичні рекомендації до спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» (для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітній ступінь бакалавр) та «Методичні рекомендації щодо підготовки і проведення екскурсій у музеях».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження, а також концептуальні положення й загальні висновки

обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики туризму і готельного господарства Київського університету туризму, економіки і права (м. Київ), на всеукраїнських і міжнародних семінарах і конференціях: науково-звітних у Київському університеті туризму, економіки і права (Київ, 2013-2017); *міжнародних*: «Туризм в умовах глобалізації: виклики часу: IV Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні форми управління туристичної індустрії в умовах сучасного етапу глобалізаційного процесу» (2015 р., м.Київ); Ключові компетентності в моделі сучасного фахівця. III Міжнародна Науково-практична інтернет-конференція (29 лютого 2016 р., м. Переяслав-Хмельницький), *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia*, (10-11 березень 2017 р., – Sladkovičevo: Словенія); III Міжнародна мультидисциплінарна конференція «Чорноморські наукові студії» (19 травня 2017р., м.Одеса); всеукраїнських: «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін» (25-26 листопада 2010 р., м. Харків); «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» (26 березня 2015 р., м. Київ), «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти»: (16-17 квітня 2015 р., м. Переяслав-Хмельницький); Туризм як чинник розвитку регіонів: проблеми та перспективи: XV аспірантські читання КУТЕП (1 грудня 2015 р., м. Київ).

Результати дослідження можуть бути використані з метою підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму у закладах післядипломної освіти підвищення кваліфікації фахівців означеного профілю.

Основні положення й результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Київського університету туризму, економіки і права (акт про впровадження № 29-01-04/у від 11.05.2017 р.), Мукачівського державного університету (акт про впровадження № 1600 від 11.09.2017 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» (акт про впровадження №456 від 24.05.2017 р.); Національного транспортного університету (акт про впровадження № 2120/06-

03 від 15.09.2017 р.); Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів (акт про впровадження № 019 від 25.05.2017 р.), Київського державного коледжу туризму та готельного господарства (акт про впровадження № 52/1-01-11 від 22.06.2017 р.).

Публікації. Матеріали дослідження оприлюднено у 15 одноосібних наукових працях, з яких: 4 статті у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 8 – у збірниках науково-практичних конференцій, 2 навчально-методичних посібники.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (236 позицій, з них – 15 іноземною мовою), 25 додатків. Загальний обсяг дисертації – 278 сторінок, з них основного тексту – 175 сторінок. Робота містить 24 таблиць і 18 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

1.1 Основні тенденції розвитку туризму в Україні як сфери науково-практичної діяльності

Світовий туризм у ХХ – на початку ХХІ століття набув надзвичайно стрімкого розвитку. Своєю появою він завдячує індустріальній стадії поступу людства із притаманним йому пришвидшеним становленням продуктивних сил, а також поглибленню поділу праці, поступу урбанізаційних процесів. У продовж другої половини минулого століття кількість подорожуючих на планеті, зросла з 25 до 700 млн. осіб; у 2020 році і прогнозується близько 1,5 млрд. міжнародних туристів. Організація Об'єднаних націй (ООН), Всесвітня туристська організація (ВТО) і ЮНЕСКО визначили ХХІ століття століттям туризму [197].

Унаслідок стрімких темпів зростання наприкінці ХХ століття туристська галузь стала якщо не найбільшою у світовому господарстві, то, безперечно, однією з них. Про це свідчать понад 12% світового валового продукту, понад 30% обсягу послуг світової торгівлі та 11% світових споживчих витрат, 7% загального обсягу інвестування, а також 5% всіх податкових надходжень, що припадають на долю туризму [234].

Сьогодні безпосередньо кожен десятий працівник зайнятий в сфері надання туристських послуг (майже 260 млн. осіб). Водночас, послуги подорожуючим надають й інші ключові галузі, а саме: транспорт, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, торгівля, інше. За результатами наукових досліджень, обслуговування одного іноземного туриста в країні гарантує сукупно десять постійних і тимчасових робочих місць [235].

За роки незалежності України туристична сфера пережила значну кризу, однак залишилась тим важелем, використання якого дозволяє оздоровити

економіку країни, покращити соціальний клімат, стан здоров'я людей, підвищити загальний рівень культури, розширити міжнародні відносини.

Туризм в Україні посідає значне місце у формуванні валового внутрішнього продукту, створенні додаткових робочих місць та забезпеченні зайнятості населення, активізації зовнішньоторговельного балансу.

Упродовж останніх 30 років відбувається методологічне осмислення структури туризму, здійснюються наукові дослідження в сфері професійної освіти. Дослідженню теоретичних і практичних основ професійної туристичної освіти присвячені наукові роботи К. Воронової [35], Ю. Земліної [91], І. Зоріна [93-95], В. Квартальнова [103-105], Л. Кнодель [108], В. Лозовецької [140-141], В. Любарець [144], Л. Поважної [169], В. Полуди [171], Л. Сакун [181], В. Федорченко [199-203], Н. Фоменко [206], Н. Хмілярчук [207], Г. Цехмістрової [209] та ін.

Освітні програми державних та приватних навчальних закладів дедалі більше враховують важливість туризму для економіки України, відкривають нові спеціальності з підготовки працівників для туристичних організацій, підприємств сфери гостинності, організаторів дозвіллевої діяльності, констатують М. Мальська, В. Цибух [151].

Зміст та дидактичні засади додаткової туристичної освіти вивчали у своїх роботах Л. Грибова [51], І. Зязюн [96; 97], В. І. Кухта [121], О. Любіцева [145-146] та ін.

Для підготовки фахівців із питань туризму повинні бути враховані основні тенденції розвитку туристичної галузі в Україні і у світі, різновиди туристських організацій, в яких зможе працювати майбутній фахівець, сутність його діяльності, рівень та вимоги до його фаху, підходи до організації практичної підготовки тощо.

У перше визначення туризму було запропоноване професорами Бернського університету (Швейцарія) Хунзикером і Крапом, і згодом ухвалено Міжнародною асоціацією наукових експертів туризму у такому трактуванні: «Туризм - це низка явищ та взаємовідносин у результаті подорожей людей, до

тих пір, поки це не призводить до їх постійного перебування в певному місці та не пов'язано з отриманням ними будь якої вигоди (доходу)» [203, с. 125].

У Законі України «Про туризм» розкрито зміст туризму і туристичної діяльності наступним чином:

- туризм - 1) (фр. *tourisme*, від *tour* - прогулянка, подорож) - це подорож, яка здійснюється у вільний час, один із видів активного відпочинку, найбільш ефективний засіб задоволення рекреаційних (рекреація - відновлення) потреб людини, оскільки він охоплює різноманітні види діяльності - оздоровлення, пізнання, відновлення продуктивних сил людини; 2) тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без оплати за діяльність у місці перебування [83, с.2].

Словник економічних термінів містить таке визначення туризму: «Створення свята, що включає ночівлю поза звичним місцем проживання». У словнику іншомовних слів наведено наступну дефініцію туризму: «Тимчасовий рух людей до місць (*destinations*), що знаходяться поза їх звичним розташуванням роботи і проживання; діяльність, що виконується упродовж їхнього перебування в таких місцях та засоби обслуговування, створені для того, щоб їм було комфортно. Така подорож (*travel*), зазвичай, здійснюється упродовж вільного часу з рекреаційною або святковою метою» [187].

У Тлумачному словнику туристичних термінів подано сім визначень туризму, в тому числі: особлива форма переміщення людей, вид мандрівки; перебування за межами постійного місця проживання; форма розумового та фізичного виховання; популярна форма організації відпочинку; галузь господарства; сегмент ринку. В українському енциклопедичному словнику-довіднику з туризму подаються такі визначення туризму: тимчасовий виїзд; діяльність осіб, що подорожують поза межами свого постійного середовища до одного року; економічне явище, що охоплює потребу, пропозицію і туристський продукт; особлива форма пересування людей; вид подорожі; популярна форма організації відпочинку; галузь господарства; сегмент ринку; сукупність усіх видів науково-практичної діяльності з організації і здійснення туристсько-

екскурсійної справи [104].

Ряд вчених в тому числі І. Зорін [93], В. Квартальнов [103] наголошують, принаймні на чотирьох поглядах на туризм, як явище сучасного світу. Це: «туризм як галузь господарства, як міжгалузевий комплекс або ринок, як самостійний вид економічної діяльності з обслуговування туристів та як діяльність під час відпочинку, резюмуючи, що жодна наука не в змозі вичерпано його охарактеризувати». Болгарські вчені М. Бичваров і Ц. Тончев розглядають сучасний туризм як широку соціально-економічну систему з багатьма елементами, які перебувають у динамічній взаємодії між собою та з іншими системами [21, с. 20].

Таким чином, туризм характеризується як вид або сферу діяльності – рекреаційної (дозвілєвої) та суспільно-корисної (форма праці), обумовленої подорожами.

Ураховуючи поліфункціональність туризму та поліаспектність його взаємодії з суспільством, ми визначаємо туризм як сферу людської діяльності – рекреаційної або суспільно-корисної, науково-практичної – обумовленої подорожами та мандрівками людей, що виконує низку політичних, економічних і культурних функцій, які виявляються на рівні окремої особистості та на рівні суспільства загалом.

Опираючись на Закон України «Про туризм» і дослідження туризму в різних галузях, визначено й основні терміни та категоріальний апарат, в якому розкрито зміст туристичної діяльності та визначено напрями становлення національних систем туристської освіти, якими будемо послуговуватись у започаткованому дослідженні. А саме:

- *турист* – особа, яка з подорожує в Україні або іншій країні з не забороненої законом країни перебування на термін від 24 годин до одного року без оплати за будь-яку діяльність та із зобов'язанням залишити країну чи місце перебування в зазначений термін;

- *туризмологія* (*туризмознавство*) – загальна теорія туризму, галузь соціокультурного знання із синтетичним змістом і характеризується

розгалуженнями між науковими зв'язками, що фокусуються в усвідомленні різних аспектів туризму;

- *туристичний продукт* – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше двох послуг і які реалізуються чи пропонуються для реалізації із визначеною ціною, яку складають вартість послуги перевезення, розміщення та інші туристичні послуги, не обумовлені з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо);

- *супутні туристичні послуги і товари* – послуги і товари, які призначені для задоволення потреб споживачів, а їх надання й виробництво несуттєво скоротиться без реалізації туристам;

- *властиві туристичні послуги і товари* – послуги і товари, які призначені для задоволення потреб споживачів, а їх надання і виробництво суттєво скоротиться без реалізації туристам;

- *просування туристичного продукту* – комплекс заходів, які спрямовані на створення і підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо);

- *місце продажу (реалізації) туристичних послуг* – країна, в якій зареєстровано відповідний суб'єкт господарювання, що реалізує туристичний продукт;

- *місце надання туристичних послуг* – країна, яка безпосередньо надає туристичні послуги [83].

Туризм – це справді дивовижний феномен життя людства XXI століття. Статистичні дані переконливо свідчать про невинне зростання кількості подорожуючих, підтверджують важливість внеску туризму в соціально-економічний розвиток.

Зазначимо, що світовий туристичний процес розвивається такими бурхливими темпами, що, мабуть, жодна країна не зможе бути осторонь. Україна володіє, по-перше, значним туристично-рекреаційним потенціалом, а, по-друге, значним досвідом з організації туризму, навіть і планово-розподільчого. Таким

чином, з одного боку внутрішні, а з іншого - зовнішні чинники стимулюють розвиток туризму в країні, тобто формується замовлення на спеціалістів означеного профілю. Туризм згідно особливостей діяльності належить до сфери обслуговування населення, а відповідно, для галузей невиробничої сфери кадрове забезпечення і якість підготовки кадрів мають вирішальне значення.

Перший, найбільш складний, однак дуже важливий крок для подальшого розвитку туристичної сфери було здійснено 29 квітня 2002 року із ухвалою Кабінетом Міністрів України постанови «Про Державну програму розвитку туризму на 2002-2010 роки» [60], яку було розроблено професорсько-викладацьким складом Київського університету туризму, економіки і права відповідно до Указу Президента України від 10 серпня 1999 року № 973/99 «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року». Програма має важливе значення не лише для розбудови галузі, а й для соціально-економічного життя країни, загалом.

Наприкінці ХХ століття туристська галузь постає чи найбільшою у світовому господарстві. За даними Всесвітньої туристичної організації, (Україна є її дійсним членом з 1997 року), у світі здійснюється близько 1 млрд. подорожей щороку, понад 52 відсотки з яких у межах країн Європи. У країнах ЄС туризм сприяє підвищенню сукупного валового внутрішнього продукту на 8 відсотків, економічному зростанню на 11 відсотків, по цьому кількість робочих місць у туристичній індустрії становить близько 12 відсотків від загальної чисельності.

Україна посідає провідне місце в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та культурними ресурсами. Отже, у нас існують всі передумови для розвитку туристичної сфери. Сьогодні туристичний потенціал країни розкрито не сповна, про що свідчить 1,5 - 2,5 % частка туристичної галузі в структурі її ВВП. Основними перешкодами в розвитку туристичного сектору України здебільшого є екологічні, соціальні та культурні чинники а також управлінського, економічного, характеру [235].

Результати аналізу туристичних потоків в Україні свідчать про динамічний розвиток в'їзного туризму впродовж останніх 4 років (середньорічний приріст

становив 12,6 %), відносно стабільний розвиток виїзного туризму (середньорічний приріст - 3,8 %), та стабільну динаміку внутрішніх потоків (2,7 %), що може свідчити про підвищення рівня конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

У 2014 році з туристичною метою кордон України перетнуло 24,6 млн. іноземців, що на 2,8 відсотка перевищує показники 2013 року, з них послугами вітчизняних туроператорів скористалися 500 тис. іноземних туристів у складі організованих груп. Іноземні туристи приїздили до України зазвичай з Росії, Польщі, Білорусі, Німеччини, США, Італії, Румунії, Туреччини, Великобританії, Ізраїлю.

Фінансова та політична криза в Україні майже не вплинула на кількість виїздів українців за кордон. Однак число подорожей з метою «туризм» скоротилося майже вдвічі. Також у сучасних умовах в Україну приїздить менше іноземних мандрівників.

Згідно з даними Держтуризму й ДПС, у 2016 році за кордон виїжджали 22,6 мільйона громадян України, що на 5% менше порівняно зі статистикою 2015 року, коли кордон перетинали 23,8 мільйона українців [162].

У Держтуризмкурорті зазначають, що ці розрахунки виконано за методикою Всесвітньої туристичної організації (ВТО) - до числа туристів не зараховуються особи, які перетнули кордон з дипломатичною, імміграційною метою, для працевлаштування та обслуговуючий персонал транспортних засобів.

При цьому у Держтуризмі зазначають, що за період 2012-2016 рр. найбільша кількість іноземних туристів, які в'їхали в Україну, спостерігалася у 2014 році та становила 24,6 млн. осіб. Тобто 2014 рік був у цьому сенсі більш ефективний, ніж рік проведення в Україні Євро-2012.

Підвищення рівня конкуренції на міжнародному туристичному ринку та перерозподіл туристичних потоків зумовлює необхідність здійснення заходів для посилення впливу органів виконавчої влади на формування і просування національного туристичного продукту. У багатьох державах світу активно розробляються та виконуються відповідні державні програми, вдосконалюється

нормативно-правове забезпечення і впроваджується податковий режим, сприятливий для розвитку сфери туризму й курортів, залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури.

Туристична сфера України вирізняється низкою проблем, які гальмують її розвиток, а це: відсутність цілісної системи державного управління туризмом у регіонах; недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки державою суб'єктів підприємництва туристичної галузі; невідповідність переважаючої більшості туристичних закладів до міжнародних стандартів; незадовільний стан туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних доріг і міжнародних транспортних коридорів; недостатня забезпеченість туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами; недосконалість поінформування про об'єкти туристичної сфери. За таких умов національний туристичний продукт втрачає привабливість і конкурентоспроможність.

З огляду на зазначене вище необхідно, вважаємо, підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної туристичної індустрії на міжнародному туристичному ринку і забезпечити якість національного туристичного продукту. Зокрема, особливої уваги потребує належне пристосування природних територій, об'єктів культурної спадщини для відвідування туристами, забезпечення їх відповідного інфраструктурного облаштування та інформаційного забезпечення.

Подолання наявних негативних тенденцій, створення системних і комплексних умов для розвитку туризму і курортів має стати одним із пріоритетів щодо забезпечення сталого розвитку держави загалом та підвищення якості життя населення, зокрема [164, с. 35].

У монографії В. Федорченко наводить статистичні дані, які також свідчать про стрімкий розвиток туризму: лише за другу половину минулого століття кількість жителів планети, які подорожували, зросла із 25 до 700 млн. осіб; у 2020 році у світі прогнозується 1,5 млрд. міжнародних туристів, що означає збільшення туристичних прибутків у 2,4 рази порівняно з 2000 роком. При цьому

доходи від туризму, за прогнозами ВТО, у 2010 році складуть 1550 млрд. доларів США, тобто у 3,3 рази перевищать рівень 2000 року, а до 2020 року прогнозується їх збільшення до 2000 млрд. доларів США. [197, с. 128-129]. Організація об'єднаних націй (ООН), Всесвітня туристська організація (ВТО) і ЮНЕСКО визначили XXI століття століттям туризму.

Туризм, як вагома структура суспільного розвитку країни, міцно пов'язаний з її політичним, економічним і культурним життям. Рівень його розвитку безпосередньо залежить від досягнень загальної культури суспільства. Водночас, ця структура є могутнім чинником відродження і формування національної культури, вона слугує важливим засобом формування особистісного світогляду громадян. Отже, туризм як активна форма людського спілкування сприяє взаємопізнанню націй, розвитку взаєморозуміння та встановленню культурно-економічних зв'язків між народами. Серед причин, які обумовили доцільність розвитку цієї галузі, можемо назвати такі: соціально-економічні, політичні, демографічні, географічні, екологічні. Як соціально-економічна цілісність туризм виконує низку чітко визначених функцій, до яких віднесено: оздоровча (під час подорожі виникають позитивні почуття, покращується стан фізичного і психічного здоров'я); політична (між громадяни подорожуючими, налагоджуються дружні контакти, що сприяє встановленню мирних відносин між державами); економічна (розвиваються сфери господарства, що тісно співпрацюють з туризмом – транспорт, харчова і легка промисловість тощо); виховна (виховання низки особистісних якостей подорожуючих (терплячість, вміння долати перешкоди, толерантність, патріотичні почуття тощо) [197, с. 35].

Розвиток туристичної сфери є надзвичайно актуальним у нашій країні, докорінні зміни в економічному, соціальному, культурному та політичному житті в останні десятиліття призвели до суттєвої трансформації галузі. В умовах переходу країни на засади ринкової економіки її значно комерціалізовано, відкрито нові можливості для поїздок в зарубіжні країни, набув розвитку «елітарний» туризм, з'явилися нові форми дозвілля туристів, розширилася туристична інфраструктура відповідно до сучасних світових стандартів.

Змінюється ставлення держави до туризму, у чому вбачаємо дієвий засіб виходу національної економіки з кризи, формування ринкових відносин, соціально важливої форми використання вільного часу та проведення змістовного дозвілля, залучення широкого загалу населення й іноземців до пізнання історико-культурної спадщини України. На думку дослідників (Т.Дьорова [64], В. Федорченко [203]) туризм є складною міжгалузеву і міжвідомчою багатоукладною системою і, одночасно, унікальним соціальним явищем.

Він об'єднує потреби у людському спілкуванні, розвитку особистості з критеріями соціальної справедливості, охороною навколишнього середовища, відродженням історичної спадщини, культури і мистецтва. Основні функції туризму полягають у рекреаційній, культурній, екологічній, соціальній, економічній, просвітницькій і виховній діяльності.

Отож, як відзначають учені, потреба туристичної галузі в творчій особистості, компетентному спеціалістові із постійним прагненням до самовдосконалення є надзвичайно високою.

У сучасних умовах для розвитку туристичної сфери і ефективного управління нею значне місце відведено формуванню її кадрового потенціалу, підготовці фахівців відповідно до вимог часу. Ці проблеми порушено у наукових роботах відомих українських дослідників туристичної сфери Н. Маковецької [147-149], С. Поповича [176], В. Федорченка [201], І. Школи [220], та інших.

Туризм є найбільш високоприбутковою та динамічною сферою економіки у світі. Прибутки від туристської діяльності у 2020 році сягнуть трильйона доларів, відповідно кількість туристів зросте до 1,5 млрд. осіб.

Туризм значною мірою впливає на транспорт і зв'язок, торгівлю, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, виступаючи каталізатором соціально-економічного розвитку. Його розглядають як інтегровану систему із підсистем: фінансово-банкової, митної, торговельної, освітньої, медичної, транспортної, культурно-розважальної, оздоровчо-рекреаційної, інформаційно-рекламної, засобів розміщення, послуг

харчування. Туристська діяльність у цій системі спрямовується на задоволення оздоровчо-рекреаційних потреб людини, що можна згрупувати у систему проживання-харчування-оздоровлення-подорож [197].

В останні десятиліття сфера перетворюється у могутній чинник розвитку не лише економіки, культури, політики, а й стає одним з потужних рушіїв поступу цивілізації. Тобто туризм, із засобу задоволення цікавості небагатьох мандрівників, прочан і т. ін. перетворився на розмаїтий за своїми проявами соціальний феномен.

Формуючи світовий соціально-педагогічний і культурно-економічний простір і зайнявши провідне місце у світовій економіці, туризм виступає і як ефективний засіб виховання полікультурної толерантності.

При цьому розвиток туризму актуалізує проблему підготовки фахівців у системі професійної туристської освіти у її різних проявах. А саме: індустріальний сектор; соціальні рухи і об'єднання; культурно-пізнавальна і туристська діяльність; туристська освіта, навчання й виховання.

Професійна освіта в туризмі формує фахівця, який відповідає за цілісний розвиток туристського руху. Її зміст розкрито в працях В. Квартального [105], В. Пазенка [205], М. Скрипник [184], Г. Цехмістрової [211], В. Федорченка [203], М. Фоменко [206] та інших зарубіжних і вітчизняних учених.

На межі ХХ і ХХІ століть відбувається поворот у парадигмальному вивченні туризму, а його підґрунтя творять комплексні дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, що здійснюють розробки, які орієнтовано на формування поняттєво-термінологічного апарату науки про туризм.

У попередні історичні роки закладено базис для дослідження туризму, як цілісного, теоретико-методологічного феномену, який сьогодні досліджується як туризмологія – теорія туризму.

Результати аналізу наукових, інформаційних, статистичних джерел із проблем туризму дають нам підстави для висновку про те що на першому етапі парадигму туризму досліджували у межах економічних пріоритетів, а його вагомість розглядали із позиції прибутковості.

Наступний період зорінтував дослідження у межах інтеграції туризму й соціальних наук: географії, історії, що зумовило формування двох його напрямів, це: регіоналістика туризму; історія туризму.

Третій період ґрунтується на вивченні соціальних засад туризму: відповідно, пріоритет надається дослідженню філософії, соціології, педагогіці і психології туризму.

Увиразнено туристську парадигму, яку можна окреслити, починаючи, по-перше, з філософської складової, яку репрезентовано у працях академіка І. Зязюна [97], В. Квартальнова [105], В. Пазенка [205], В.Федорченка [202-203]. У них розроблено теоретико-методологічні засади туризмології, визначено систему методологічних принципів та цінностей, що обумовлюють спосіб бачення реальності туризму. По-друге, це символічне узагальнення закономірностей і законів, у яких визначено спрямування окремих функціональних понять туристської теорії. Цей аспект парадигми уможливорює обґрунтування основних положень теорії туризму. По-третє, це «загально прийняті зразки» – схеми реалізації завдань туризму, що забезпечують його функціонування.

Принципово нова політична, економічна й соціальна ситуація, що склалася в Україні, її вихід як самостійного суб'єкта на міжнародну туристичну карту, визнання національних культурних пам'яток, організація рекреаційно-туристичних зон – усе це потребує наукового обґрунтування теоретичних і методичних засад ступеневої підготовки фахівців для сфери туризму.

Опираючись на науковий доробок названих нами вище авторів та поділяючи їхні думки, можемо говорити про те, що розв'язання означених важливих завдань гальмує низка проблем в організації підготовки сучасних фахівців туристичної сфери, а саме :

- вимоги ринку праці до професійної підготовки фахівців сфери туризму та рівень їхньої професійної компетентності, які ще не відповідають сучасним світовим тенденціям і нагальним потребам туристичної сфери в умовах інформаційно-технологічного розвитку;

- недостатній рівень фундаментальності туристської освіти та недосконалість засобів і форм професійної підготовки й структури кадрів;
- недостатній рівень урахування особливостей становлення і розвитку вітчизняної системи туристської освіти, прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців для сфери туризму та їхня недослідженість у вітчизняній педагогічній науці і досить пасивне їх застосування в педагогічній практиці.

Необхідністю пріоритетного розвитку системи неперервної туристської освіти, підвищенням її впливу на модернізацію відповідної сфери, стало введення напряму підготовки – «Туризм», розробку галузевих стандартів туристської освіти, теоретичне обґрунтування підходів до відбору і структурування її змісту та програмно-методичного забезпечення педагогічного процесу у ВНЗ різних рівнів акредитації.

Отже, відзначимо, що туристська освіта повинна спиратися на гуманістичну філософію й забезпечувати особистісно-орієнтовану та професійно спрямовану освітньо-виховну діяльність; сприяти розкриттю творчого потенціалу суб'єктів педагогічного процесу; забезпечувати туристську галузь України конкурентоспроможними фахівцями згідно суспільними потребами.

Її функціонування спрямоване на підготовку фахівців, здатних до професійного самовизначення, професійної самоактуалізації та самореалізації упродовж життя, зорієнтоване на постійне спілкування з туристами різних національних і культурних традицій, релігійних переконань, а також гнучкість, мобільність, врахування потреб ринку праці, особливостей предмета і продукту праці в туризмі, наступність, випереджувальний підхід в освітній та виховній діяльності навчальних закладів туристського профілю.

Теорія та практика професійної туристичної освіти розглядалися в працях Любарець [144], Л. Поважної [169], І. Смирнова [189], Н. Хмілярчук [207], Г.Цехмістрової [211]. Раціональне використання туристичних ресурсів у професійній освіті майбутнього фахівця туризму представлено в дослідженнях І.Смирнової [189], О. Бейдика [15], М. Паньківа [167]; професійну підготовку

фахівців сфери туризму досліджували А. Конох [114], О. Любіцева [146], В. Обозний [163], С. Попович [175], Т. Сокол [190-191], Л. Соловей [192] та ін.

Натомість питання професійного розвитку залишалися поза межами їхньої уваги чи ж досліджувалися побіжно, торкаючись лише окремих аспектів – перепідготовки, підвищення кваліфікації, післядипломної освіти, що не розкриває глибинної сутності означеної нами проблеми.

Дослідження різних аспектів екскурсійної діяльності здійснює екскурсознавство. Дослідники В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська визначають екскурсознавство як галузь теоретичних знань, яка вивчає проблеми моделювання ідеальної екскурсії та впливу екскурсії на свідомість людей [7, с. 22]; С. Грибанова, Б. Ємельянов, І. Чагайда – як комплексну наукову дисципліну, яка «... розкриває теорію, методологію і методику екскурсійної діяльності, історію екскурсійної справи, узагальнюючу практику туристично-екскурсійних закладів» [50].

Отже, професійна діяльність екскурсознавця не обмежується лише екскурсійним компонентом і містить ще й інші предмети праці, які передбачені кваліфікаційною характеристикою. Реалізація професійної діяльності екскурсознавця передбачає наявність повної вищої освіти, яка зумовлює обов'язкову професійну підготовку майбутніх фахівців-екскурсознавців у вищих навчальних закладах туристичної галузі.

Уведення в 2003 р. до державного класифікатора нової професії сфери туризму «Екскурсознавець» (Додаток Б) передбачає підготовку висококваліфікованого професіонала, здатного успішно конкурувати на ринку праці [107].

На нашу думку, щоб перетворити Україну на туристичну державу світового рівня, необхідно забезпечити ефективну координацію фахівців сфери туризму, від яких залежить якісне надання послуг. Концептуальні ідеї щодо змісту та організації професійної підготовки майбутніх спеціалістів цієї галузі ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про туризм», «Про загальну середню освіту», «Про

професійно-технічну освіту»; Постановах Кабінету Міністрів України: «Про Програму розвитку туризму в Україні до 2010 року», «Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2015 року», Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») та в окремих положеннях «Стратегії розвитку туристичної галузі в контексті підготовки та проведення заходів «ЄВРО-2012», в яких визначено пріоритетність освіти в державній політиці, обґрунтовано стратегію та основні напрями її розвитку в нашій державі.

Для розв'язання проблем сфери туризму, сьогодні в Україні діє достатня кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів державної акредитації, що готують фахівців для цієї сфери.

Із ініціативи Державної туристичної адміністрації України, підтримки Асоціації готельних об'єднань і готелів міст України, Асоціації навчальних закладів України туристського та готельного профілю, керівників провідних підприємств галузі та за погодженням із Міністерством праці та соціальної політики України, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України і Кабінетом Міністрів України Міністерство освіти і науки України відповідним наказом включило до чинного Переліку напрямів і спеціальностей напрям «Туризм» зі спеціальностями «Туризм», «Готельне господарство», «Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах». Відповідно до названих спеціальностей визначено такі освітньо-кваліфікаційні рівні: спеціальності «Туризм», «Менеджмент туристичного бізнесу», Готельне господарство» – бакалавр, спеціаліст, магістр; спеціальність «Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах» – молодший спеціаліст.

Адекватно до освітньо-кваліфікаційної характеристики рівня «Бакалавр» напрямку підготовки «Туризм» [164] означено такі галузі діяльності майбутніх випускників: діяльність транспорту та зв'язку; додаткові послуги з організації подорожування, державне управління загального спрямування; соціально-економічне управління, надання індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку і розваг.

Фахівець сфери туризму є загальною назвою багатофункціональної професії. Це: спеціалісти-універсали, які вміють організувати подорож туриста від початку – до кінця. Зазвичай у туристичних компаніях існує розподіл праці за такими спеціалізаціями: фахівець, що працює з клієнтами; фахівець, що бронює квитки та готелі; фахівець, що оформляє візи та займається страхуванням подорожуючих та ін.

Погоджуємося з вченою Н Хмілярчук [207], що обов'язки фахівця сфери туризму, який працює туроператором охоплюють: розробку маршрутів; складання екскурсійних програм; бронювання місць у готелях; придбання квитків на авіарейси; організацію чартерних рейсів; перемовини зі стороною, що приймає; оформлення страхування та віз; оформлення туристичних пакетів; укладання договорів із турагенціями; проведення рекламних компаній; вирішення конфліктів із представниками сторони, що приймає.

Тому вважаємо, що функціональні обов'язки означеного майбутнього фахівця залежать від посади – туроператор чи агент з організації туризму. Туроператор є суб'єктом туристичної діяльності, який здійснює заходи щодо формування, просування на ринку та реалізації свого туристичного продукту. Менеджер-туроператор займається розробкою і формуванням туристичних маршрутів, а агенти з організації туризму, просувають продукт споживачам.

Професійна термінологія за місцем працевлаштування майбутнього фахівця туристичної галузі визначає таке: керівники підприємств, установ та організацій (директор - розпорядник, заступник директора філіалу), головний адміністратор, головний консультант, керівник туристської групи, начальник відділу соціального розвитку, керівники підрозділів у сфері культури, відпочинку і спорту, директор страхової та рекламної фірми, консультант з маркетингу, фахівець з методів розширення ринку збуту, фахівець із зв'язків з громадськістю та пресою, організатор з подорожей (екскурсій), організатор з туристичної і готельної діяльності, фахівець з готельного, туристичного обслуговування, конференц-сервісу, із організації дозвілля, із спеціалізованого обслуговування, із туристичної безпеки.

Відповідно до перерахованих посад майбутнього фахівця сфери туризму готують до виконання наступних функцій: проектувальної, організаційної, технологічної та контрольної.

Проектувальна – визначення форм, видів, напрямів спеціалізації туристичних організацій; розроблення стратегічних напрямів розвитку організації; забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг, обґрунтування економіки виробництва туристичних послуг, аналіз діяльності, напрямків розвитку організації.

Планування та прогнозування діяльності організацій, розробка та впровадження нововведень, прогнозування динаміки попиту на туристичні послуги.

Організаційна – поєднання усіх видів ресурсів, організація колективної праці з досягнення мети організації, раціоналізація робочих місць, організація процесу управління, розробка управлінських рішень, управління якістю туристичних послуг, забезпечення захисту прав споживачів та охорону праці, соціальний захист працівників, здійснення комерційної діяльності та організація зовнішньоекономічної діяльності.

Технологічна – формування основ технологічного процесу, оформлення спеціальної документації на різних стадіях виробництва та реалізації туристичних послуг.

Контрольна – контроль за забезпеченням ресурсами, дотриманням технологій надання туристичних послуг, вимог безпеки праці, контроль та оцінка якості туристичних послуг [204].

Таким чином, індустрія туризму охоплює діяльність засобів розміщення і харчування, діяльність туристичних підприємств щодо створення та реалізації туристського продукту (туру), екскурсійне обслуговування, трансфер, розваги та інші її види, зумовлені відпочинком, рекреацією, подорожуванням, а майбутній фахівець туристичної сфери зосереджується на виконанні складних функцій, які вимагають якісної професійної підготовки.

У кожній професії є свої переваги та недоліки. У професії фахівця сфери

туризму очевидними перевагами є такі: перспективність галузі загалом та постійна потреба в кадрах, зокрема; можливість відвідування різних країн як частина роботи; високий рівень заробітної платні; багатoproфільність, що дозволяє працювати з невеликим досвідом роботи в цій сфері. До недоліків професії віднесемо такі: високу відповідальність; стресові ситуації під час виробничих проблем і форс мажорних обставин (затримка чи скасування рейсу, заборона таможною дозволом туристам на виїзд та ін.); подорожі в різні країни виробничого спрямування, що утруднюють відпочинок; туристи можуть спілкуватися телефоном у будь-який час, отже реагування і вирішення проблем повинно бути на користь клієнта; сезонність роботи та залежність від рівня заробітної платні.

Основи туристичної індустрії убачаємо, насамперед, у туристичній інфраструктурі та у турпослугах. Сучасний стан інфраструктури є незадовільним для українських та іноземних туристів, відповідно і рівень сервісу та якості надаваних послуг руйнує конкурентоспроможність [117].

Високий рівень сервісу вимагає якісної підготовки високопрофесійних і компетентних фахівців для туристичного бізнесу, що у переддень Євро-2012 розглядали як актуальну проблему, яка потребує детальнішого вивчення. Система забезпечення кадрами у нашій країні не задовольняє потреби туристичної та курортної сфери щодо підготовки фахівців середньої та нижчої ланок, які безпосередньо обслуговували туристів, тому очевидною є необхідність суттєвого покращення якості підготовки кадрів шляхом вивчення іноземних мов, опанування необхідними практичними навичками [57, с.12].

О. Любіцева відзначає, що «на ринку туристичних послуг сформувався тип споживача, для якого якісне обслуговування містить певні труднощі. В нинішніх умовах успіх туристичного продукту на ринку представлений не лише задоволенням потреб споживача, а й наданням йому додаткових індивідуальних послуг» [146, с. 73].

Отже, сучасного туриста, здебільшого, приваблює якість і надійність товару, а також безпечність його для здоров'я, зручність у використанні,

відповідність функціональному призначенню і стандартам. Вимоги до туристського продукту можемо звести до двох основних положень: надійність і комфортність.

Туризм є складною міжгалузеву і міжвідомчою багатоукладною системою й одночасно унікальним соціальним явищем, що активізує потребу в міжособистісному спілкуванні і розвитку відповідно з критеріями соціальної справедливості, охороною навколишнього середовища, відродженням історичної спадщини і мистецтва. Основні завдання туристської освіти убачаємо у: якісному підвищенні фахової підготовки в умовах її неперервності; забезпечення всебічного розвитку особистості майбутнього менеджера сфери туризму; формуванні умінь майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації з представниками інших народів та націй. Отож потреба туристської галузі в творчій особистості, компетентному фахівцеві, з постійним прагненням до саморозвитку та самовдосконалення є надзвичайно високою.

1.2. Підготовки студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти як педагогічна проблема

Динамічний розвиток туристичної сфери зумовлює підвищення інтересу держави не лише до проблем розвитку туризму загалом, а й до професійної підготовки фахівців туризму задля удосконалення актуальних напрямів системи туристської освіти в Україні

У дослідженнях питань її становлення і, зокрема підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, Л. Соловей з'ясувала, що в 1994 році до переліку напрямів підготовки фахівців туризму з вищою освітою було введено ще один напрям підготовки – «Менеджмент» (з відповідними туристичними спеціалізаціями), який уже до початку 2000-х рр. став чисельнішим із числа тих, хто навчався. Визначальною подією у становленні вітчизняної системи підготовки фахівців туристичної сфери розглядаємо й напрям підготовки «Туризм» (2002 рік). Навчальні заклади започаткували підготовку фахівців зі

спеціальностей «Туризм» і «Готельне господарство» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», «спеціаліст», «магістр»). Із упровадженням в освітній процес наряду з підготовки «Туризм» завершилося становлення вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму загалом та вищої професійної туристичної освіти, зокрема [192, С. 12-13].

Результати аналізу інформаційної системи «Конкурс» дозволили нам встановити кількість закладів, які сьогодні забезпечують професійну підготовку фахівців туризму в Україні (понад 100 ВНЗ), що, загалом, сприяє розвитку туристичної сфери, проте все ще недостатній рівень співпраці між закладами професійної туристичної освіти та туристичними підприємствами утруднює становлення високоякісного фахівця туризму. Натомість, вищі навчальні заклади зацікавлені в конкурентоспроможності своїх випускників на ринку праці, оскільки це є показником якості підготовки закладу та вагомою підставою для його майбутнього співробітництва із туристичним підприємством.

Зміни у професійній підготовці фахівців у ВНЗ України, покликані скоротити до мінімуму непродуктивну навчальну діяльність, сприяти підвищенню ефективності засвоєння знань і надійності навчання, створити умови для глибокого розвитку розумових здібностей студентів. Як зазначає Л. Гусак, «головну увагу у навчанні слід звертати на організацію діяльності студентів у таких її видах, формах і способах, які репрезентують нову стратегію підготовки майбутніх фахівців: формування їх сучасного теоретичного мислення» [53, с.10].

Важливим завданням сучасної освіти, на думку О. Єгорової, постає «формування особистості, яка вільно орієнтується на великому за територією та умовами ринку праці, вміло узгоджує його запити із власними ресурсами. Така гнучка поведінка стає можливою завдяки прищепленим студентові вмінням набувати за потреби нові знання і навички та сформованим під час навчання бажанням й готовності до самовдосконалення, критичного ставлення до себе» [75, с. 324]. Професійна освіта передбачає формування особистості у професійній діяльності, яка здатна до самореалізації.

Необхідною умовою формування змісту професійної освіти О. Гайова та С. Фокін визначають обов'язковість дотримання низки загально педагогічних принципів, а саме - цілісний підхід до змісту освіти і професійної підготовки: урахування органічної єдності між загальним і професійним навчанням; міцного зв'язку теорії з практикою; забезпечення партнерських стосунків між освітою і сферою праці [37, с.156].

У дослідженні П. Канівець виокремлено актуальні проблеми системи підготовки фахівців означеного напрямку у вимірах: невідповідності структури знань; умінь молодих фахівців щодо виробничих вимог унаслідок руйнування усталених у попередні роки системних зв'язків між виробництвом, наукою й освітою; оцінки рівня конкурентоспроможності фахівців і виявлення чинників її забезпечення; невідповідності кваліфікаційної характеристики фахівця до вимог ринку професійної діяльності, у т. ч. й роботодавців; неадекватності змісту навчального плану й робочих програм та необхідних компетенцій відповідно до потреб розвитку ринку праці; розвиток системи моніторингу та контролю і рівня якості підготовки фахівців, який охоплює: а) систему внутрішньої оцінки якості підготовки (методи оцінки при вхідному, поточному й підсумковому етапах контролю); б) систему зовнішньої оцінки [101, с. 52].

Аналогічно і Н. Фоменко вважає, що підготовка працівників для туризму – культурного феномену, соціального явища є освітньою метою, оскільки має державну і суспільну цінність, визначає провідні принципи освітньої політики в інтересах людини, суспільства і країни. Підготовка працівників для галузі як система, що на сьогодні формується в Україні, відрізняється прогресивно-поступальним, еволюційним спрямуванням [206, с. 85].

Важко не погодитись із Л. Лук'яною, про те що сучасні протиріччя зростаючими потребами населення у туристських послугах і можливостями їх задоволення туристською індустрією, між змінами в конкурентній ситуації та недостатньою компетентністю кадрів у різних сферах туристської діяльності існують в управлінській, економічній, екологічній, правовій, фаховій сферах,

зумовлюють необхідність удосконалення кадрової підготовки і створення системи базової освіти в туризмі.

Відповідно, основні завдання сучасної професійної освіти в галузі туризму полягають у тому, щоб забезпечити студентам: фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку у сфері туристської діяльності; опанування знаннями і вміннями згідно освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей; удосконалення наукової і професійної підготовки для сфери туризму загалом [142].

Удосконалення фахової освіти в туризмі, як відзначає О. Любіцева, повинно опиратися на такі постулати: 1) фахова освіта формує людський (кадровий) капітал туризму, а від його якості залежить ефективність (економічна, соціальна) туристичної діяльності; 2) туристична освіта спирається на наукові дослідження у сфері туризму; 3) туристична освіта, ґрунтуючись на прогнозування розвитку туризму (від глобального – до локального масштабів), має спиратися передусім на парадигму сталого розвитку як найбільш прогресивну ідею сучасності [146, с. 33].

У дослідженнях Л. Сакун підготовку фахівців сфери туризму представлено за трьома важливими аспектами. А саме: фундаментальне навчання (знання), що відповідає за опанування знаннями згідно навчального плану спеціальності; технічне навчання (знання, як робити), яке шліфує майстерність і формує навички, необхідні для спеціалізації; особисті здібності (знати як бути і як себе поводити), в яких відображено особисті якості фахівця [181, с. 32].

Завдання з удосконалення організації процесу підготовки фахівців туризму, формування їх професійних і ділових якостей на сьогодні є актуальним для подальшого розвитку не лише сфери туризму а й для становлення її системи у нових перехідних умовах в українській освіті загалом.

Як слушно зважає М. Черезова, її слід орієнтувати на створення підґрунтя для становлення студента, як майбутнього професіонала, із притаманними йому компетентністю, високою духовною культурою, мобільністю, вміннями вільно орієнтуватися у новітніх досягненнях науки та практики, високим рівнем

розвитку морально-етичних якостей і професійної етики. За таких умов суттєво підвищуються вимоги до формування особистісних якостей, необхідних для майбутніх фахівців сфери туризму – відповідальності, ініціативності, комунікабельності, креативності та моральності [214, с. 9].

На підставі аналізу навчальних планів (Додаток К) і державних стандартів підготовки фахівців для сфери туризму погоджуємося з твердженням Г. Гарбар, що діяльність такого фахівця виходить за межі лише менеджерських дисциплін і охоплює водночас з організаційно-управлінські та економічні питання. Фахівець туризму повинен володіти знаннями різних галузей, а саме: соціальної, гуманітарної, культурологічної, історичної, правової, естетичної, рекреаційної, екологічної, економічної а також двома-трьома іноземними мовами, сучасними комп'ютерними інформаційними технологіями. Професіоналу туристської індустрії повинні бути притаманними доброзичливість, знання психології, уміння самостійного туроперейтингу і надання різних видів туристських послуг, які передбачають широкий обсяг фундаментальних знань [46].

Відповідно вимог до сучасного фахівця туризму, К. Трофімук об'єднує у три групи. Це: професійні (висока професійна мобільність; прагнення до постійного самовдосконалення; схильність до пошуку нових форм і методів роботи; вміння надавати послуги високої якості); ділові (уміння організувати діяльність турпідприємства; загальна і професійна ерудиція; комунікативність, уміння передбачити побажання клієнтів; вільне використання інформаційних технологій); та особистісні (порядність, тактовність, витримка, почуття гумору, чуйність, дбайливість, чесність і справедливість, почуття обов'язку, відповідальність, упевненість у собі, енергійність) [196].

Логічно актуалізується впровадження практико-орієнтованих технологій у професійну підготовку майбутніх фахівців туризму. У своїх дослідженнях Н. Закордонець зробив таку спробу обґрунтувати їхню доцільність, оскільки вони забезпечують, роботу в команді, наближеність до практики в рольових ігор, створених за аналогами туристичних підприємств; організацію професійної підготовки, на співпрацю між навчальними закладами та підприємствами

туристичної індустрії за дуальною системою; участь студентів у програмах стажування за кордоном, транснаціональній практиці, міжнародних проектах; підвищення професійної кваліфікації на робочому місці; урізноманітнення варіативної складової освітніх програм задля індивідуалізації навчального процесу; поглиблення професійної компетентності у сфері іноземних мов методами двомовного викладання бізнес-дисциплін; надання більшої автономії ВНЗ із розробки освітньо-професійних програм підготовки; трансформацію змісту підготовки; диверсифікацію напрямів та спеціальностей сфери туризму [88, с. 143].

У сучасних ВНЗ України ефективність підготовки майбутніх фахівців до екскурсійної професійної взаємодії постає однією із важливих проблем. Все ж особливого значення вона набуває саме у підготовці фахівців туризму, оскільки їх професійна взаємодія зі споживачами екскурсійних послуг – це невід’ємний компонент їх професійної діяльності у майбутньому.

У русі зазначеного нами вище доцільно навести результати аналізу стану професійної підготовки фахівців туризму Л. Козак, які свідчать про невідповідність їх практичної підготовки до вимог працедавців, що виявляється у недостатніх уміннях позитивно вирішувати конфліктні ситуації; невпевненості у здійсненні професійних дій; недостатніх уміннях розробляти екскурсійні й туристичні маршрути» [111, с. 68].

І як наголошує В. Федорченко, туристична освіта в Україні, перебуває лише на стадії свого становлення, і залишається чимало важливих завдань, які слід вирішити для досягнення високого рівня унаслідок професійної підготовки кадрів, усунувши суперечності між вимогами ринку праці до професійної підготовки фахівців сфери туризму та рівнем їхньої кваліфікації [201, с. 68].

Туристська освіта як складний механізм, що перебуває у стані постійного удосконалення зумовлює активне впровадження інноваційних програм для підготовки туристських кадрів і використання дотичного зарубіжного досвіду підготовки туристських кадрів [166, с. 179].

Професійна діяльність фахівців туризму ґрунтується на системі цінностей, які спрямовують знання та вміння на інтегрування в практику. У цьому контексті Л. Возняк, наголошує на двох компонентах туристичної освіти. А саме:

1. Універсальність – на відміну від інших форм навчання та виховання, вона не в змозі орієнтуватися на вузьку спеціалізацію, оскільки її багатогранність і багатовекторність обумовлені природою людини, її матеріальними та духовними потребами.

2. Консервативність – властиве внутрішнє протиріччя, яке рухає нею, полягає у наступному: для того щоб освіта змогла реалізувати своє призначення, вона змушена «дивитися вперед», бути в суспільстві визначальним носієм інновацій, і, водночас також її слід «повернути назад», оскільки вона може ґуртуватися лише на міцних і стійких знаннях, набутих зусиллями декількох поколінь упродовж тривалого часу. «Консервативність освіти, помірна загальмованість, стриманість щодо будь-яких новацій, розбірливість в істини – усе це не стільки недоліки, скільки показники її зрілості та надійності» зазначає Л. Возняк [30, с. 151-152].

Сучасна парадигма вищої професійної освіти в галузі управління туризмом, як стверджує Р. Загнибіда, «зумовлює необхідність підготовки спеціаліста, який готовий до реалізації дослідницько-аналітичної, технологічної, сервісної, організаційної та управлінської функцій; вміє мобільно орієнтуватися та адаптуватися в динамічному і мінливому середовищі; самостійно організовувати свою працю» [79, с. 39].

Пріоритетним завданням професійної підготовки кадрів в галузі туризму, на думку Н. Машика постає «формування майбутнього фахівця зі стратегічним мисленням, яке є необхідним для здійснення в професійній діяльності адекватних виконавських рішень» [158].

Кваліфікацію кадрів у туризмі згідно поглядів І. Філоненко, «слід визначати за двома критеріями, це: професійний та особистісний. По цьому вимоги особистісно можуть бути загальними (порядність, тактовність, витримка, почуття гумору тощо), а також і професійно-значущими (комунікабельність,

відповідальність, доброзичливість, культура поведінки та мовлення, знання поезії, літератури, драматургії, образотворчого мистецтва, фольклору, деяких питань економіки, політики). Відповідні риси характеру формують мотивацію щодо вибору професії, отож важливо уже на перших етапах професійної орієнтації виявляти осіб, потенційно здатних до роботи в означеній сфері» [204, с. 59].

Значно розширює низку вимог до фахівців туристичної сфери, якими, як пише В. Бебик повинні бути притаманними особистісні якості (комунікаційні, інтеграційні, високий рівень емоційної інтелігентності); високі стандарти поведінки; вміння керувати людьми; системне мислення; вміння вчитися від інших та адаптувати рішення до ситуацій; відкритість; готовність до безперервного навчання; здатність знаходити спільну мову; вміння діяти у полікультурному оточенні; вміння управляти змінами [14, с. 109].

Для майбутніх фахівців туристської галузі важливо вміти «працювати в команді, бути комунікабельними, самостійно вирішувати нестандартні виробничі завдання, креативно мислити, генерувати нові ідеї, уникати будь-яких конфліктних ситуацій, уміти швидко з них виходити» О. Виноградова [25].

Результати аналізу теорії і практики фахової підготовки фахівців сфери туризму, які безпосередньо спілкуються з клієнтами, дозволили Л. Грибовій визначити низку комунікативних умінь фахівця індустрії туризму. До них належать такі уміння: розуміти невербальні виразні рухи співрозмовника; за мімікою пізнавати його емоції, мотиви поведінки і наміри; рефлекторно (нерекфлекторно) слухати; ставати на точку зору співрозмовника; визначати тип особистості, особливості темпераменту і характеру, інтелектуальний і культурний рівень; обирати доцільніший стиль спілкування; попереджати і розв'язувати міжособистісні конфлікти, обирати оптимальну стратегію поведінки у них; визначати оптимальну соціально-психологічну дистанцію в спілкуванні з співрозмовником, забезпечувати необхідний рівень персоналізованості і статусної регламентованості спілкування; впливати на співрозмовників, наполягати на своєму; встановлювати емоційний контакт,

налагоджувати відносини взаємної довіри і симпатії, виявляти доброзичливість і тактовність у стосунках» [51, С. 11-12].

Згідно тверджень О. Севаст'янової, фахівець означеного профілю повинен вирізнятися високим потенціалом управлінської і виконавської діяльності, реалізований у різних напрямках туристської, рекреаційної і спортивної роботи, а також орієнтуватися в різноманітних соціально-економічних і організаційно-технічних проблемах. Йому повинні бути властивими економічне мислення і широкі погляди, господарська обачність і заповзятливість, навички аналітичної оцінки ситуації, ініціативність і соціальна активність, а також знання психології людини і основ конфліктології [182, с. 10].

Проблему належного забезпечення туристичної сфери висококваліфікованими фахівцями, порушили у дослідженнях Г. Балабанов та Р. Гришко, і зазначили, що від вищих навчальних закладів (ВНЗ) вимагається підготовка фахівців нової генерації, які вільно володіють сучасними інформаційними технологіями і спеціальними програмними продуктами, іноземними мовами, добре обізнані з організацією роботи туроператорів, турагентів і механізмами взаємодії між ними; здатні швидко і грамотно підготувати основні типи документів, уміють спілкуватись з клієнтами і партнерами, приймати рішення у нестандартних ситуаціях; розробляти групові та індивідуальні тури і розраховувати їхню вартість, впевнено володіють навичками аналітичної, дослідницької та маркетингової діяльності, а також є носіями високої культури [12].

Педагогічні умови ефективного формування культури професійного спілкування студентів під час їхнього навчання визначила В. Лівенцова. А саме: розвиток рефлексивного ставлення студентів до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності, спрямованість на удосконалення способів і прийомів ділового спілкування; використання групових форм організації навчання, побудованого згідно принципів соціально-психологічного тренінгу; застосування методів активного навчання задля моделювання соціального контексту та способів спілкування в ситуаціях професійної взаємодії (ділові ігри,

метод аналізу конкретних ситуацій, групові дискусії тощо); розвиток перцептивних, інтерактивних та комунікативних умінь одночасно з корекцією ціннісних орієнтацій студентів у сфері професійного спілкування; орієнтація викладача на діалогічну форму навчальної взаємодії, що забезпечує сприятливий психологічний мікроклімат, атмосферу творчого пошуку і співробітництва під час занять, емоційний контакт зі студентами [139, с. 7].

Означені умови сприяють формуванню комунікативної компетентності студентів – важливої складової їх професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

В системі особистісних якостей, які є необхідними для вирішення професійних завдань у сфері туризму, є не лише загальна культура особистості, а й професійна, яка на думку М. Черезової є важливим компонентом і охоплює культуру професійного спілкування, оскільки праця у туристичній галузі передбачає постійну взаємодію та комунікацію у різних системах» [213, с. 64].

Вивчення потреб споживачів туристичних послуг уможливорює ухвалу ними рішення, передбачення поведінки споживачів туристичних послуг у майбутньому. На цій підставі дослідники Ю. Карягін, Г. Мунін і З. Тимошенко виокремлюють низку найважливіших напрямів вивчення споживачів. А саме: їхнє ставлення до туристичної компанії та різних аспектів діяльності інших туристичних компаній щодо окремих елементів комплексу маркетингу; рівень задоволення їхніх запитів (очікувань); наміри споживачів; ухвалу рішень про покупку, визначення структури закупівельного центру; поведінка споживачів туристичного продукту під час і після купівлі; мотивація споживачів.

Взаємовідносини зі споживачами відбуваються на таких рівнях:

- основний – туристичні компанії продають туристичний продукт, і не цікавляться його подальшою долею;
- реагуючий – туристичні компанії продають туристичний продукт і пропонують споживачам телефонувати, ставити будь-які запитання, що виникають після придбання туристичного продукту;

- відповідальний – туристичні компанії незабаром після продажу телефонують споживачам і з'ясовують їхні враження, побажання або скарги. Загалом, така інформація стимулює туристичну компанію до постійного удосконалення системи пропозицій;

- активний – туристичні компанії (посередники) періодично телефонують споживачам із пропозиціями щодо удосконалення їхніх туристичних продуктів, чи про купівлю нових;

- партнерський – туристична фірма постійно перебуває зі споживачами та з іншими партнерами у пошуках способів пропозиції послуг вищої якості [102].

Б. Панда пише про те, що для фахівця туризму, передусім, повинні бути притаманними такі риси: потреба (прагнення) брати на себе відповідальність за перебіг подій, вміння реагувати на зміни; усвідомлення напряму спрямування своїх зусиль; уміння переконувати інших, залучаючи до справи й тих, з ким він безпосередньо не працюватиме, але хто підтримає його плани; уміння набувати досвід, формувати висновки; покладатися на себе у складних ситуаціях, не сподіваючись на інших, ухвалювати самостійні рішення і втілювати їх у життя [165, с. 113].

Важливими для порушеного нами дослідження розглядаємо результати наукового пошуку В. Лозовецької, яка виокремлює професійно-значущі якості фахівця туризму, а саме:

1. Психологічні: емпатія (здатність до співпереживання), емоційність (у межах норми професійного колективу), автентичність, відкритість (щодо інших, нових підходів до організації праці), терплячість, розвинута інтуїція, стійкість до стресу.

2. Мисленнєві: аналітичність, рефлексивність, швидкість реакції, креативність, спостережливість, критичність і цілісність мислення.

3. Поведінкові: комунікабельність, ініціативність, здатність до імпровізації, релаксації, підприємництва і готовність до ризику, управлінських дій, особистісної відповідальності за результати праці [140].

Задля досягнення високого рівня якісної підготовки фахівців туризму А. Волкова, виокремлює низку невід'ємних умов, а саме: єдність теорії з практикою (створення освітніх закладів на основі діючих готелів, оплачувані стажування тощо); уведення у навчальний план кількох іноземних мов (приміром, англійська, російська, польська та ще однієї європейської мови за вибором); поглиблення вивчення навчальних курсів «Психології», «Конфліктології», «Етики бізнесу» та ін; активне залучення до іноземних програм (скажімо, Європейська асоціація професійних шкіл готельного і туристичного профілю (АЕНТ), Темпус (Tempus, Trans-European Mobility Partnership Scheme for University Studies), Еразмус Мундус (Erasmus Mundus), «Вікно для зовнішньої співпраці», «Жан Моне» – Розуміння Європейської інтеграції (Jean Monnet Programme – Understanding European Integration), «Молодь у дії» (Youth in Action Programme), які створено задля налагодження співпраці та досягнення мобільності у сфері туристичної освіти, а також з метою запозичення досвіду [31, с. 24].

Поділяючи погляди Л. Кнодель, про те, що у формуванні вітчизняної системи туристської освіти є потреба урахування не лише історико-педагогічних аспектів зародження, становлення і розвитку національних освітніх туристських систем у країнах-членах ВТО, а й розуміння перспективних напрямів їхньої модернізації відповідно до європейських і світових тенденцій полікультурності, діалогу культур, а також утвердження плюролінгвізму й толерантності у світовому просторі» [108, с. 4].

Узагальнюючи актуальні завдання професійної туристської освіти В. Квартальнов сформулював їх таким чином. Це: виховання і практична підготовка функціонально грамотного фахівця, здібного до творчої і продуктивної співпраці; виховання інтересу і прагнення оволодіння професійною майстерністю у певному напрямі туристської діяльності: екологічний, науковий, краєзнавчий, спортивний (піший, водний, лижний, велосипедний, автомобільний, морські круїзи, авіатури та ін.); удосконалення професійної підготовки висококваліфікованих фахівців для різних сфер туризму

засобами сучасних освітніх та інформаційних технологій; формування ініціативності та активності студентів шляхом залучення до співпраці з різними організаціями на основі партнерства і творчості [103, с. 78].

Професійна підготовка фахівців туризму, зазначає К. Воронова, потребує теоретичного осмислення системного зв'язку між педагогічною наукою і напрямами удосконалення практичної туристичної підготовки. Сучасний ВНЗ прагне до автономії дій з надання освітніх послуг. У руслі такого підходу виникає об'єктивне протиріччя між дотриманням стандартів та навчальних планів, з одного боку та індивідуалізацією навчального процесу – з іншого [35].

Задля створення цілісної системи професійної підготовки фахівців туристичної сфери в Україні, необхідно визнати пріоритетними для навчальних закладів такі: розвиток співробітництва між провідними туристичними компаніями і навчальними профільними закладами задля посилення уваги до практичної професійно-орієнтованої підготовки кадрів; оновлення навчально-методичного забезпечення; підготовку кваліфікованого педагогічного персоналу, обізнаного із особливостями навчання дорослих для внутрішньо-фірмового навчання працівників; створення центрів освіти дорослих у навчальних закладах України, наголошує С. Бабушко [8, с. 30].

Важливо, наголошує М. Гункевич ефективну співпрацю між ВНЗ і туристичними компаніями зберегти. Вони рівнозначно зацікавлені в якісній підготовці фахівців туризму, оскільки ВНЗ прагнуть забезпечити престижність та якість освіти, натомість, підприємці планують залучення висококваліфікованих кадрів у діяльність [52, с. 37].

Саме нова генерація кваліфікованих фахівців індустрії туризму покликана примножить традиції української гостинності, що дасть можливість на міжнародній арені підняти імідж України, шляхом забезпечення високого рівня обслуговування вітчизняних та іноземних туристів, відповідно до європейських стандартів якості послуг.

Проблеми удосконалення системи професійної освіти в туризмі зумовлені сучасними вимогами до фахівців туризму роботодавцями, споживачами

туристичних послуг, конкуренцією на ринку праці, який посилює вимогливість до фахівців туризму. Відповідно їх навчання повинно забезпечувати високий рівень їх теоретичної та практичної підготовки, готовність до здійснення професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг.

Таким чином, результати аналізу організації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців туризму до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг свідчить про їхню невідповідність вимогам працедавців. А саме: несформовані вміння позитивно вирішувати конфліктні ситуації; невпевненість у професійних діях; відсутність вмінь розробляти екскурсійні й туристичні маршрути, складати калькуляцію. Загалом, це свідчить про необхідність визначення сутності і структури готовності майбутніх фахівців до професійної взаємодії з надання екскурсійних послуг у сфері туризму.

1.2 Наукова проблематика формування готовності фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі туристичної освіти

Новітні тенденції розвитку сфери туризму спрямовані на зростання кількості кваліфікованих фахівців задля забезпечення ефективності професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг. У цьому контексті професор В. Федорченко наголошує на потребі в таких фахівцях, які б володіли не лише базовими знаннями про стан, фізичне та психічне здоров'я людини, а й про її потреби в пізнанні, спілкуванні, відпочинку та розвитку емоційних й інтелектуальних сил. Учений звертає увагу і на те, що туристичній галузі потрібні випускники із необхідними знаннями, уміннями і навичками у сфері формування та реалізації туристичного продукту, тобто – туру [203, с. 200].

Проблеми готовності особистості як її особливого стану перебували у полі зору дослідників, а їх вирішення зазвичай обумовлене відсутністю чіткого визначення змісту поняття. На підставі аналізу літературних джерел і досліджень у зазначеній сфері, можемо стверджувати, що уживання терміну «готовність» є багатограним – предметом вивчення різних наук (психологія, юриспруденція,

педагогіка, соціологія, філософія та ін.).

Результати теоретичного аналізу наукової літератури свідчать про те, що поняття «готовність» розглядаються здебільшого так: професійна готовність до педагогічної діяльності (М. Галицька); професійно-естетична готовність (М. Веселовська, Т. Зотєєва, Н. Конишева); психологічна готовність (В. Моляко); морально-психологічна готовність (Л. Кондрашова); готовність до інших видів діяльності (О. Полякова, Л. Савенкова та інші) [172, с. 10].

Дієвий потенціал поняття виокремлюють М. Дьяченко і Л. Кандибович, відповідно, це – налаштованість на певну поведінку, установка на активні й доцільні дії особистості, її спрямованість на успіх, що зумовлено мотивами і психічними особливостями [53, с. 68].

Водночас, М. Малькова окреслює підходи до визначення змісту поняття готовність у контексті навчальної та професійної діяльності і убачає такі їх два. По-перше, готовність є складним утворенням із когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового компонентів, що є сукупністю професійно-важливих знань, умінь і навичок. І друге, це функціональний стан, який забезпечує високий рівень та успішність професійної діяльності. Таким чином, у формулюванні готовності дослідницею, це є орієнтацією освіти на розвиток психологічних і творчих здібностей особистості до майбутньої професійної діяльності, створення і розвиток професійних знань, умінь і навичок. [101, с. 11].

Готовність постає і особливим психічним станом, який зумовлений комплексом об'єктивних і суб'єктивних чинників, якому притаманна оптимальна активізація ресурсних можливостей організму й утворюється на підставі сукупного розвитку особистісних якостей та завдяки цілеспрямованій особистісній підготовці [47].

Готовність є стійкою характеристикою, цілісним комплексом індивідуально-цільового, інформаційно-гностичного і рефлексивно-оцінкового компонентів особистості відповідно до вимог освіти й умов професійної діяльності [154, с. 24]. В. Крутецький трактує готовність, як здатність до діяльності, вираженою в позитивному ставленні та схильності займатися нею, а

її успішний перехід відбувається на високому рівні розвитку в особистісну захопленість [120].

У дослідженнях Дубасенюк О.А. наголошено на тому, що готовністю є поєднання здібностей для певної діяльності, набутого досвіду і здатності його використовувати. Готовність можна представити як єдність мотиваційної, теоретичної і практичної готовності [62, с. 44]. Відтак, вона постає особливою якістю особистості та передбачає усвідомлену особистістю мотивацію з виконання діяльності, стверджує А. Линенко [122, с. 31].

Отже, поділяємо думку Г. Сорокіної про погляди на професійну готовність як інтегроване утворення із потреб і здібностей, яка вказує на те, що соціально нормативний рівень перетворення суспільних відносин на систему функцій суб'єкта цієї діяльності і визначення її результативності у професійній сфері діяльності [193].

У змісті освітньо-кваліфікаційної характеристики визначено систему компетентностей, що поділяються на загальні та фахові. На основі загальних компетентностей формуються фахові, що дозволяють розв'язувати типові завдання у процесі професійної діяльності. Фахові компетентності (Додаток Е) необхідні для виконання основних професійних функцій – дослідно-аналітичної, технологічної, сервісної, організаційної та управлінської.

Дослідно-аналітична функція передбачає такі фахові компетентності: здатність здійснювати аналіз сучасного стану та ефективного й оптимального розвитку всіх складових рекреаційних комплексів; здатність визначати роль природних рекреаційних ресурсів у забезпеченні рекреаційних потреб; здатність визначати джерела та проводити пошук, накопичення й аналіз географічної інформації щодо туристичного потенціалу території та рекреаційних систем; здатність професійно оперувати географічною інформацією щодо визначення ключових характеристик і властивостей туристично-рекреаційних ресурсів; здатність визначати територіальну організацію та оцінювати ресурсний потенціал країн і регіонів щодо стану і перспектив розвитку спеціалізованого туризму; здатність проводити країнознавчі та краєзнавчі дослідження щодо умов

розвитку туризму; здатність використовувати загальні методи наукових досліджень спираючись на сучасні технічні засоби та інформаційно-комунікаційні технології; здатність володіти культурою екологічного мислення та світогляду; здатність застосовувати принципи та концептуальні підходи до економічної оцінки природних ресурсів; вміння використовувати методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу та його екологічно-безпечних форм використання та відтворення; здатність проводити комплексні маркетингові дослідження і моніторинг ринку туристичних послуг; здатність діагностувати стан маркетингового середовища туристичних підприємств і організацій; здатність визначати мотиви туристичної подорожі та споживчі характеристики конкурентоздатних туристичних послуг.

Ці компетентності необхідні для таких типових завдань професійної діяльності, а саме – як розробка структури та визначення атрактивності туристсько-рекреаційних комплексів на світовому та національному рівнях, здійснення географічних досліджень щодо територіальних організацій та умов розвитку спеціалізованих видів туризму, забезпечення раціонального, збалансованого, ефективного природокористування, вирішення рушійних домінант екологічних трансформацій в аспекті рівня інтеграції видів екології та еволюції суспільства, маркетингові дослідження туристичного ринку [164].

Виконання технологічної функції майбутнього фахівця з туризму потребує таких компетентностей: здатність визначати туристичні напрямки і географію подорожей відповідно до потреб ринку; здатність розробляти різні види турів, враховуючи потреби цільових груп споживачів екскурсійних послуг; здатність розробляти різноманітні програми туристичного обслуговування; здатність складати, оформлювати та використовувати туристичну документацію у процесі формування туристичного продукту та його реалізацію. Ці компетентності потрібні під час вирішення типових завдань із формування туристичного продукту та формування туристичного пакету в офісах туроператора та туристичного агентства.

Сервісна функція передбачає наявність таких фахових компетентностей: здатність організувати процес обслуговування клієнтів під час реалізації та споживання туристичного продукту; здатність організувати роботу зі скаргами клієнтів; здатність надавати вичерпну інформацію споживачам туристичних послуг; здатність надавати послуги з бронювання; здатність взаємодіяти з вітчизняними та іноземними клієнтами екскурсійного бюро; здатність організувати процес екскурсійного обслуговування, розробляти та проводити різні види екскурсій; здатність організувати надання анімаційних послуг різним категоріям туристів.

Компетентності, що передбачені сервісною функцією необхідні для розв'язання типових завдань із реалізації туристичного продукту, обслуговування туристів, інформаційно-консультативної роботи, бронювання послуг, їх підтвердження та оформлення, екскурсійного та анімаційного обслуговування.

Для реалізації організаційної функції в освітньо-кваліфікаційній характеристиці визначені такі фахові компетентності: здатність організувати ділові зустрічі та переговори з партнерами та іншими суб'єктами туристичної діяльності, підтримувати ділові контакти, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології; здатність укладати угоди із зарубіжними та вітчизняними партнерами, забезпечуючи їх реалізацію на основі вимог міжнародного та національного договірних права та ін (Додаток 3)

Організаційна функція, для якої потрібні ці фахові компетентності, передбачає розв'язання типових завдань із організації взаємодії і співпраці з діловими партнерами та іншими учасниками виробництва, а також реалізації туристичного продукту, із організації використання різних видів транспорту для туристичного обслуговування, організації маркетингової діяльності.

Фахові компетентності, які необхідні для реалізації управлінської функції: здатність чітко уявляти структуру національної та міжнародної системи правового регулювання туристичної діяльності; здатність знаходити в системі законодавства необхідні нормативно-правові акти; здатність аналізувати й

узагальнювати зовнішню і внутрішню управлінську інформацію для здійснення планування, організації та контролю у підрозділах туристичних підприємств; здатність ефективно використовувати технології сучасного менеджменту в управлінні туристичним підприємством; здатність формувати та удосконалювати системи менеджменту туристичного підприємства без апарату управління; здатність складати та оформлювати статистичну звітність туристичного підприємства; здатність розуміти основні принципи характеристики об'єктів; здатність проводити первинний облік; здатність економічно обґрунтовувати управлінські рішення; здатність планувати та організовувати роботу туристичного офісу; здатність вести діловодство; здатність ефективно використовувати офісну техніку та засоби зв'язку [165].

На цій підставі стверджує А. Сай, фахівець туризму в змозі стати освіченою особою, оскільки здобуде гуманітарну, фундаментальну природничо-наукову, загально-професійну підготовку з напрямку і спеціальну підготовку, що визначає конкретну сферу професійної діяльності [180].

Одним із важливих завдань вивчення готовності до екскурсійної діяльності є виокремлення її основних компонентів. І слушно зазначає Л. Гусейнова, вона складається із психологічного (передбачає свідоме ставлення до діяльності згідно власних здібностей і можливостей); практичного (потенційної можливості з оволодіння системою професійних знань, умінь та навичок); морального (усвідомлення професії, позитивне відношення до майбутньої діяльності, прагнення до максимального використання власних сил та можливостей) компонентів [54, с. 9].

У структурі професійної готовності А. Деркач і Л. Орбан виокремлюють й інші структурні компоненти, а саме: мотиваційний (позитивне ставлення до певного виду діяльності, бажання ним займатися); когнітивний (наявність необхідних знань, уявлень); гностичний (володіння способами і прийомами, необхідними для певного виду діяльності); емоційно-вольовий (здатність відчувати задоволення від роботи, самоконтроль та ін.); оцінковий (самооцінка своєї професійної підготовки).

Цікавою для нашого дослідження є пропозиція К. Дурай-Новакової, яка структуру професійної готовності розглядає із п'яти компонентів, а саме: мотиваційний (професійно-значущі потреби, інтереси і мотиви діяльності); орієнтаційно-пізнавальний (уявлення і знання про зміст професії, вимоги професійних ролей, способи вирішення професійних завдань); емоційно-вольовий (почуття відповідальності за результат діяльності, самоконтроль, вміння керувати діями у професійних обов'язках); операційно-діяльнісний (мобілізація й актуалізація професійних знань, умінь, навичок і професійно-значущих властивостей особистості; адаптація до вимог професійних ролей і до умов професійної діяльності); установочно-поведінковий («налаштованість» на добросовісну діяльність) [63, с. 67].

У контексті порушеної проблеми важливою розглядаємо психологічну регуляцію поведінки, у структурі якої Ю. Забродін розглядав низку компонентів, це: операційний (організація та прогнозування напрямків професійної діяльності, сформованої психологічної системи); мотиваційний – унаслідок засвоєних цінностей вони перетворюються в систему професійних інтересів особистості); функціональний (комплексний стан особистості, який спрямований на розвиток психічних функцій [78].

До чотирьохкомпонентної структури зводить готовність О. Лугова і виокремлює аналогічно до зазначених вище: мотиваційну (світогляд і спрямованість особистості, її потреби, інтереси, ідеали, прагнення, якості, дотичні обраної професії); теоретичну (певний рівень професійних знань); практичну (наявність когнітивних, комунікативних, конструктивних і організаційних умінь) і креативну (прагнення до самовизначення і творчої активності у професійній діяльності та ін.) [142, с. 2].

Натомість до основних компонентів готовності В. Маригодов і С. Моторна відносять лише три: мотиваційний (мотивації та потреби, які спонукають суб'єкт до професійної діяльності; визначення соціально значущої мети під впливом сутності майбутньої професії, її мотивів); комунікативно-організаційний (володіння комунікативними й організаційними здібностями особистості в

діяльності) та морально-орієнтаційний (оволодіння діяльністю передбачає опанування всіма засобами, які є необхідними для міжособистісних відносин) [153, с. 142].

Значно ширше розглядає структуру професійної готовності В. Сластьонін і відносить до неї: психологічну (сформованість певного рівня спрямованості на професійну діяльність); практичну (наявність сформованих на прогнозованому рівні професійних умінь і навичок); науково-методичну (володіння повним обсягом суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, необхідних для професійної діяльності); фізичну (відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам професійної діяльності і працездатності) та психофізіологічну (наявність відповідних передумов для професійної діяльності й оволодіння особистістю професійно-значущими рисами) [185].

Аналогічні структурні компоненти готовності визначає А. Віндюк, а саме: мотиваційний (мотивація студентів, інтерес до обраної професії); когнітивний (знання студентів про закони розвитку системи індустрії гостинності, взаємодії, відносини з клієнтами, міжнародні стандарти якості й традиції гостинності); діяльнісний (професійно-орієнтовані вміння й навички студентів для конкурентної та мобільної діяльності); особистісний волюва саморегуляція і здібності студентів у системі відносин «людина-людина»); здоров'язберезувальний (знання, уміння й навички дотримання здорового способу життя) [27,28].

Що ж до структури професійної самосвідомості, учені виокремлюють три компоненти: когнітивний; афективний; поведінковий. По цьому когнітивний - це необхідний обсяг знань, їх творче застосування у вирішенні професійних завдань; уміння формулювати конкретні професійні ситуації в галузі туризму, встановлювати логіко-сміслові зв'язки, володіти алгоритмами вирішення типових професійних завдань; афективний – формування прагнення стати професіоналом у галузі туризму шляхом саморозвитку професійно-значущих якостей, реалістичної самооцінки, що формується у процесі навчання; поведінковий – умінням вирішувати професійні завдання і самостійно

прогнозувати професійну кар'єру [71, с. 15].

Національно-регіональна складова загальнопрофесійної підготовки фахівця туризму посідає важливе місце у дослідженнях учених і, відповідно, вони виокремлюють такі складові готовності: мотиваційно-ціннісний (навчально-пізнавальні і професійно-орієнтовані мотиви на основі інтересу до професійної діяльності і потреби особистості в знаннях, в ефективних способах і діяльності); когнітивно-рефлексивний (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вміння вирішувати професійні завдання, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння, оцінювати їх та рівень саморозвитку); емоційно-вольовий (емоційна активність, самоконтроль за виконанням різних видів діяльності) [115].

Визначено Р. Брик структурні компоненти професійної готовності фахівця сфери туризму, яка відносить до її складу: професійно-особистісний (професійні й особистісні якості, що детермінують мотивацію особистості як суб'єкта професійної діяльності); професійно-змістовий (теоретичні знання з основ наук) і професійно-діяльнісний (практичні професійні знання та вміння) [19].

У руслі нашого дослідження важливими розглядаємо компоненти готовності студентів в екскурсійній діяльності до іншомовного спілкування. А саме: комунікативно-мотиваційний (формування позитивної мотивації щодо іншомовного спілкування); змістовий (оволодіння змістом іншомовного спілкування); процесуальний (формування необхідних умінь і навичок щодо адекватної мовленнєвої поведінки у відповідних мовленнєво-комунікативних ситуаціях); самооцінний (самостійну і виважену самооцінку комунікативної поведінки у спілкуванні) [39, с. 11].

У структурно-змістовній моделі форма організації навчання фахівців екскурсійної діяльності охоплено такі компоненти, як от: цільовий (визначена номенклатура приватних цілей професійного тренінгу); змістовний (виявлені й проаналізовані важкі ситуації життєдіяльності фахівців сервісу і туризму); результативний (критерії та показники діяльності фахівців сервісу і туризму); процесуальний.

Підсумовуючи зазначені вище підходи до структурування готовності, у дослідженні особливо актуалізуємо думки В. Федорченка, який зазначає про те, що «професійну підготовку фахівців туризму складають пізнавальний, функціональний, діяльнісний та, особистісний компоненти. У пізнавальному відображено зміст професійної підготовки; у функціональному – підготовку до виконання професійних функцій; діяльнісному – підготовку до здійснення різних видів діяльності в умовах реального виробництва і в особистісному – формування особистісних якостей та його професійної культури» [200].

Таким чином, готовність майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності розглядатимемо як складне, інтегративне, особистісне утворення; його стрижнем є ціннісні установки, потреби й мотиви безконфліктної і міжособистісної взаємодії, а також професійно-важливі якості, сукупність знань, умінь і навичок та певний досвід їх застосування у професійній взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

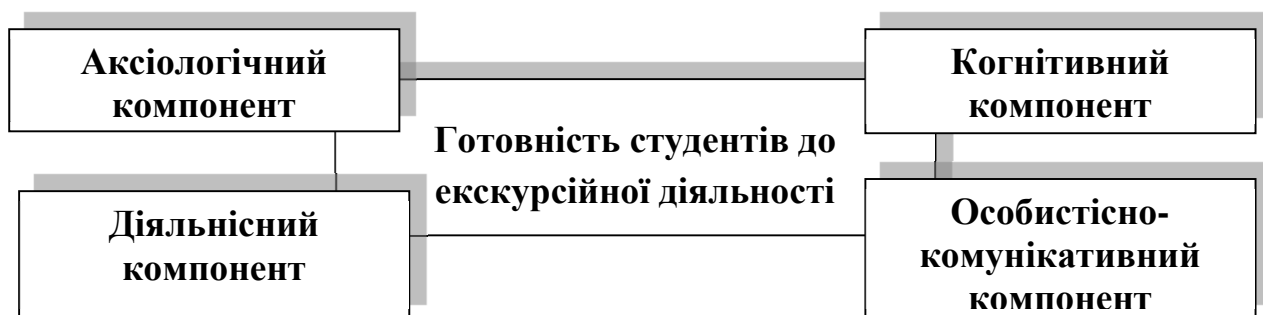

Рис. 1.1. Структурні компоненти готовності студентів до екскурсійної діяльності

Відповідно визначаємо такі її структурні компоненти готовності майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності: аксіологічний, когнітивний, діяльнісний і особистісно-комунікативний (рис. 1.1).

Аксіологічний – це система цінностей і професійних установок, які мотивують студентів до конструктивної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг і формують позитивне ставлення до неї. По цьому спираємось на трактування учених змісту поняття «аксіологія». Приміром, В. Абушенко трактує його як теорію цінностей, розділ філософії, що вивчає

питання, обумовлені природою цінностей, їхнім місцем у реальності, а також зі структурою ціннісного світу [1].

С. Вітвицька трактує світ культури, як здатність людини до переживання цінностей життя, задоволення від них, переживання самоцінності життєвих особистісних проявів. Відповідно розуміла цінності у їх широкому аспекті як сенс життя [24].

Узагальнили цінності, як здатність речей та ідей бути засобом задоволення потреб окремих індивідів і соціальних груп; специфічну форму виявлення відносин між суб'єктом і об'єктом задля задоволення потреб суб'єкта; як специфічні утворення у структурі індивідуальної та суспільної свідомості, що слугують орієнтирами особистості й суспільства. (В. Сластьонін, Г. Чижакова) [186, с. 7].

Цікавими для нашого дослідження розглядаємо становлення А. Ярошенко до цінностей; оскільки він виокремив їх у дві групи: загальнозначущі (кардинальні та субкардинальні, етносні, що реально слугують основам свідомості й поведінки людей (вірування, традиції, святині, символи різних народів); кардинальні, їхня руйнація прямо обмежує права індивідів і спільнот жити, мислити, діяти відповідно до своїх орієнтирів - життєві цінності, громадянські права тощо. Саме кардинальним цінностям підпорядковуються субкардинальні в розумінні того, що руйнація перших несе реальну загрозу для інших. Щодо субкардинальних - автор відносить до їх складу ще й правові та політичні принципи: свободу й незалежність друку, різні форми участі громадян у політичному житті, а також екологічні цінності [223, с. 71].

На особистості професійно-компетентного фахівця туризму наголошує Я. Казарницькова і стверджує що, професійне й особистісне тісно пов'язані системою цінностей. Професійні знання, перш, ніж втіляться у діяльність, наповнюються ціннісним змістом, стають внутрішнім переконанням фахівця, частиною його оцінкових і понятійних категорій, установок, поведінкових стереотипів [99].

Когнітивний компонент готовності студентів до екскурсійної діяльності – це наявність комплексу професійно-орієнтованих знань у студентів про особливості туристичної діяльності, які є необхідними для професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

У змісті когнітивного компонента, перебуває впорядкована система теоретико-методологічних, науково-практичних і спеціальних знань, які згідно тверджень Н. Борейко є необхідними для розуміння природних і соціальних процесів у функціонуванні суспільства й особистості, уміння їх адаптивного, творчого використання для особистого та професійного самовдосконалення [18].

Н. Воробйова наголошує, що когнітивний компонент характеризує знання форм, видів, засобів і способів комунікації, її впливу на педагогічну діяльність; знання комунікативних кодів, стратегій, тактик, уміння інтерпретувати інформацію і використовувати її різні види. Це дозволяє здійснювати ефективну професійну комунікацію і досягати поставленої мети шляхом вирішення професійних завдань [35, с. 88].

Щодо когнітивного компонента професійної самосвідомості студентів туристського ВНЗ, то, на думку О. Єніліної, у ньому відображені знання, можливості їх творчого застосування задля вирішення професійних завдань у туризмі, уміння формулювати конкретні професійні ситуації та встановлювати логіко-сміслові зв'язки між ними, про що ми писали вище [71].

У готовності до міжкультурної комунікації майбутніх фахівців туризму посідає особливе місце – стверджує Н. Кобзар - когнітивний компонент. У ньому передбачено сукупність знань про міжкультурну комунікацію, сутність і особливості цього процесу, а також знання про вплив культури на людину і суспільство; про особливості комунікацій у полікультурному середовищі, про місце міжкультурної комунікації у туристичній діяльності; лінгвістичні й соціокультурні знання про особливості менеджменту туризму.

Водночас, структура когнітивного компоненту готовності до міжкультурної комунікації майбутніх фахівців туризму, містить кілька основних груп знань, які розкриті у низці складових і якими повинен володіти майбутній

фахівець туризму. Оскільки цей аспект характеризує знання про: особливості міжкультурної комунікації як процесу; комунікативних стратегій і стилів спілкування; їх вербальних і невербальних прийомів; елементи різних культур та їх особливості (історія, звичаї, традиції, мова, норми поведінки та ін.) і зумовлені ними соціальні норми поведінки; національно-культурні особливості мовленнєвої поведінки представників інших культур; стереотипи та їхній вплив на комунікацію; лінгвістичні знання лексичного складу мови міжкультурного спілкування; семантичних особливостей лексичних одиниць іноземної мови, їх культурного компоненту; мовних стилістичних прийомів; усвідомлення зв'язку лексичних одиниць з культурними цінностями народу [109]. Від так він вирізняється своїми особливостями, стверджує С. Кобзова. [110, с. 212].

У складі готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності Е. Шанц теж виділяє когнітивний компонент, в якому відображена поінформованість студента про сутність і зміст обраної професії, вимоги до особистості фахівця, рівень знань для ефективної професійної діяльності [216].

Діяльнісний компонент – це наявність проектувально-конструктивних, виконавських, аналітико-рефлексивних умінь і навичок для реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Його зміст проектуємо, опираючись на праці О. Баглая, який аналізує діяльнісний компонент як «уміння та навички міжкультурного спілкування студентів, які виявляються в їхній поведінці; рефлексивне ставлення до міжкультурних знань; етичну тактику міжособистісної взаємодії з виникнення і подолання перешкод у спілкуванні з представниками інших культурних груп; методи та прийоми результативного діалогічного спілкування» [11, с. 9].

Основними вміннями фахівців сфери туризму постають (за Н. Зверевою) такі: спостерігати, аналізувати та пояснювати дані спостережень, виокремлювати суттєві факти від другорядних; експериментувати, пояснювати й оформлювати його результати; виділяти головне у складних явищах, не акцентуючи на частковому, аналізувати й узагальнювати матеріали; розглядати явища і процеси у взаємозв'язку, протиріччях, що зумовлюють розвиток,

розкривати сутність предметів і явищ; здатність до усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків; творча активність, здатність до інтуїтивного передбачення і застосування знань у нових ситуаціях [77, с. 80].

В особистісно-комунікативному компоненті готовності представлено морально-психологічну готовність й комунікативну компетентність фахівця з туризму, які необхідні для успішної професійної взаємодії, професійно-ділового й міжособистісного спілкування зі споживачами екскурсійних послуг. Згідно тверджень О. Баглай, це є «здатністю чітко, зрозуміло і переконливо висловлювати свої думки та почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування» [11].

Таким чином, у дослідженні нами визначено та обґрунтовано зміст і структурні компоненти готовності бакалаврів туризму до професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг. Вона охоплює аксіологічний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-комунікативний структурні компоненти.

Однією з необхідних передумов визначення рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності постає також обґрунтування критеріїв і показників (Додаток У) рівневої характеристики її структурних компонентів.

До показників *аксіологічного* критерію віднесено цінності й мотиви студентів щодо виконання професійної діяльності, мотивоване прагнення до самовдосконалення та саморозвитку, ціннісне сприйняття й розуміння важливості професійної взаємодії в екскурсійній діяльності.

За аксіологічним критерієм *високий* - вирівнявся яскраво вираженими цінностями й мотивами студентів до виконання професійної діяльності, мотивацією до самовдосконалення та саморозвитку, сприйняттям цінностей й розумінням важливості професійної взаємодії у екскурсійній діяльності; *середній* - достатньо вираженими цінностями й мотивами студентів до виконання професійної діяльності, посередньою мотивацією самовдосконалення та саморозвитку, частковим сприйняттям цінностей й розумінням важливості професійної взаємодії під час екскурсійної діяльності;

низький рівень його сформованості визначили відсутністю цінностей й мотивів студентів до виконання професійної діяльності, слабкою мотивацією до самовдосконалення та саморозвитку, аморфним сприйняттям цінностей, відсутністю і нерозуміння важливості професійної взаємодії в процесі екскурсійної діяльності.

Показниками *когнітивного* критерію розглядали сукупність професійно-важливих знань студента для реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; знання загально ухвалених норм і правил поведінки з клієнтами, законодавства у сфері туризму, специфічних особливостей туристської індустрії, умов здійснення ефективної професійної взаємодії з клієнтами, особливостей організації діяльності туристичних підприємств, специфіки спілкування у туристичній сфері, засобів подолання комунікативних перешкод, засобів психологічного впливу на співрозмовника під час професійної взаємодії, техніки врегулювання конфліктних ситуацій, комунікацій в умовах Інтернету, традиційних та сучасних засобів професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Високий рівень когнітивного критерію свідчив про володіння системними, глибокими і ґрунтовними професійно-важливими знаннями, необхідними для реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; *середній* – достатньо сформованими професійно-важливими знаннями для реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; *Низький рівень* – свідчив про наявність поверхневих (слабких) професійно-важливих знань студента, необхідних для реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Показниками *діяльнісного* компоненту критерію розглядали:

- наявність *проектувально-конструктивних умінь та навичок* (здобувати, поповнювати і поглиблювати свої знання про засоби, принципи, методи і форми професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; аналізувати і прогнозувати розвиток управлінської ситуації, наслідки ухвалених рішень, стан справ в установах туристського профілю;

стратегічного та поточного планування діяльності туристичного підприємства, володіння методами стратегічного аналізу екскурсійної діяльності; практичні навички в галузі самоменеджменту, управління конфліктами у сфері туризму, формування колективу і професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг);

- *виконавських умінь і навичок* (сформувані позитивні ставлення до діяльності у сфері туризму, усвідомлення значущості екскурсійної діяльності задля саморозвитку творчого потенціалу, прагнення до самоосвіти; ухвали управлінських рішень у сфері туризму; організації контролю за діяльністю співробітників; підвищення мотивації праці у туристичних підприємствах; організації та забезпечення контролю за якістю надання екскурсійних послуг; організації та управління комплексом туристських послуг; управління проектом у сфері екскурсійної діяльності; володіння методами добору, розстановки і підвищення кваліфікації кадрів; уміння проведення туристських заходів, володіння методами презентації та показу туристичних послуг; проведення формальних і неформальних переговорів);

- *аналітико-рефлексивних умінь та навичок* (об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності; аналізувати професійну взаємодію зі споживачами екскурсійних послуг; налагоджувати правильні взаємини фахівця з туризму зі споживачами екскурсійних послуг, з колегами; використовувати правила мовленнєвої комунікації та ведення переговорів, взаємодіяти з партнерами і постачальниками туристських послуг; оцінювати і контролювати ефективність професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг вносити відповідні корективи).

Високий рівень діяльнісного компоненту вирізнявся чітко сформованими проектувально-конструктивними, виконавськими та аналітико-рефлексивними вміннями і навичками професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; *середній* - достатніми проектувально-конструктивними, виконавськими та аналітико-рефлексивними вміннями і навичками студента щодо професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних

послуг; *низький рівень* – відсутністю встановлених умінь і навичок професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

До показників *особистісно-комунікативного* критерію віднесено наявність особистісних професійно-важливих рис: комунікабельність, компетентність у вирішенні конфліктів зі споживачами екскурсійних послуг.

Високий рівень його сформованості - яскраво виражені професійно-важливі особистісні риси - комунікабельність, компетентність у вирішенні конфліктів зі споживачами екскурсійних послуг; *середній* – достатнім проявом притаманних тих же професійно-важливих рис; *низький рівень* його сформованості – слабо виражені вище зазначені професійно-важливі риси.

Відповідно до зазначених критеріїв та показників визначали рівні сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності у вимірах: високий, середній та низький.

Узагальнено високий рівень – це яскраво виражені цінності й мотиви виконання професійної діяльності, мотивація до самовдосконалення й саморозвитку, сприйняттям цінностей і розуміння важливості професійної взаємодії в екскурсійній діяльності; системні, глибокі та ґрунтовні професійно-важливі знання, необхідні для професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; чітко сформовані проектувально-конструктивні, виконавські й аналітико-рефлексивні уміння та навички професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; яскраво виражені професійно-важливі особистісні якості – комунікабельність, компетентність у розв’язанні конфліктів зі споживачами екскурсійних послуг;

- *середній* – це достатньо виражені цінності й мотиви студентів до виконання професійної діяльності, посередньою мотивацією до самовдосконалення та саморозвитку, частковим сприйняттям цінностей і розуміння важливості професійної взаємодії у процесі туристської діяльності; достатньо сформованими професійно-важливими знаннями, необхідними для взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; достатніми проектувально-конструктивними, виконавськими й аналітико-рефлексивними уміннями та

навичками професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; вираженими професійно-важливими особистісними якостями, комунікабельністю, компетентністю в розв'язанні конфліктів зі споживачами екскурсійних послуг;

- *низький рівень* сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності характеризується відсутністю цінностей і мотивів до виконання професійної діяльності, слабкою мотивацією студентів до самовдосконалення та саморозвитку, низьким сприйняттям цінностей і нерозумінням важливості професійної взаємодії у туристській діяльності; наявністю в студента поверхових (слабких) професійно-важливих знань, необхідних для реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; відсутністю проєктувально-конструктивних, виконавських й аналітико-рефлексивних умінь і навичок професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; слабо-вираженими професійно-важливими особистісними якостями – комунікабельністю, компетентністю в розв'язанні конфліктів, які можуть виникати.

Отже сучасний стан туристичної освіти в Україні перебуває на етапі свого активного розвитку, отож залишається для вирішення чимало важливих завдань. Досягнення високого рівня професійної підготовки майбутніх фахівців розглядаємо однією із умов їх успішного розв'язання. Модернізація стандартів професійної туристської освіти та задля досягнення відповідності між змістом навчання і вимогами до професійної туристичної діяльності шляхом формування готовності студентів до екскурсійної діяльності у ВНЗ обґрунтовано як важливу, актуальну психолого-педагогічну проблему.

Дослідження сутності та структури готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної туристичної підготовки уможливили визначення змісту поняття «*готовність студентів до екскурсійної діяльності*». У нашому розумінні це складне, інтегративне, особистісне утворення. Його стрижнем є ціннісні установки, потреби й мотиви безконфліктної взаємодії,

професійно-важливі особистісні якості, знання, уміння, навички та певний досвід їх застосування у професійній взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Системний аналіз змісту готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної туристичної підготовки уможливив виокремлення низки структурних компонентів: аксіологічний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-комунікативний. *Аксіологічний* - система цінностей і професійних установок, які мотивують до конструктивної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг та формують позитивне ставлення студентів до неї; *когнітивний* - наявність комплексу професійно-орієнтованих знань у студентів про особливості туристичної діяльності, які є необхідними для професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; *діяльнісний* - наявність проєктувально-конструктивних, виконавських, аналітико-рефлексивних умінь і навичок реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг і *особистісно-комунікативний* - морально-психологічна готовність і комунікативна компетентність студентів для успішної професійної взаємодії, професійно-ділового й міжособистісного спілкування зі споживачами екскурсійних послуг, які слугували критеріями оцінки рівня їх сформованості.

Таким чином, здійснені нами дослідження на цьому етапі пошуково-дослідницької діяльності доводять актуальність проблеми та необхідність обґрунтування й розробки моделі, визначення педагогічних умов її реалізації задля ефективного формування готовності студентів до екскурсійної діяльності.

Використано літературу до 1 розділу: [1], [7], [11], [12], [14], [18], [19], [21], [24], [25], [27], [28], [30], [31], [35], [37], [39], [46], [47], [50], [51], [52], [53], [54], [57], [60], [62], [63], [64], [71], [75], [77], [78], [79], [83], [88], [91], [93], [95], [96], [97], [101], [102], [103]; [104], [105], [107], [108], [110], [111], [115], [120], [121], [122], [139], [140], [141], [142], [143], [144], [145], [146], [147], [148], [149], [151], [153], [158], [161], [162], [164], [166], [167], [169], [171], [172], [176], [182], [183], [184], [185], [186], [187], [193], [194], [196], [197], [199], [194], [195], [196], [197], [198], [199], [200], [201], [203], [204], [205], [206], [207], [209], [211], [213], [214], [216], [218], [220], [223], [234], [235].

РОЗДІЛ II

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

2.1. Характеристика стану підготовки студентів до екскурсійної діяльності в умовах професійної туристичної освіти

Зміст підготовки майбутніх працівників сфери туризму сформовано відповідно і в руслі вимог суспільства до знань, передусім - наукових і технічних вимог до сучасного фахівця, запитів і потреб туристичного ринку праці до сучасного професіонала (А. Конох [114], В. Лозовецька [140], Л. Лук'янова [142], Н. Ничкало [161], М. Скрипник [184], Н. Сударєва [194], О. Фастовець [198], В. Федорченко [199-203], Н. Фоменко [206]). Відтак, його регламентовано професійними освітніми програмами (Professional educational programmes), в яких наголошено про те, що професійно-практично орієнтовані освітні / навчальні програми, передбачають вихід випускника на ринок праці [180, с. 41].

Із урахуванням результатів переосмислення досвіду, необхідності переходу туристичної освіти на якісно новий рівень розвитку, а також з огляду на узагальнення наукових та експертних досліджень, наслідків вирішення актуальних завдань на основі педагогічно адаптованого соціального й туристичного досвіду В. Федорченком [203] і Н. Фоменко [206] розроблено сучасну концепцію змісту туристичної освіти.

Реалізація у ВНЗ розробленої авторами моделі здійснюється шляхом добору змісту підготовки майбутніх фахівців під час укладання навчальних програм. У цих положеннях доцільно використовувати досягнення вчених (Додаток Я-1-2) і опираючись на наступні чинники: сутність і специфіка екскурсійної діяльності, як сфери професійної діяльності; вимоги до фахівців з екскурсійної діяльності; ієрархічні детермінанти, що впливатимуть на добір і укладання змісту підготовки.

Професійна діяльність майбутнього фахівця у руслі екскурсійної діяльності вирізняється соціокультурною спрямованістю. Джерело змісту підготовки такого фахівця, окрім соціуму, слід розглядати культуру. Культура стає глобальною реальністю, в якій розгортається багатий спектр окремих функцій професійної діяльності екскурсознавця. Приміром, у М. Черезової культура виступає у єдності трьох модальностей, в яких культура є: людська, в якій культура є сукупністю не успадкованих якостей людини (людства, етносів, особистостей), що виявляються в її предметній діяльності та у спілкуванні (людська); способом діяльності людини, її «технологій» (процесуально-діяльнісна); предметної, в якій культура є інобуттям людини й охоплює всю різноманітність її витворів – матеріальних, духовних і художніх, що формують «другу природу» - людський світ і ноосферу(предметна) [214].

Нормами ставлення майбутнього фахівця з екскурсійної діяльності до світу, культури, людства, до самого себе передбачені не лише знання світоглядних ідей, а й переконаність у їхній істинності та правомірності.

Чинники впливу на структуру і зміст підготовки і є детермінантами, отожд окреслимо їх щодо структури змісту підготовки фахівців з екскурсійної діяльності найвищого ієрархічного рівня.

Першою детермінантою є неперервність підготовки. Вона характеризує її різні рівні: у ВНЗ – бакалавр, магістр; у післядипломній освіті – підвищення кваліфікації фахівців екскурсійної діяльності.

Другою визначено теоретичний і практичний зміст підготовки фахівців і унаслідок цього – необхідність поділу змісту на теоретичну і практичну складові.

Третьою детермінантою обумовлено поділ навчальних елементів залежно від функцій компонентів професійної діяльності: екскурсійної, виховної; управлінської; організаційної; маркетингової; науково-педагогічної. Наведені детермінанти передбачають чотирирівневий поділ професійних знань: 1-й – ті, що дають змогу проводити екскурсійну діяльність; 2-й - передбачають здійснення управлінської, організаційної та маркетингової діяльності; 3-й - сприяють реалізації науково-педагогічної і виховної діяльності; 4-й -

забезпечують можливість творчого перенесення знань, умінь і навичок з метою розв'язання нових завдань і професійних проблем.

Власне у четвертій детермінанті відтворено специфіку індивідуального розвитку особистості майбутнього фахівця екскурсійної діяльності, яку обумовлено створенням траєкторії його саморозвитку та самореалізації.

Констатувальний етап експериментальної частини дослідження розпочали із з'ясування стану професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери у ВНЗ у руслі традиційної організації навчально-виховного процесу.

Відповідно до алгоритму експерименту на констатувальному етапі нами забезпечувалось розв'язання низки завдань. А саме: з'ясовано цикли дисциплін, які є для майбутніх фахівців туризму значущими; визначено рівень мотивації вибору студентами ВНЗ спеціальності 242 «Туризм»; увиразнено упущення в організації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців до діяльності та утруднення під час проходження ними виробничої практики.

Задля досягнення мети на цьому етапі дослідження проаналізовано навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, які охоплені експериментальною роботою, використано методи анкетування, бесіди зі студентами та інтерв'ювання викладачів.

Отож у 2004/2005 навчальному році у ВНЗ України започатковано підготовку фахівців за напрямом підготовки 0504 «Туризм», а вже з 2006 року її почали здійснювати в галузі знань 1401 – «Сфера послуг» за напрямом 6.140103 «Туризм». У галузевому стандарті з 2010 року за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра напряму 6.140103 «Туризм» галузі знань 1401 – «Сфера обслуговування» запропоновано цикли таких навчальних курсів: соціально-гуманітарної, фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної, а також професійної та практичної підготовки [42; 43].

У навчальному плані (Додаток К) підготовки майбутніх фахівців, починаючи з 2012 –2016 навчального року передбачені навчальні дисципліни: «Туристичне краєзнавство» (108 год.), «Організація туристичних подорожей» (108 год.); навчальна практика 162 години, виробнича 324 години. До плану

включена навчальна дисципліна у контексті актуальних напрямів екскурсійної діяльності – «Екскурсознавство» (72), «Акторська діяльність» (72 год.), «Організація анімаційної діяльності» (108 год). Навчальна інформація із психології пропонується в межах дисципліни «Психологія міжособистісного спілкування» (всього 72 годин), а курс педагогіки у підготовці майбутніх екскурсоводів не передбачено. На курс «Правове регулювання туристичної діяльності» відведено всього 108 годин, на «Основи екскурсійної діяльності» – 108 годин; 72 годин на –та «Рекламна діяльність в туризмі».

Результати аналізу змісту програм підготовки засвідчують про те, що у них ретельно і зважливо відібрано дисципліни, придатні для формування знань та умінь з підготовки і проведення екскурсій. У програмах враховано одну із означених детермінант: зорієнтованість у підготовці на формування знань, що дають змогу проводити екскурсійну діяльність. Окрім цього, враховано й другу детермінанту в укладанні змісту підготовки: співвідношення між його теоретичним і практичним спрямуванням (поділ змісту на теоретичну і практичну складові).

Водночас, простежується у змісті підготовки з формування інших професійних знань і, зокрема тих, що дають змогу здійснювати управлінську, організаційну та маркетингову види діяльності; прогнозування реалізації науково-педагогічної і виховної діяльності; формування знань, умінь, що забезпечують можливість їх творчого перетворення і перенесення у розв'язання нових професійних завдань і проблем.

Визначальною формою організації навчального процесу у вищому навчальному закладі все ще залишається лекція: проблемна, лекція-дискусія, презентаційна і мультимедійна.

У проблемних лекціях, які спрямовані на розвиток логічного мислення, після формулювання викладачем проблеми, пропонуються запитання для обміркування студентами, спонукаючи їх до самостійного і творчого вирішення проблемної ситуації. Відповідно, сутність такої лекції проектується на те, що викладач, створюючи проблемні ситуації, готував студентів до професійного

спілкування з клієнтами. Від студентів вимагається аналіз ситуації та ухвала оптимального рішення.

У *лекціях-дискусіях* викладач під час повідомлення теоретичних матеріалів не лише використовує відповіді студентів на свої запитання, а й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Відповідно, така лекція є взаємодією викладача зі студентами, вільним обміном думками, ідеями і поглядами на досліджувані питання. Загалом, поживається навчальний процес, активізується пізнавальна діяльність аудиторії, що дозволяє викладачеві керувати думкою колективу, використовувати її задля формування переконань, подолання негативних установок та помилкових суджень в окремих ситуаціях.

Презентаційні (мультимедійні) лекції планують із використанням наочних матеріалів, оскільки вони насичені графічною інформацією (схеми, графіки, фотографії, відеоролики тощо), що посилює мотиваційну спрямованість студентів на професійну взаємодію із екскурсантами, активізує їх пізнавальну діяльність, позитивно впливає на формування теоретичного і творчого мислення, посилює самостійну навчальну роботу студентів та якість їх самоосвітньої діяльності. Презентаційні лекції викладачі визнають є ефективними під час викладання усіх фахових дисциплін, які спрямовані на формування готовності студентів до екскурсійної діяльності.

Для забезпечення наочного супроводу та активної участі студентів використовуються *лекції-візуалізації* (передача інформації засобами ілюстративних матеріалів у формі мультимедійної презентації, створеної за допомогою програми Microsoft PowerPoint і відеоматеріалів), а також *мультимедійні лекції із синхронізованими презентаціями в середовищі Camtasia Studio* (записи відеозображення і голосу викладача у середовищі Camtasia Studio, який згодом накладається на презентацію, виконану в комп'ютерній програмі Power Point) [144, с. 13].

З-поміж новітніх педагогічних технологій особливе місце посідають у ВНЗ технології модульного чи модульно-рейтингового, проблемного, розвивального, комп'ютерного, дистанційного, імітаційного та інтенсивного навчання. Кожній з

них притаманні методичні особливості, способи організації та контролю за результатами навчання [31, с. 114].

Суттєвою складовою процесу формування висококваліфікованого фахівця є якісно організована навчальна практика, що забезпечує зв'язок між навчанням і життям з конкретними особливостями практичної діяльності. Філософське тлумачення практики, яка є «критерієм істини», має для нашого дослідження принципове значення [91].

На початковому етапі практика постає джерелом знань; відтак, вона є кінцевою метою пізнання, оскільки її обумовлюють знання, які необхідні для практичної діяльності й, на-сам кінець, практика є критерієм пізнання. Отже, практика, як форма наукового пізнання є джерелом і критерієм істини.

Саме у такому форматі філософської категорії, вона передбачає предметно-перетворювальну діяльність, яку спрямовано на задоволення матеріальних та духовних потреб особи. Це багатогранна за змістом, складна і цілісна система, яка складається із науки таких компонентів: мета, потреби, мотиви, предмет діяльності, засоби досягнення мети, результати діяльності [221].

Отже, суттєвим чинником фахової освіти майбутнього фахівця постає його практична підготовка, яка сприяє: ознайомленню з професійними умовами та обов'язками; формуванню навичок аналізувати спрямованість колективу та особистості; проектуванню та вирішенню виробничих завдань; співвіднесенню результатів праці з визначеною метою.

Практика впливає на формування низки особистісних якостей. Це: повага до обраного фаху, відповідальність, організованість, трудова дисципліна тощо.

Під час виробничої практики майбутній фахівець створює і апробує модель власної соціокультурної та професійної поведінки. Отже невід'ємною складовою його підготовки є власне екскурсійна практика. Цілком доречною вона є і в зарубіжних країнах, що значно розширює можливості фахової підготовки, ознайомлюючи студентів із досвідом екскурсійної справи у різних країнах світу.

Обов'язковою для кожного майбутнього фахівця передбачено переддипломну практику і особливо в туристично-екскурсійних установах з

реальною можливістю працювати в усіх аспектах обраного фаху. Враховуючи вагомість науково-дослідної складової екскурсознавчої праці, надалі вважаємо за доцільне введення у програму підготовки дослідницької практики, яка передбачає пошук, збирання та обробку невивчених об'єктів на території України, а також матеріалів, що посилюють інтерес до екскурсійної справи.

Самостійна робота студента визначається з урахуванням специфіки, її місцем і значенням а також дидактичної мети в реалізації освітньо-професійної програми.

Як вказує І. Зязюн, самостійна пізнавальна робота є настільки значущою, що без неї не можуть бути досягнуті суспільно і особистісно зумовлені цілі учіння [97, с. 43].

У процесі самостійної роботи важливе місце посідають творчі індивідуальні навчально-дослідні завдання. Їх використовували задля забезпечення і самореалізації творчих можливостей суб'єктів педагогічної взаємодії, а також стимулювання позитивної динаміки їхнього особистісного і професійного розвитку. Творча (евристична), наближена до наукового осмислення та узагальнення робота можлива лише за умови самостійного навчання із його обов'язковим ціле покладанням, а також самоосвіти кожного студента, що індивідуалізує його дальність, оскільки враховується рівень творчих можливостей, його навчальних здобутків, інтересів, навчальної активності тощо.

Таким чином у формувальному етапі дослідження розробка та впровадження індивідуально-диференційованих, особистісно-орієнтованих навчально-дослідних завдань постане перед нами важливою педагогічною умовою забезпечення ефективності підготовки майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності.

Важливе значення також належить системі контролю та оцінювання знань студентів. Відповідно у числі актуальних *педагогічних умов передбачаємо в експериментальному навчанні удосконалення способів контролю за знаннями майбутніх фахівців екскурсійної діяльності.*

До числа ефективних у традиційній підготовці віднесемо використання тестів, оскільки тестова методика в педагогіці сьогодні широко

використовується як одна із перспективних [6, с.4]. За їх допомогою виявляють обсяг засвоєної інформації, відтак, проектують її на рівень діяльності студента у майбутньому і розвиток його майстерності. Технологія дотримання вимог до тестів при їхньому укладанні була традиційною (перевагами тестового контролює можливість кількісно вимірювати рівень знань і складність завдань: об'єктивність оцінки та повнота охоплення матеріалу; технологічність і систематичність контролю; індивідуальний підхід до навчання.

Із числа прогресивних у ВНЗ використовується рейтинговий метод оцінки знань, умінь та навичок, як система, що організовує навчальний процес і активно впливає на його ефективність.

Оцінювання знань за рейтинговим методом використовується під час викладання фахових дисциплін у освітньо-підсумковому контролі, оцінювання знань та визначення загального рейтингу студента. Беруть до уваги той факт, що у цьому методі враховано активну діяльність студента, зумовлену набуттям знань, умінь та інших її проявів, які формують його особисті якості. Відповідно, в експериментальному навчанні рейтингова система буде для нас не лише оцінкою рівня знань, а й методом системного підходу до вивчення певних дисциплін фахової підготовки майбутніми фахівцями-екскурсознавцями.

Отже освіта, здобута за програмою підготовки бакалавра, для майбутнього фахівця екскурсійної діяльності слугуватиме базовою для наступних освітніх рівнів.

Педагогічний експеримент супроводжувався педагогічним моніторингом (Додатки М, Н, П). Для цього нами розроблено й модифіковано діагностичний інструментарій для дослідження динаміки формування компонентів готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки у ВНЗ України (табл. 2.1).

Однією з необхідних передумов визначення ефективності сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки розглядали обґрунтуванні нами критерії, показники та рівні.

Таблиця 2.1

Діагностичний інструментарій готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки

Критерії сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки	Методики оцінки критеріїв сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки
<i>Аксіологічний</i>	Модифікована методика «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса. Тест «Моє розуміння моральних цінностей».
<i>Когнітивний</i>	Тестові завдання для визначення рівня сформованості когнітивного компоненту готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки
<i>Діяльнісний</i>	Картка для оцінювання рівня сформованості діяльнісного компоненту готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки
<i>Особистісно-комунікативний</i>	Методика «Оцінка рівня комунікабельності» В. Ряховського. Методика «Оцінка рівня компетентності у вирішенні конфліктів» П. Хеппнера, І. Петерсена.

Загалом констувальним етапом експерименту у 2015-2016 рр. і 2016-2017 рр. охоплено 228 студентів Київського університету туризму, економіки і права (44 особи), Мукачівського державного університету (30 осіб), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» (6 осіб); Національного транспортного університету (50); Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів (98 осіб). За рівнем підготовки 9 студенти 4 курсу), успішністю, соціально-віковими характеристиками було виокремлено контрольну групу (КГ) зі 112 студентів та експериментальну групу (ЕГ) зі 116 студентів вказаних навчальних закладів.

Оцінювали комплекс завдань за кожним із структурних компонентів на основі критеріїв визначали показники рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі

професійної підготовки у %. Показники використовували для з'ясування сформованості кожного структурного компонента сформованості готовності, транспозиційних властивостей та узагальнених показників загалом. Залежно від реальних проявів кожного компонента їм надавали числове значення і відтак визначали рівні у вимірах: високий; середній; низький. Показник сформованості кожного досліджуваного компонента вираховували за формулою:

$$K_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^m x_i m_i,$$

де K_i – досліджуваний критерій;

x_i – i -тий член ряду показників (значення, ознака, прояв у реальному педагогічному процесі),

m_i – частота повторень,

n – загальна кількість ознак, чинників, проявів.

Узагальнений показник сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки для кожного критерію вираховували за формулою:

$$K_{\text{сес}} = \frac{\sum_{i=1}^m K_i}{k},$$

де k – кількість критеріїв.

Проаналізуємо одержані результати, які наведені нами у таблиці 2.2 за покомпонентним алгоритмом. Завданням констатувального етапу передбачалося виявити різні сформованості аксіологічного компонента у значеннях «спрямованість поведінки» і «моральні цінності», які її мотивують.

Як свідчать дані таблиці, більшість студентів експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) перебували на низькому рівні сформованості спрямованості поведінки (45.7 та 49.1. – відповідно); та середньому рівні сформованості перебували 52.0% студентів ЕГ і 42.9% КГ; водночас лише незначна кількість із обох груп відрізнялася високим рівнем: 9.5 та 8.0 відсотків відповідно.

Відмінності у рівневій характеристиці сформованості спрямованості поведінки є досить не суттєвими (графічно подаємо їх на рисунку 2.1).

Таблиця 2.2

Рівнева характеристика сформованості спрямованості поведінки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки в КГ та ЕГ групах

Групи респондентів	Рівні					
	високий		середній		низький	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	11	9,5	52	52,0	53	45,7
Контрольна	9	8,0	48	42,9	55	49,1

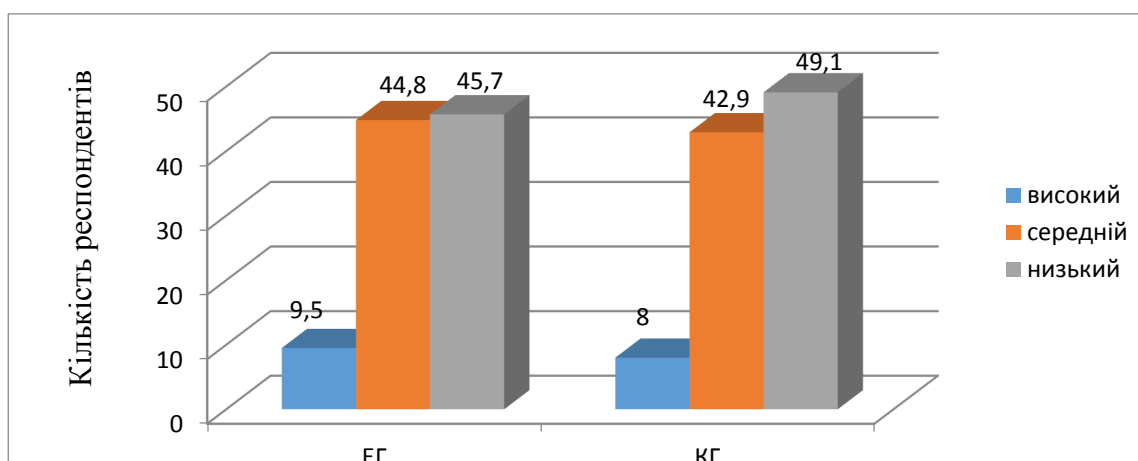

Рис. 2.1 Рівнева характеристика сформованості спрямованості поведінки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки в КГ та ЕГ групах

Щодо моральних цінностей, слід зауважити на тому, що практично однакова кількість ступенів (51.7 та 51.8) в обох групах перебували на низькому та середньому рівнях (36.2 і 37.5 – відповідно), і лише 12.1% в експериментальній та 10.7% у контрольній групах засвідчили високий рівень (табл. 2.3).

Як бачимо, рівнева характеристика сформованості моральних цінностей, які мотивують спрямованість поведінки (див. рис. 2.2) мало чим різниться із першим критерієм визначення аксіологічного компонента готовності.

Таблиця 2.3

Рівнева характеристика сформованості оральних цінностей майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки в КГ та ЕГ групах

Групи респондентів	Рівні					
	високий		середній		низький	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	14	12,1	42	36,2	60	51,7
Контрольна	12	10,7	42	37,5	58	51,8

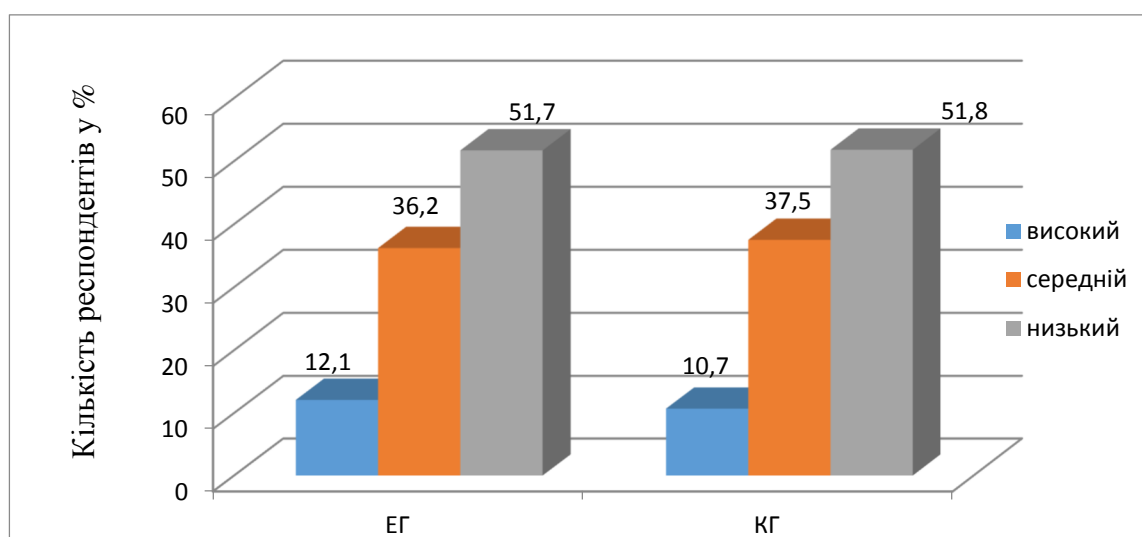

Рис. 2.2 Рівнева характеристика сформованості моральних цінностей майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки у КГ та ЕГ групах

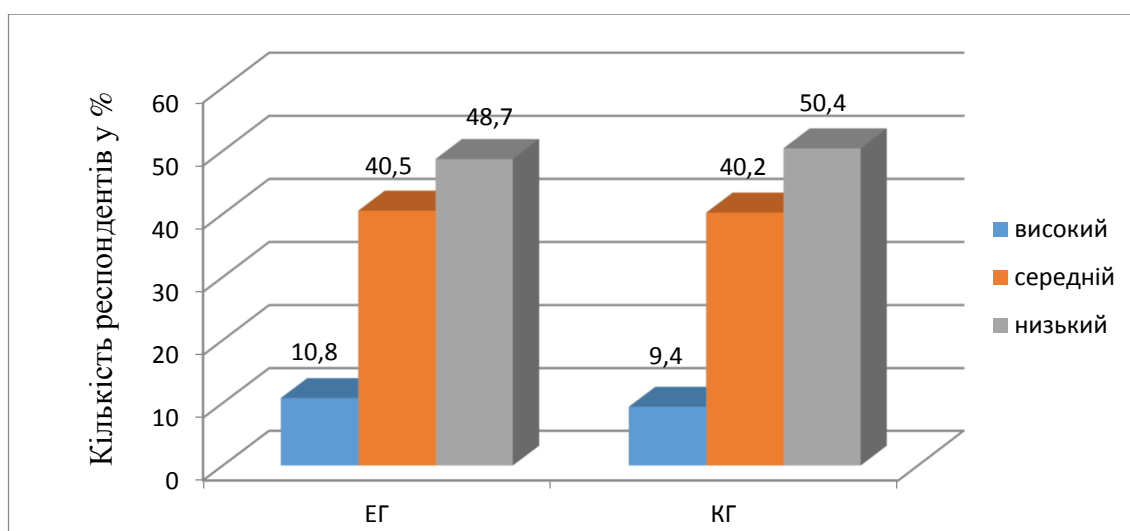

Рис. 2.3 Порівняльна характеристика сформованості моральних цінностей майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки у КГ та ЕГ групах

Таблиця 2.4

Порівняльна характеристика сформованості моральних цінностей майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки у КГ та ЕГ групах

Групи респондентів		Рівні					
		високий		середній		низький	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	1	11	9,5	52	52,0	53	45,7
	2	14	12,1	42	36,2	60	51,7
Контрольна	1	9	8,0	48	42,9	55	49,1
	2	12	10,7	42	37,5	58	51,8
Загалом	ЕГ	12	10,8	47	40,5	57	48,7
	КГ	11	9,4	45	40,2	56	50,4

У таблиці 2.4 наведено їх порівняльну характеристику і на рис. 2.3 подано їхнє графічне відтворення на етапі констатувальному.

Когнітивний компонент (рівень володіння професійно-орієнтованими знаннями) вивчали на підставі описаної вище методики і з'ясували, що здебільшого студенти ЕГ в КГ перебували на низькому рівні (талб. 2. 5).

Як свідчать наведені нами дані у таблиці 2.5. (55.2% та 56.3%) студентів обох груп перебували на приблизній рівності відсоткових характеристик. Водночас і на середньому (34.5 та 35.7 в ЕГ і в КГ відповідно) та високому рівнях (10.3 та 8.0) знання були аналогічними без суттєвих відхилень. Отож, цей аспект паралогічного процесу аналогічно із наведеним вище аксіологічним компонентом потребують чіткої корекції (майже половина студентів не в змозі відтворити актуальні професійно-значущі знання і мотивувати необхідність опанування ними). На рис. 2.4 наведені дані подаємо графічно.

Таблиця 2.5

Рівнева характеристика володіння професійно-орієнтованими
знаннями у КГ та ЕГ групах

Групи респондентів	Рівні					
	високий		середній		низький	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	12	10,3	40	34,5	64	55,2
Контрольна	9	8,0	40	35,7	63	56,3

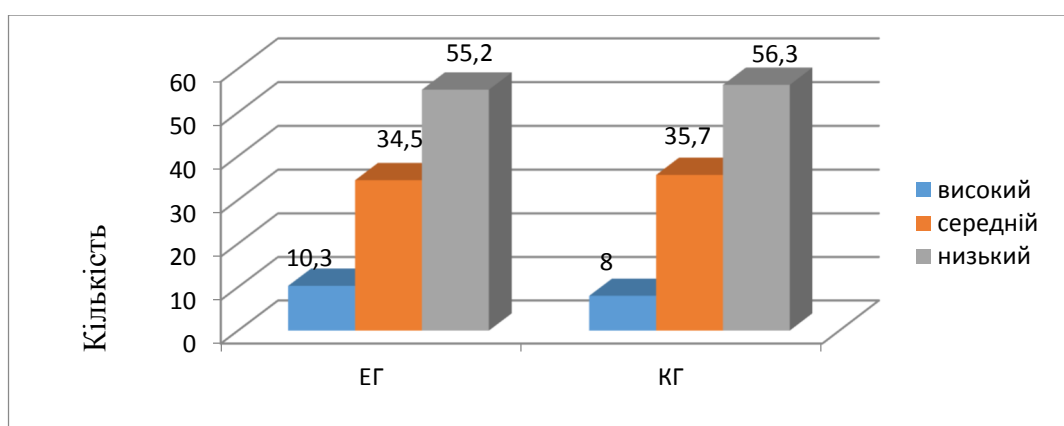

Рис. 2.4 Рівнева характеристика володіння професійно-орієнтованими
знаннями у КГ та ЕГ групах

Таблиця 2.6

Результати вивчення діяльнісного компонента на констатувальному
етапі у КГ та ЕГ групах

Групи респондентів	Рівні					
	високий		середній		низький	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	13	11,2	35	30,2	68	58,6
Контрольна	12	10,7	33	29,5	67	59,8

Результати вивчення діяльнісного компонента на констатувальному етапі
надаємо у таблиці 2.6. Як засвідчують дані таблиці, 58.6% та 59.8% ступенів
(експериментальної контрольної груп відповідно) перебували на низькому,
30.2% та 29.5% (аналогічно) та середньому рівнях і лише 11.2% ступенів ЕГ та

10.7% контрольної груп засвідчили високий рівень сформованості діяльнісного компонента. Наведені нами показники (рис. 2.5) переконують у тому, що саме низький рівень обізнаності студентів із масивом інтер-дисциплінами та фахово значущої інформації гальмує діяльнісний компонент готовності до екскурсійної взаємодії зі споживачами туристських послуг.

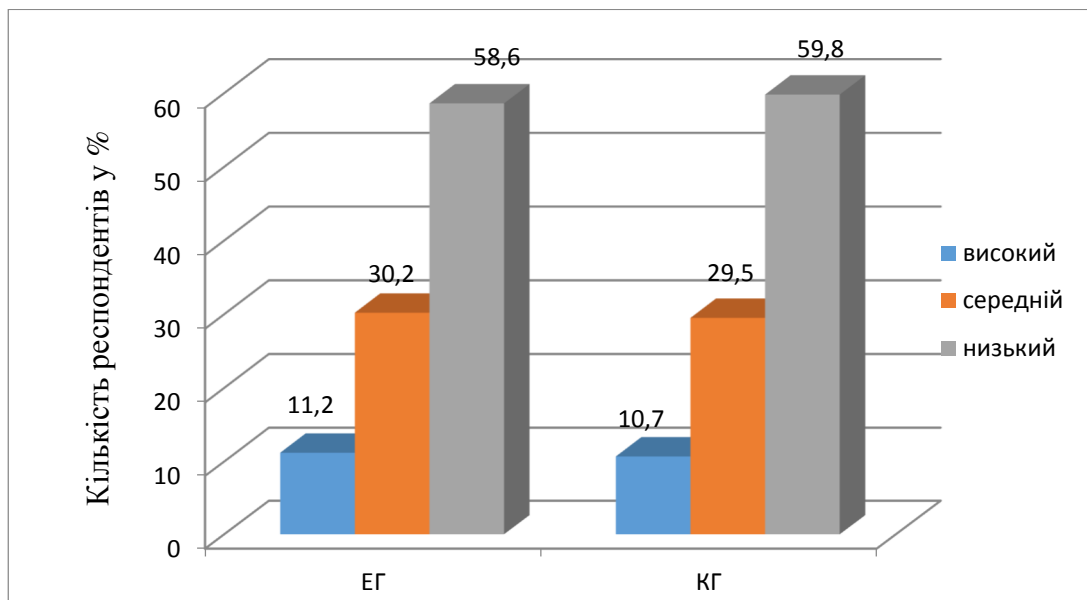

Рис. 2.5 Результати вивчення діяльнісного компонента на констатувальному етапі у КГ та ЕГ групах

Окрім цього висновку можемо стверджувати про взаємо детермінованість між вивченими нами компонентами, оскільки їх рівневі оцінки перебувають в однакових значеннях.

Наприкінці констатувального етапу дослідження вивчили рівень сформованості особистісно-комунікативного компонента у значеннях «комунікабельність» і «компетентність». Одержані нами дані наводимо у таблиці 2.7.

Представлені нами результати щодо сформованості комунікабельності практично не різняться рівнявою характеристикою із попередніми компонентами (56.9% і 57.1% в ЕГ та КГ перебували на низькому рівні; 31.9% і 31.3% відповідно на середньому рівні; 11.2% і 11.6% - на високому рівні), що є свідченням нагальної потреби удосконалювати діапазон можливостей студентів

для формування цієї важливої характеристики туризмознавця (на рис. 2.6 наведені нами графічно одержані показники).

Таблиця 2.7

Результати вивчення сформованості особистісно-комунікативного компонента у КГ та ЕГ групах

Групи респондентів	Рівні					
	високий		середній		низький	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	13	11,2	37	31,9	66	56,9
Контрольна	13	11,6	35	31,3	64	57,1

Для особистісно-комунікативного компонента значущим нами обґрунтований критерій компетентності у вирішенні конфліктів із споживачами туристичних послуг. Одержані дані, наведені у таблиці 2.8 і на рис. 2.7 свідчать про необхідність диференційованого підходу до узагальнення статистично значущої інформації.

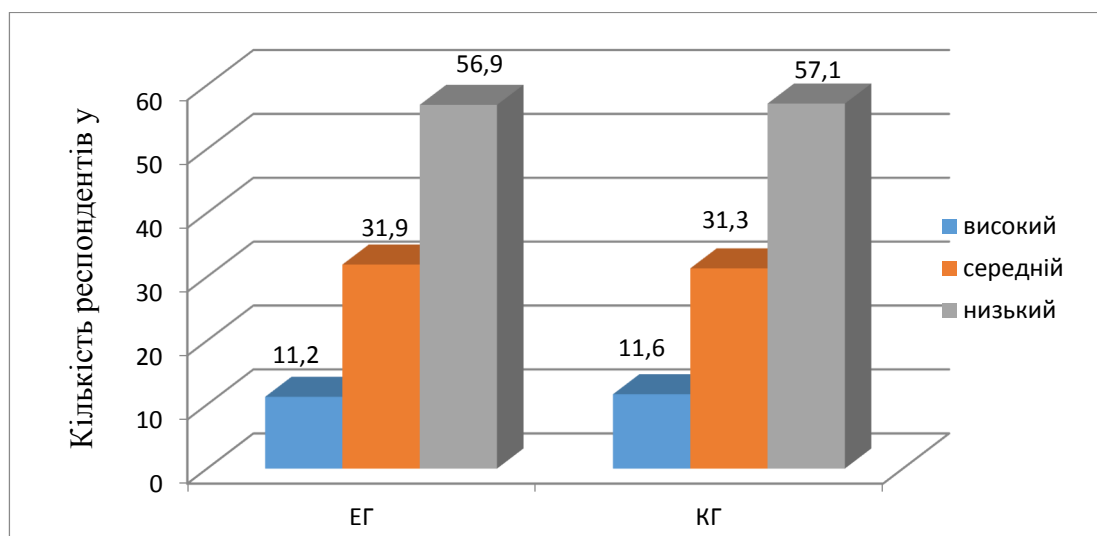

Рис. 2.6 Результати вивчення сформованості особистісно-комунікативного компонента у КГ та ЕГ групах

Отож, унаслідок урахування специфіки цього критерію на недостатньому рівні виявилася значна кількість студентів, які були охоплені експериментом: 63.8% та 62.5% в експериментальній та у контрольній групах; майже третина (28.4% та 30.4%) перебували на середньому рівні і щонайнижчі показники

характеризують високий рівень: 7.8% в ЕГ та 7.1% у КГ. Наявність такого рівня готовності до безконфліктної взаємодії у процесі екскурсійної діяльності свідчать про унеможливлення завершеності у більшості студентів; їхнього невміння добирати відповідні засоби спілкування і налагодження відносин.

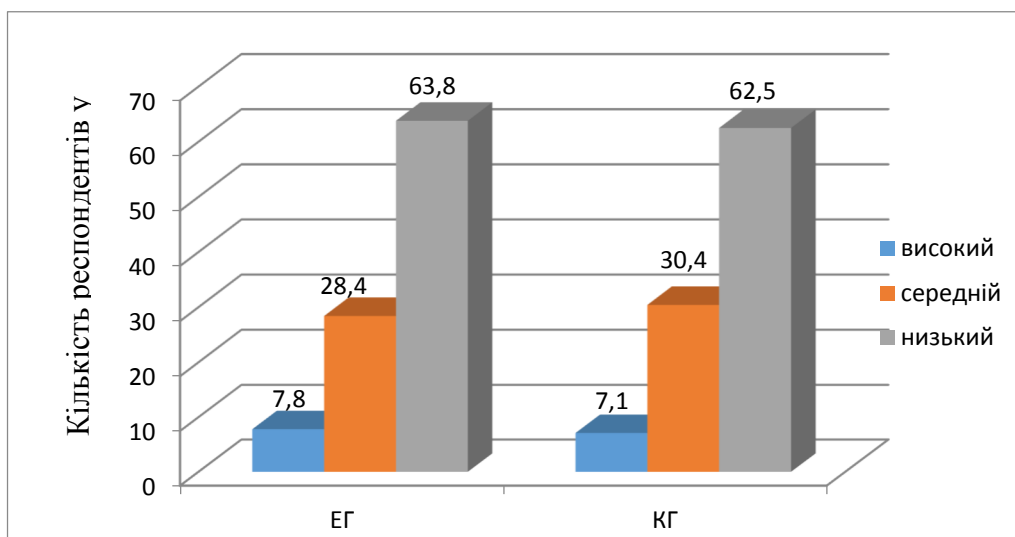

Рис. 2.7 Результати вивчення особистісно-комунікативного компонента у вирішенні конфліктів

Таблиця 2.8

Результати вивчення особистісно-комунікативного компонента у вирішенні конфліктів

Групи респондентів	Рівні					
	високий		середній		низький	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	9	7,8	33	28,4	74	63,8
Контрольна	8	7,1	34	30,4	70	62,5

У зведених даних обох критеріїв оцінки рівня сформованості особистісно-комунікативного компонента (табл. 2.9), а також на графічному їх зображенні (рис. 2.8) чітко простежується абсолютна більшість студентів, які не є готовими до екскурсійної діяльності та налагодження взаємодії зі споживачами туристичних послуг. Майже половина студентів, які охоплені дослідженням схильні до конфліктів чи конфліктних суджень за змістом реальності. Як свідчить узагальнений нами показник рівня сформованості означеного компонента – 60.0% та 59.8% вірогідно в ЕГ і КГ слід організувати такі форми

підготовки до фахової реальності які б уможливили схильність до конфліктної взаємодії у процесі екскурсійної діяльності. Як на нашу думку, особливо слід акцентувати увагу на аналізі реальних ситуацій в екскурсійній діяльності і моделювати поведінку екскурсоводця за непрогнозованих умов; вчити студентів прогнозувати різні варіанти взаємодії під час екскурсійної діяльності зі споживачами туристичних послуг.

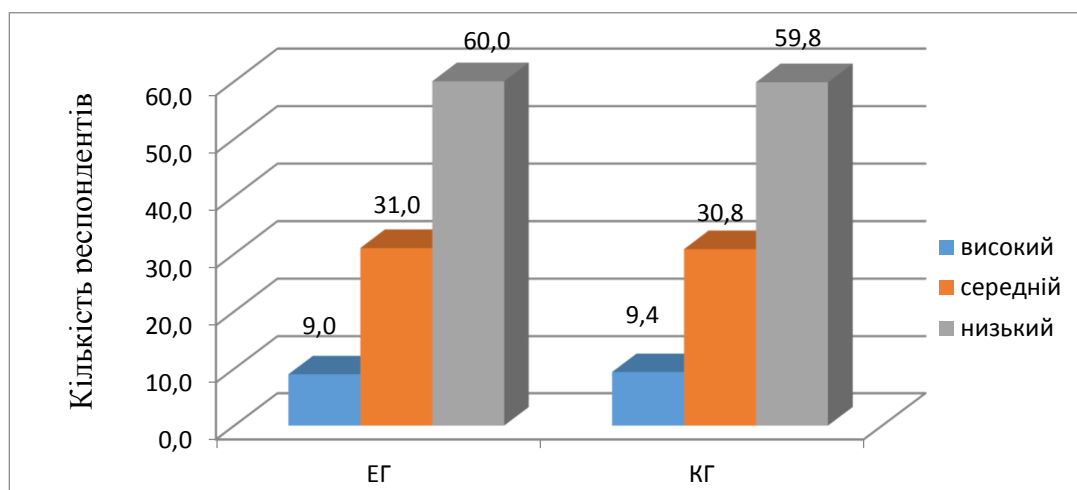

Рис. 2.8 Оцінка рівня сформованості особистісно-комунікативного компонента

Таблиця 2.9

Оцінка рівня сформованості особистісно-комунікативного компонента

Групи респондентів		Рівні					
		високий		середній		низький	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Експериментальна	1	13	11,2	37	31,9	66	56,9
	2	9	7,8	33	28,4	74	63,8
Контрольна	1	13	11,6	35	31,3	64	57,1
	2	8	7,1	34	30,4	70	62,5
Загалом	EG	11	9,0	35	31,0	70	60,0
	KG	10	9,4	35	30,8	67	59,8

Одержані нами дані за всіма структурними компонентами готовності студентів до екскурсійної діяльності, яку формують зміст, форми і методи в традиційних умовах реального педагогічного процесу у ВНЗ України свідчать про відсутність відчутних статистичних розходжень у показниках. Можемо припустити, що приблизна зрівноваженість стартових можливостей студентів.

Узагальнений показник рівня аксіологічного компонента готовності студентів I курсу до екскурсійної діяльності становив низький рівень (48,75 в EG

та 50,4 в КГ відповідно); із незначними відмінностями від низькою констатовано середній (40,5 та 40,2) і високий рівні (10,8 в ЕГ та 9,4 в КГ). Слугуватиме об'єктивною передумовою для досягнення очікуваних результатів після формувального етапу експериментальної частини дослідження.

Таким чином, оскільки рівні сформованості професійної готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності які були об'єднані в експериментальному та контрольному групи статистично мало чим різняться, методика формувального етапу поширюватиметься на експериментальні групи, студенти контрольних груп навчатимуться згідно традиційних підходів.

2.2 Моделювання процесу формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в умовах професійної освіти

Вимоги до майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності унаочнюють потребу в удосконаленні змісту їх навчання, зміні педагогічної парадигми і створенні дієвої моделі забезпечення ефективності навчально-виховного процесу їх підготовки та його оптимізації.

Багатогранність завдань ВНЗ в умовах нової соціально-економічної формації зумовила створення моделей, пріоритетних напрямів професійної підготовки до надання освітніх послуг відповідно зі змінами потреб ринку праці, а також забезпечення системності та цілісності професійної підготовки в контексті процесів реформування і розвитку професійної освіти загалом.

Сутність дефініції «модель», дослідники тлумачать як штучно створений об'єкт у форматі схеми, фізичних конструкцій, знакових форм чи формул, які є лише схожими на досліджувані об'єкти (або явища). У ній відображено і відтворено простішу і узагальнену структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між елементами цього об'єкта [56].

На другому етапі експерименту (2015-2017 рр.) – розроблено модель (модель наведено на рис. 2.9) та обґрунтовано низку педагогічних умов реалізації задля формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної

діяльності; реалізовано зміст теоретично-прогнозованої підготовки фахівців до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; впроваджено комплекс інформаційно-методичного забезпечення процесу формування професійної взаємодії; реалізовано формувальний стан педагогічного експерименту задля перевірки педагогічних умов забезпечення ефективності формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності (теоретична та практична підготовка студентів до поетапного формування навичок професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг, а також організація їх індивідуальної та самостійної навчально-пізнавальної діяльності з використанням інтернет-клубу спілкування з споживачами).

Оскільки узагальнено, що модель структурована з певних компонентів, у якій відображено внутрішні зв'язки між чотирма блоками (рис. 2.10). А саме: організаційного, змістовного, конструктивного і діагностико-результативного.

В основу проектування моделі, відповідно до її мети і завдань, покладались такі підходи:

- *аксіологічний* (усвідомлення студентами значущості майбутньої професійної діяльності, розуміння прикінцевої мети навчання, прагнення до успіху, мотивація до самореалізації, професійного удосконалення у набутті навичок професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг);
- *системний* (варіативна побудова і корекція професійної діяльності, пошук оптимальних поєднань педагогічних засобів, форм і методів формування майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності);
- *компетентнісний* (моделювання навчально-виховного процесу, який спрямований не лише на опанування професійними знаннями, вміннями і навичками, а й передбачає їхню актуалізацію, мобільність у розв'язанні професійних проблем, виконанні студентами завдань, управлінських ролей);
- *діяльнісний* (використання знань, умінь і навичок які сприяють формуванню алгоритмів дій, і є основою професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг);

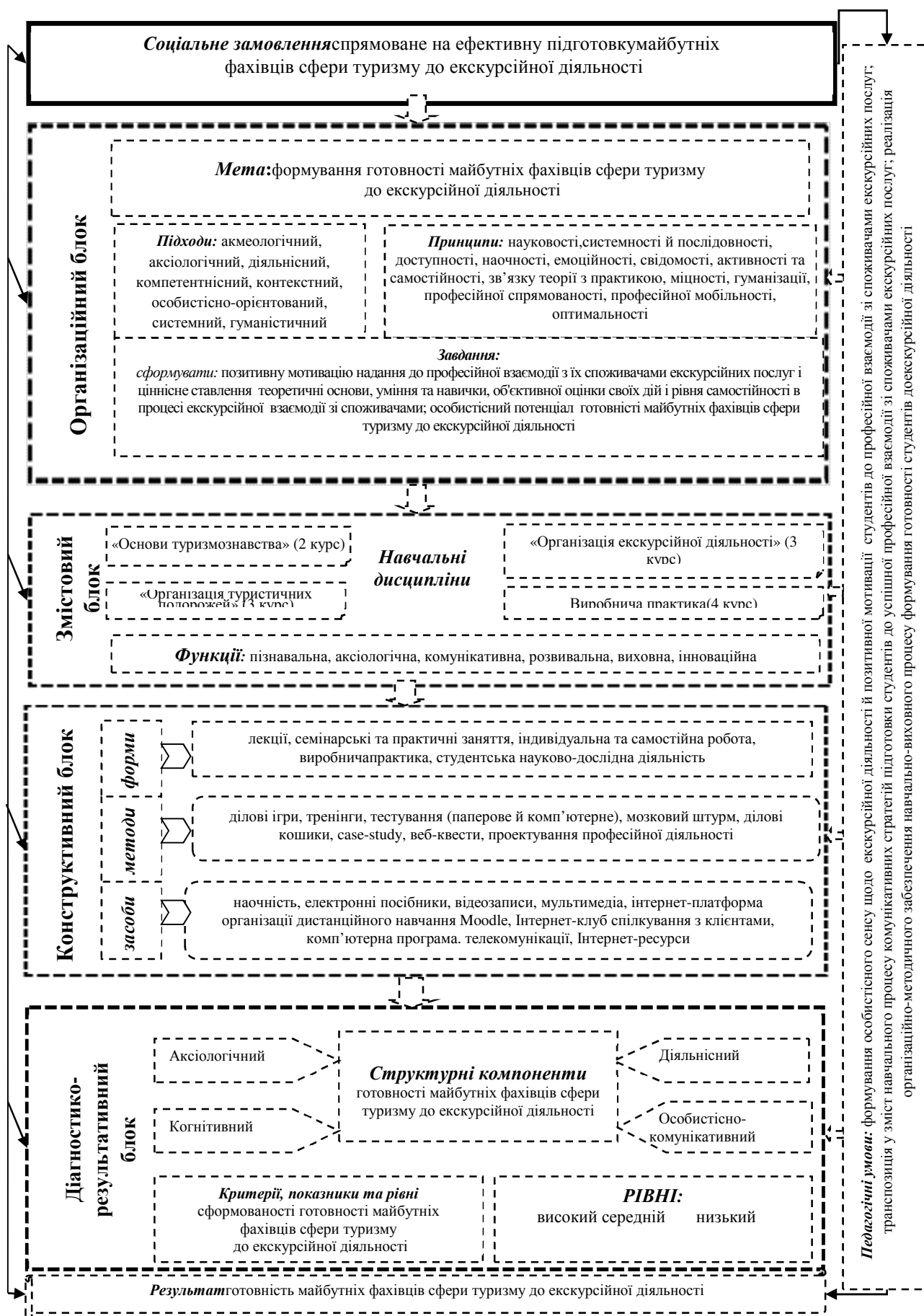

Рис. 2.9. Модель формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності

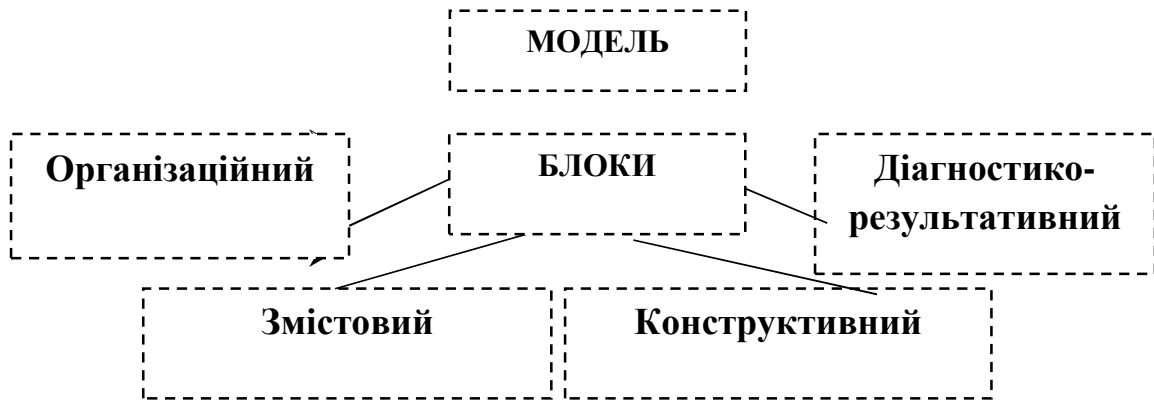

Рис. 2.10 Блочна структура моделі формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності

➤ *особистісно орієнтований* (створення найоптимальніших умов для всебічного розвитку особистості, враховуючи індивідуальні особливості, потреби та інтереси студентів у процесі формування його готовності до екскурсійної діяльності);

➤ *акмеологічний* (фактори, умови, критерії оцінки якості професійної підготовки фахівців туризму у ВНЗ, обґрунтування чинників мотивації особистості до взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг);

➤ *гуманістичний* (становлення і удосконалення особистості студента, який самостійно формує досвід, прагне активно реалізувати свої можливості у процесі професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг).

Для забезпечення функціонування педагогічної моделі спиралися на поради В. Загвязинського і про те, що містком єднання теоретичних уявлень із практикою є принципи навчання.

Отож у дослідженні формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності як процес ґрунтується на низці таких *принципів, які наведено у (рис. 2.11):*

науковості -спрямований на якісне розуміння і засвоєння фахівцями досягнень сучасної науки, фактів і явищ та процесів, якими вони опановують упродовж професійної підготовки, мають бути достовірними, науково обґрунтованими;

систематичності й послідовності - знання, уміння, навички і способи діяльності формуються у визначеній і педагогічно обґрунтованій, логічній послідовності;

доступності - підготовка у ВНЗ планується як доступна, що відповідає рівню здібностей і можливостей студентів задля постійного вдосконалення їх професійних знань, умінь та навичок;

наочності - сприяє підвищенню ефективності навчання шляхом використання схем, таблиць, моделей, мультимедійних слайдів та ін.. і забезпечує активізацію психічних процесів і пізнавальну діяльність студентів;

емоційності - стимулювання емоційно-вольової сфери студентів, що реалізується шляхом підтримки позитивно-емоційного навчального середовища;

свідомості - організація навчального процесу, в якому студенти розуміють мету навчання, свідомо її сприймають, засвоюють знання і застосовують їх у практиці;

активності та самостійності - активне і самостійне оволодіння знаннями, в яких є стимул та потреба в їх збагаченні та самовираженні й самовдосконаленні;

професійної спрямованості передбачає врахування особливостей професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг при виборі змісту, методів, засобів та форм навчання студентів;

зв'язку теорії з практикою стає корисним за умови впевненості студента у необхідності засвоєваних знань; відтак теоретичні матеріали повинні бути практично втілені та забезпечувати тісний зв'язок з взаємодією зі споживачами екскурсійних послуг;

міцності - ґрунтовне засвоєння теоретичних знань, на їх основі формуються вміння й навички, які уможливають упевнене оперування ними у взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг;

гуманізації - орієнтування цілей, змісту, форм і методів навчання на особистість студента задля його професійного та особистісного зростання;

професійної мобільності - спрямованість змісту, форм, методів професійної підготовки на розвиток здібностей у студентів мобільного і активного орієнтування в умовах швидкоплинних змін на ринку туристичних послуг;

оптимальності - використання сучасних технологій формування готовності фахівців до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

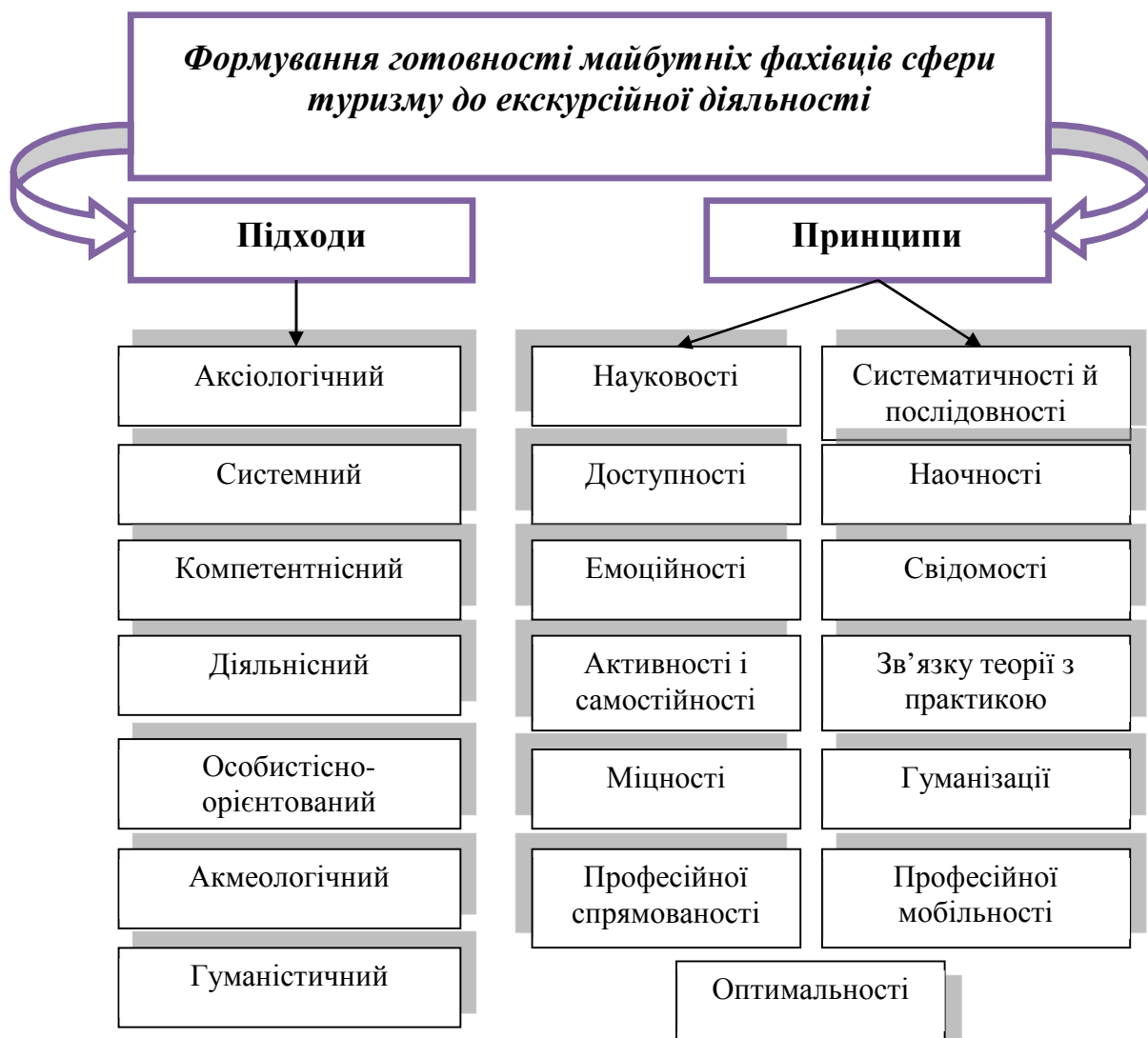

Рис. 2.11 Підходи та принципи формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності

Розглянуті нами основні принципи формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності тісно взаємопов'язані та взаємозалежні.

У змістовному блоці моделі відображено зміст, функції та педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки. Зміст, система знань, умінь і навичок із таких навчальних дисциплін: «Основи туризмознавства» (2 курс), «Менеджмент туризму» (3 курс), їх практична реалізація у процесі виробничої практики на 4 курсі.

Функції процесу формування готовності майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності убачали в аксіологічній, пізнавальній, виховній, розвивальній, інноваційній і комунікативній, які спрямували на:

- стимулювання зацікавленості студентів у систематичному набутті ґрунтовних знань, необхідних для успішної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг (пізнавальна);

- сприяння виробленню ціннісних орієнтирів студентів, коригуванню норм поведінки та їх ідентифікації у туристичній сфері (аксіологічна);

- формування системи цінностей, професійних знань і навичок у студентів у процесі підготовки до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг(виховна);

- прогнозування інтелектуального розвитку студентів, розширення їх кругозору завдяки набутим знанням про професійну взаємодію зі споживачами екскурсійних послуг (розвивальна);

- формування здатності студентів відтворювати або створювати принципово нову систему логічних зв'язків у професійній галузі, впроваджувати нові перспективні технології у професійну взаємодію зі споживачами екскурсійних послуг (інноваційна);

- вироблення ділових комунікативних умінь, які допоможуть досягти студентам високих результатів у професійній взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг (комунікативна).

До низки *педагогічних умов* (рис. 2.12), які сприяють ефективному формуванню готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності нами віднесено наступні, це:

- ✓ формування особистісного сенсу щодо професійної діяльності й позитивної мотивації студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг;
- ✓ трансформація у зміст навчального процесу комунікативних стратегій задля оволодіння студентами навичок для успішної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг;
- ✓ реалізація інформаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу формування готовності студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

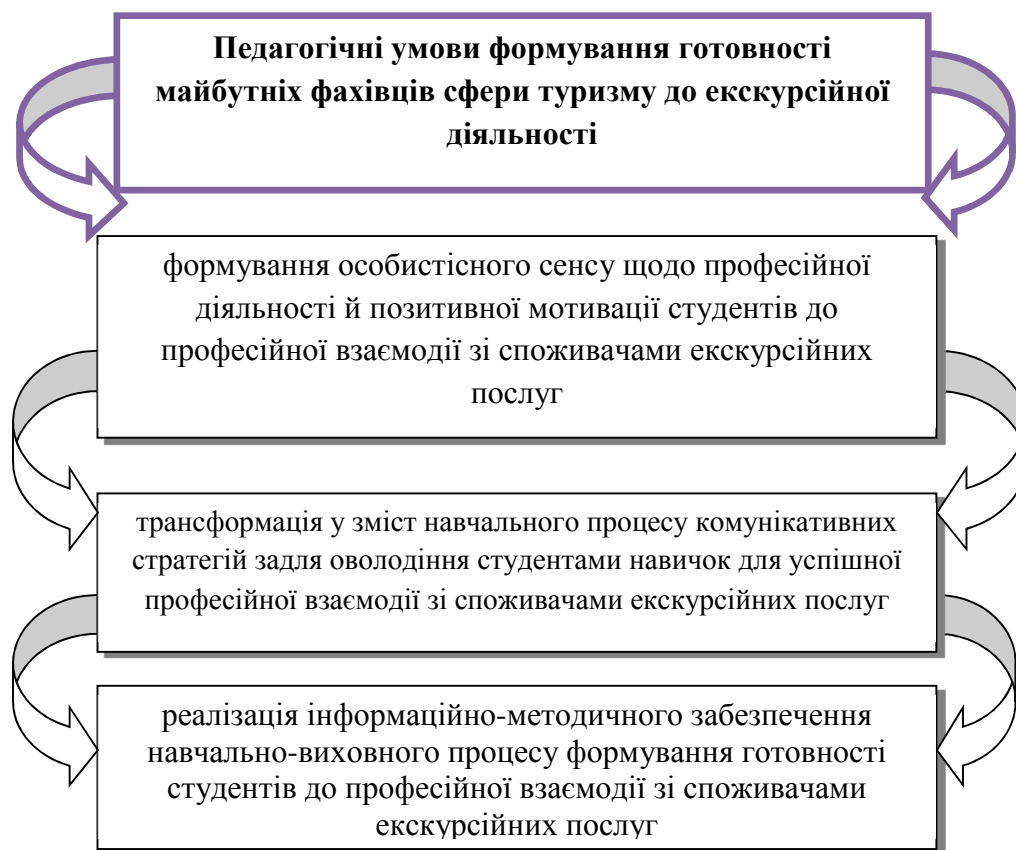

Рис. 2.12 Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності

Конструктивний блок формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності охоплює форми організації навчання, засоби і методи навчання.

Відповідно до зазначеного, виокремлюємо такі: мотиваційно-пізнавальний (передбачає формування позитивної мотивації, інтересу та усвідомленого ставлення студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг, як необхідної умови ефективності їх майбутньої професійної діяльності); аналітико-діяльнісний (передбачає формування вмінь узагальнювати і систематизувати набутий студентами досвід задля його самостійного застосовування у професійну взаємодію зі споживачами екскурсійних послуг); корекційний (передбачає формування професійно-значущих якостей особистості фахівця туризму, його професійної готовності, шляхом засвоєння й закріплення у практиці знань та умінь професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг).

Формами організації навчання майбутніх фахівців туризму обрано лекції (в усіх їх різновидах), практичні заняття, самостійну й індивідуальну роботу, виробничу практику, тестування (паперове й комп'ютерне), студентську науково-дослідну роботу, а методами – мультимедійні лекції, мультимедійні лекції з синхронізованими презентаціями в середовищі Camtasia Studio, ділові ігри, тренінги, мозковий штурм, ділові кошики, case-study, веб-квести, проектування професійної діяльності.

Значущими *засобами* у формуванні готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності стали такі: наочності, електронні посібники, відеозаписи, відеоматеріали, мультимедіа, програми PowerPoint, телекомунікації, інтернет-платформи організації дистанційного навчання Moodle, Інтернет-клуб спілкування з клієнтами, комп'ютерні програми та Інтернет-ресурси (WWW-сторінки, електронні конференції, електронна пошта).

Діагностико-результативний блок формування готовності охоплює структурні компоненти (аксіологічний, когнітивний, діяльнісний і особистісно-комунікаційний), критерії, показники та рівні (високий, середній та низький) її сформованості до екскурсійної діяльності у майбутніх фахівців сфери туризму.

Готовність майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності зі споживачами туристичних послуг в процесі професійної підготовки є результатом (рис. 2.9).

Таким чином, змодельований процес формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності теоретично обґрунтований і структурно представлений із чотирьох блоків: організаційного, змістового, конструктивного, діагностико-результативного, які спрямовано на підготовленого висококваліфікованого фахівця екскурсійної діяльності зі споживачами туристичних послуг.

Метою підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності зніційовано визначення й обґрунтування комплексу педагогічних умов її організації у вищих навчальних закладах України.

Філософське трактування умови досить багатогранне і, передусім, позначає сукупність об'єктів (речі, процеси, відношення та ін.), які є необхідними для виникнення, існування чи їх зміни. Водночас, умова — це середовище, в якому втілено причинно-наслідковий зв'язок між окремими предметами, явищами і процесами. Таким чином, виявлення умов передбачає, по-перше, чітке окреслення явищ, між якими з'ясовано наявну стійку детермінацію, а, по-друге, — опис середовища, у якому цей зв'язок об'єктивно існує [205, с. 63]. Умови діалектично неподільні із чинниками, отож, у педагогіці їх зазвичай, віднесено до факторів навчання та виховання, водночас із предметом підготовки, кваліфікацією педагога, устаткуванням. Поділяємо трактування педагогічних умов як таких, що є певним комплексом обставин, необхідних для підвищення рівня професійної підготовки фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності.

Щодо екскурсійної діяльності, то педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців до її здійснення визначаємо, передусім, опираючись на сутність самої професійної сфери, яка є неоднозначною та багатоаспектною. Туризм - відносно нова соціоекономічна діяльність, яка поєднує різні економічні, політичні,

соціальні, культурні та інші чинники, суб'єкти виробництва а також напрями застосування людської праці. Складність їхнього об'єднання зумовлює певні утруднення щодо створення універсальних постулатів задля опису цілісної концепції вищої освіти в туризмі. Процеси глобалізації, інтенсифікації та спеціалізації праці на туристичному ринку активізували потреби і запит на професіоналів, відповідно до вимог соціуму.

У числі першочергових *педагогічних умов визначаємо актуалізацію і розвиток позитивної професійної мотивації у студентів до навчання розробляти і реалізовувати екскурсійні проекти у туризмі*. По цьому спираємося на дослідження мотивації, які здійснювали учені в різні роки. Основи сучасних концепцій мотивації, які закладені у працях В. Врум, Ф. Герцберг, Ф. Мак-Клелланд, А. Маслоу [156] та ін. На загальнотеоретичному рівні досліджували психологи і дидактики - О. Леонт'єв [138], І. Підласий [167], та ін., водночас навчальну мотивацію, як компонент навчальної діяльності досліджено С.Вітвицькою [24] та ін.

Згідно О. Леонт'єва, мотивація педагогічної діяльності підпорядкована загальним механізмам мотивації діяльності й утворення нових мотивів (механізм перетворення мети у мотив, або зрушення мотиву на мету). Його сутність полягає в тому, що мета, попередньо зумовлена здійснення певним мотивом, згодом набуває самостійної спонукальної сили, відтак, стає мотивом [138].

Мотиваційна сфера - це основа особистості, оскільки містить систему мотивів(мотивацію) у їхній певній побудові. Мотивація як сукупність мотивів поведінки і діяльності, постає спонукою до дії за допомогою певного мотиву і такий процес регулює та спрямовує дію на досягнення специфічних для певного мотиву станів, а також підтримує цю спрямованість.

Формуванням мотивації у нашому дослідженні передбачено створення низки умов, за яких бажані мотиви й цілі студентів укладатимуться та розвиватимуться з урахуванням набутих ними знань, умінь і навичок, а також індивідуальних переконань. Загалом, такий підхід вимагає правильну організацію навчальної діяльності студентів, її педагогічне спрямування задля

оволодіння ними вміннями самоконтролю й самооцінки в педагогічній діяльності. Відповідно, припускали, що для формування позитивної мотивації студентів до екскурсійної діяльності необхідними є низка компонентів. А саме: особистісні переконання в доцільності оволодіння знаннями і навичками з екскурсійного менеджменту; прагнення до набуття нових знань і формування навичок задля подальшого застосування; інтерес до організації екскурсійної діяльності та екскурс-проекування.

Відкритість системи туристичної освіти зумовлено інтеграцією національної сфери туризму в єдиний світовий туристичний простір, визнання його невід'ємною складовою, а також орієнтацією на глобальні проблеми. Отож, важливою педагогічною умовою підготовки фахівців екскурсійної індустрії *постав постійний розвиток та оновлення змісту, зміна форм і методів їхнього навчання.*

Форми організації навчання студентів відображено у працях В. Андрющенка [5], І. Зязюна [97], В. Сластеніна [185] та ін., і, відповідно завдання щодо формування готовності майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності передбачили, насамперед, вибір методів навчання: упорядкованих способів неподільної діяльності вчителя з учнями, які спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань, наголошує Л. Вовк [29].

Розвивальне навчання, яке прийшло на зміну авторитарного і репродуктивного стимулює пізнавальну активність і розвиток мислення, формує творчу особистість [5, с. 114], а також здатність орієнтуватися в нових умовах, адаптуватися до них і зміни «школи пам'яті» на «школу мислення» [37, с. 24].

Продукування інновацій та їх активне використання, нові освітні процеси, нові технології передбачають вивчення, розробку і використання принципів організації педагогічного процесу на основі новітніх досягнень педагогіки, психології, соціології, інформатики, теорії управління та менеджменту. Відтак педагогічною умовою забезпечення професійної підготовки фахівців до екскурсійної діяльності постає розробка та впровадження інноваційних засобів навчання задля підвищення ефективності навчального процесу.

Найефективнішим щодо набуття нових знань, С. Батишев, називав проблемний метод навчання, коли шляхом пошуків, самостійних висновків віднаходяться засоби вирішення поставлених завдань [13, с. 36].

2.3 Організаційно-методичний процес формування готовності до екскурсійної діяльності майбутніх фахівців сфери туризму

Зміст навчальних дисциплін, які ціле покладаються на професійну, спеціальну підготовку майбутніх фахівців з екскурсійної діяльності, забезпечує опанування ними знаннями, уміннями, навичками, а також, способами діяльності та поведінки в туристично-екскурсійних, музейних установах, бібліотеках, на екскурсійних маршрутах, у професійній взаємодії з представниками державних установ, громадських організацій, громадянами іноземних держав тощо.

Ефективне формування змісту підготовки передбачає відображення специфіки індивідуального розвитку особистості майбутнього фахівця з екскурсійної діяльності, що обумовлює створенням ним власної траєкторії свого саморозвитку й самореалізації. Відповідно, у підготовки майбутнього фахівця з екскурсійної діяльності враховано поєднання базового (обов'язкового) та варіативного компонентів змісту навчання. Базовий задля сприяння опануванню фундаментальними знаннями, значущими для кожного професіонала безвідносно до його спеціалізації. Варіативний - призначений для формування готовності шляхом вільного вибору напрямів становлення майбутнього фахівця відповідно до вимог сучасності – демократизації та гуманістичному спрямуванню підготовки кадрів. Отож вагомою складовою її змісту постають дисципліни за вибором студентів.

Зважаючи на викладені вище положення, у зміст підготовки бакалаврів напряму «Туризм» внесені зміни відповідно до сутності та особливостей екскурсійної діяльності, що передбачає обов'язкове включення до плану низки дисциплін: «Логіка», «Соціальна педагогіка», «Організація екскурсійної дальності» (курс, у якому враховано всі функційні напрями професійної

діяльності екскурсовода), «Музеєзнавство», «Педагогіка та психологія екскурсійної справи», «Наукові дослідження в екскурсійній діяльності», «Управління та менеджмент в екскурсійній справі», «Маркетинг в екскурсійній діяльності», «Правове забезпечення екскурсійного супроводу», «Економіка і ціноутворення в екскурсійній діяльності», «Професійна етика та екскурсійний етикет», «Реклама в екскурсійній діяльності».

Також важливими для формування особистості майбутнього фахівця з екскурсійної діяльності вважаємо за доцільно взяти такі вибіркові дисципліни: «Ораторське, режисерське та акторське мистецтво», «Етнографія та фольклористика», «Візуальна психодіагностика».

Структуру змісту професійної підготовки бакалаврів галузі туризму, які оберуть своєю майбутньою – екскурсійну діяльність подаємо в таблиці 2.9.

Багатоаспектну діяльність екскурсознавця не слід обмежувати уміннями лише з підготовки та проведення екскурсій. Формування майбутнього фахівця екскурсійної діяльності потребує володіння більшим обсягом професійних знань, а також забезпечення відповідної практичної професійної підготовки.

Дослідники екскурсійної справи різних періодів її розвитку, Б. Ємельянов [70], Е.Житникова [76], О. Костюкова [116], М.Черезова [214], доводять суспільну значущість виховного впливу екскурсій на формування світогляду, громадянської позиції, патріотичних почуттів та переконань, інтелекту, стилю та способу мислення, удосконалення мови, суспільної поведінки громадян тощо. Вплив природної та культурної спадщини зумовлює формування системи їхніх цінностей. Отож, засобами екскурсійної діяльності здійснюється соціалізація особи, і що обумовлює суспільну значущість діяльності фахівця екскурсознавства.

Зазначеним вище підтверджується доцільність запровадження соціального аспекту в зміст підготовки, який спрямовано на виявлення соціокультурних якостей і системи цінностей майбутнього професіонала, а також засобів їх реалізації.

**Професійна підготовка бакалаврів напрямку 6.140103 «Туризм» галузі знань
1401 «Сфера обслуговування»
(з урахуванням спеціалізації «Екскурсійна діяльність»)**

Цикли дисциплін	Навчальні дисципліни
I. Цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки (нормативні дисципліни)	Філософія. Логіка. Соціальна педагогіка. Історія України. Історія української культури (Культурологія). Психологія. Українська мова (за професійним спрямуванням). Іноземна мова (за професійним спрямуванням). Друга іноземна мова.
Вибіркові дисципліни (за вибором студента)	Пакет №1. Релігієзнавство. Психологія туризму. Пакет №2. Соціологія. Політологія. Пакет №3. Психологія міжособистісного спілкування. Етика і естетика. Пакет №4. Етика бізнесу. Діловодство в галузі.
II. Цикл фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки (нормативні дисципліни)	Вища та прикладна математика. Статистика. Інформаційні системи та технології. Економічна теорія. Географія туризму. Туристичне країнознавство. Безпека життєдіяльності. Екологія.
Вибіркові дисципліни (за вибором навчального закладу)	Основи наукових досліджень. Університетська освіта. Туристичне краєзнавство.
III. Цикл професійної та практичної підготовки (нормативні дисципліни) Вибіркові дисципліни (за вибором навчального закладу)	Рекреаційні комплекси світу. Організація туризму. Основи туризмознавства. Організація туристичних подорожей. Організація екскурсійної діяльності. Організація анімаційної діяльності. Туропереїтинг. Екскурсознавство (авторський курс). Музезнавство. Організація ресторанного господарства. Організація готельного господарства. Правознавство. Правове забезпечення екскурсійної діяльності. Педагогіка та психологія екскурсійної справи. Маркетинг. Маркетинг в екскурсійній діяльності. Облік і аудит. Економіка підприємства. Менеджмент туризму. Управління та менеджмент в екскурсійній справі. Комунікативний менеджмент. Наукові дослідження в екскурсійній діяльності. Економіка і ціноутворення в екскурсійній діяльності. Професійна етика та професійний етикет. Реклама в екскурсійній діяльності
Вибіркові дисципліни (за вибором студента)	<i>Пакет №1.</i> Філософія туризму. Соціологія туризму. Друга іноземна мова. <i>Пакет №2.</i> Міжнародний туристський бізнес. Світовий туризм і готельне господарство. Друга іноземна мова. <i>Пакет №3.</i> Рекламна діяльність в туризмі. Іміджеологія і PR. Друга іноземна мова. <i>Пакет №4.</i> Організація виставкової діяльності. Друга іноземна мова. <i>Пакет №5.</i> Техніка перекладу. Фінанси підприємств
Фізичне виховання	
Курсова робота. Навчальна практика. Виробнича практика. Державні екзамени	

На підставі урахування означених вище чинників і детермінант укладання змісту підготовки фахівців з екскурсійної діяльності було згруповано цикли навчальних дисциплін: гуманітарна та соціально-економічна; фундаментальна, природничо-наукова та загальноекономічна; професійна та практична (табл. 2.10).

Дисципліни гуманітарної та соціо-економічної підготовки подають соціально вагомі культурознавчі аспекти відповідних галузей знань задля осмислення студентом місця і значення обраного фаху в життєдіяльності суспільства, водночас, сприяючи соціалізації майбутніх фахівців з екскурсійної діяльності.

Дисципліни циклу фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки забезпечують широкий обсяг знань, необхідних для реалізації управлінської, організаційної, маркетингової, науково-педагогічної функцій професійної діяльності.

Надалі розглянемо детальніше дисципліни, зазначені у структурі змісту. Універсальною у становленні особистості постає філософія, що розкриває перед майбутнім фахівцем можливість для визначення його самоідентичності, місця у світі. Сучасна філософська думка орієнтує людину на свідоме, духовне, діалогічне співчуття в загальнолюдській культурній єдності. Екскурсійна діяльність передбачає наявність ґрунтовної культурологічної підготовки фахівця. З погляду дослідників Н. Хуусконен, Т. Глушанок, фахівець екскурсійної справи бачить в екскурсії «точку сходження» фундаментальної і масової культур...» і «уміє інтерпретувати в історико-культурному контексті культуру повсякдення» [208, с. 25].

Відомі теоретики і практики екскурсійної діяльності Б. Ємельянов [70], С. Грибанова [50], І. Чагайда [212]) вважають неможливою підготовку та реалізацію екскурсійного процесу без знання логіки. Володіння науковою інформацією з логіки сприяє аналітико-синтетичній організації екскурсійного процесу (вибір шляхів і методів розкриття теми, логічність розповіді та показу,

послідовність і систематизація питань екскурсії, логічне використання ілюстративних матеріалів тощо).

Необхідність постійно розширювати світогляд, навіть у достатньо відомому матеріалі відкривати нове, актуальне зумовлює потребу ґрунтовних знань з основ наукових досліджень і практичних науково-дослідницьких пошукових навичок, пов'язаних із розробленням нової екскурсійної тематики.

Екскурсійна діяльність передбачає здатність ефективно впливати на аудиторію, саморегуляцію та самооцінку, урахування можливих виявів різноманітних психічних станів екскурсантів у ході сприймання екскурсії, вміння сформулювати сприятливий психологічний клімату в групі, керувати увагою аудиторії, враховувати основні форми вияву особистості (характер і темперамент), а також різновиди людської пам'яті у процесі засвоєння екскурсійного матеріалу. Зазначене потребує знань із психології.

Дослідження педагогічного напрямку екскурсійної діяльності дає підстави для висновку про неможливість екскурсійного процесу без попередньої педагогічної адаптації щодо екскурсійної аудиторії. Ефективність екскурсії (зміст, виховний вплив, пізнавальна цінність) значною мірою залежать від знання фахівцем екскурсійної методики та вміння доцільно її запроваджувати; від володіння педагогічною майстерністю, від здатності обирати оптимальні засоби та прийоми екскурсійної взаємодії. Тому для максимального впливу засобами екскурсії майбутній фахівець потребує знань із педагогіки: знати і враховувати його закономірності та принципи, вміло використовувати ефективні інноваційні технології підготовки і проведення екскурсії.

Вище означені вчені стверджують, що ефективність екскурсійної діяльності неможлива без досліджень соціального стану екскурсантів фаху, віку, інтересів та уподобань тощо, що обумовлює необхідність володіння екскурсознавцем соціологічними знаннями.

Екскурсійна взаємодія, вміння працювати з аудиторією, із представниками державних структур, громадських організацій, роботодавцями потребує досконалої мовленнєвої підготовки, забезпеченню якої сприятиме викладання

курсу української мови (за професійним спрямуванням), розробленого на фаховому матеріалі, із включенням комунікативних ситуацій професійного спрямування. Організація екскурсійного обслуговування зарубіжних туристів передбачає володіння іноземними мовами.

Результати дослідження сутності праці фахівця з екскурсійної діяльності засвідчують доцільність уведення у зміст знань наукової інформації з ораторського, режисерського та акторського мистецтва. Володіння ораторським мистецтвом передбачає урахування законів риторики, за якими екскурсію слід розглядати як один із різновидів публічного мовлення. Отже, як учаснику суспільного публічного життя, екскурсознавцеві необхідно знати основні принципи і правила ораторського мистецтва. В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська стверджують, що «удосконаленню культури публічного мовлення і спілкування фахівця екскурсійної справи сприятимуть такі критерії: знання основ ораторського мистецтва; підготовка виступу перед аудиторією; техніка виступу; зовнішній вигляд та особистість оратора» [7, с. 227].

Дослідники екскурсійної діяльності Н. Хуусконен, Т. Глушанок порівнюють професії режисера та фахівця екскурсійної справи: «Режисер» здавна означало «розпорядник», що включає виконання організаторських функцій. Екскурсовод виступає режисером, коли «переводить письмовий текст в екскурсійну форму, узгоджуючи його з можливостями реального екскурсійного часу і реального простору міста, площі, музею, де відбувається дія екскурсії.

Спорідненість праці режисера та екскурсознавця виявляється у способах реалізації змісту і оформлення духовних цінностей. Володіння режисерським мистецтвом у праці екскурсознавця дозволить побудувати структуру екскурсії як видовище, різновид драматичного дійства, влучно вплести в її канву елементи для створення змістової переконливості, образності, емоційно-експресивної насиченості.

На думку цих вчених, ефективність екскурсійної взаємодії значною мірою залежить від володіння акторською майстерністю. У праці екскурсознавця акторська майстерність, сценічне мистецтво визначаються тим, що в

екскурсійному процесі екскурсознавець – це «актор-виконавець власного тексту, який домагається повного занурення слухачів і глядачів у навколишній простір міста, його історію, його живу тканину [208, с. 25]».

Необхідність формування інформаційних умінь майбутніх фахівців екскурсійної діяльності обумовлює потребу володіння інформаційними комп'ютерними технологіями для пошуку і обміну інформацією з метою створення, просування на ринку та реалізації екскурсійної продукції. Опанування студентами навчальною дисципліною «Інформаційні системи та технології» сприятиме формуванню необхідних для них інформаційних навичок.

Володіння навичками управлінської, організаційної, маркетингової діяльності обумовлюються змістом праці фахівців екскурсійної діяльності в туристично-екскурсійній установі [164; 174]. Набуванню відповідних знань і умінь сприятимуть пропоновані нами дисципліни «Маркетинг в екскурсійній діяльності», «Управління та менеджмент в екскурсійній справі», «Економіка та ціноутворення в екскурсійній діяльності».

Включення до змісту підготовки майбутніх фахівців екскурсійної діяльності дисципліни «Правове забезпечення екскурсійної діяльності» пояснюється необхідністю володіння фахівцем законодавчими та нормативними актами, що «регулюють розвиток галузі туризму та екскурсійної справи». Оскільки основна кваліфікаційна вимога до випускника згідно кваліфікації «Екскурсознавець» полягає у наступному: «Повна вища освіта відповідного професійного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста [107, с. 63-64]». Отож освіта, здобута за програмою підготовки бакалавра, для майбутнього фахівця екскурсійної діяльності буде базовою для наступних освітніх рівнів за дотримання визначених ними умов.

Структуру змісту професійної підготовки туризмознавців скориговано відповідно до сутності та особливостей праці екскурсознавця. Суттєва складова формування висококваліфікованого фахівця – якісно організована навчальна практика, що забезпечує зв'язок між навчанням, життям; з конкретними

особливостями практичної діяльності. Філософське положення про практику, яка є «критерієм істини», має для нашого дослідження принципове значення [95].

На початковому етапі практика постає джерелом знань; відтак, практика – кінцева мета пізнання, оскільки знання необхідні для практичної діяльності й, зрештою, практика є критерієм пізнання. Отже, практика – форма наукового пізнання, джерело і критерій істини.

Як філософська категорія, вона означає предметно-перетворювальну діяльність, спрямовану, насамперед, на задоволення матеріальних та духовних потреб особи. Це багатогранна за змістом, складна і цілісна система і складається з таких компонентів: мета, потреба, мотив, предмет діяльності, засоби досягнення мети, результат діяльності [221]. Отже, суттєвим чинником фахової освіти майбутнього фахівця є його практична підготовка, яка сприяє: ознайомленню з професійними умовами та обов'язками; формуванню навичок аналізувати спрямованість колективу та особистості; розробленню та вирішенню виробничих завдань; співвіднесенню результатів праці з визначеною метою.

Практика впливає на формування низки якостей, це: повага до обраного фаху, відповідальність, організованість, трудова дисципліна тощо. Під час виробничої практики майбутній фахівець створює і апробує модель власної соціокультурної, професійної поведінки. Цілком доречна практика в зарубіжних країнах, яка значно розширює можливості фахової підготовки, ознайомлюючи студентів із досвідом екскурсійної справи у світі.

Обов'язковою для кожного майбутнього фахівця є переддипломна практика. Корисною є практика в туристично-екскурсійній установі з реальною можливістю працювати в усіх аспектах обраного фаху. Враховуючи вагомість науково-дослідної складової екскурснознавчої праці, вважаємо за доцільне ввести до програми підготовки дослідницьку практику, яка передбачає пошук, збирання та обробку на території України невивчених об'єктів, матеріалів, що становлять інтерес для екскурсійної справи.

Структура змісту професійної підготовки передбачає аналіз досвіду, яким опановують майбутні фахівці задля розподілу навчального матеріалу відповідно

до видів діяльності. Отже, постає необхідність розподілу змісту знань на складові – цикли навчальних дисциплін.

У дослідженні важливим розглядали не лише укладання змісту підготовки засобами навчальних дисциплін відповідно до навчального плану а й одночасне впровадження спецкурсу, його технологічну реалізацію. Адже технологія є тим ефективним чинником, який не обмежує навчання, натомість вона не просто створює, а й забезпечує дотримання його певної орієнтовної основи з можливими варіантами її розширення і збагачення.

Технологію навчання згідно визначення С. Гончаренка, трактують як системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти [48, с. 331]». Отже, технологія навчання відбиває шлях опанування конкретною інформацією в межах навчальної дисципліни, що уможливорює впровадження спецкурсу задля збагачення й професійної значущості

Як свідчить сучасний стан підготовки майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності, її забезпечення неможливе без використання інноваційних технологій навчання. Саме «Інновація» є нововведенням, зміною, новизною, впровадження чогось нового. Л. Поважна – обґрунтовує доцільність використання педагогічних інновацій задля практичної підготовки фахівців туризму [169]. Тобто, інновації самі не виникають спонтанно, вони є результатом узагальнення передового педагогічного досвіду окремих викладачів і цілих колективів.

У сучасній професійній освіті України на зміну інформаційному підходу до підготовки фахівців прийшов процесуально-діяльнісний, саме на засадах інноваційності, який передбачає реалізацію навчальних технологій, що є неподільною з новими навчальними технологіями, знаннями, що отримали назву «активні». На думку вченого А. Вербицького, досвід активного навчання в усіх ланках системи професійної освіти свідчить про те, що за допомогою його форм,

методів і засобів можна достатньо ефективно вирішувати цілу низку завдань, які у традиційному навчанні є важко досяжними.

Знання специфіки праці екскурсознавця і виробнича практика дозволяють визначити оптимальні шляхи реалізації інноваційних технологій, сприятливих для формування його особистості. Це: коригування мети й змісту підготовки відповідно до визначеної сутності професійної діяльності у кваліфікаційній характеристиці екскурсознавця; гуманізація й демократизація навчального процесу, становлення і розвиток самостійної ініціативної особистості, здатної до інноваційної діяльності; посилення індивідуального й самостійного компонентів навчальної діяльності зі студентами за рахунок збільшення позааудиторного самостійного опрацювання навчальних матеріалів, спрямованих на вироблення навичок опанування знаннями, а відтак, і самостійного набуття професійного досвіду.

Інноваційні технології навчання нами впроваджено у викладання спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності».

У розробленій моделі формування готовності фахівців до професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг вміщено низку *блоків* – організаційний, змістовий, конструктивний і діагностико-результативний, кожен з яких виконував визначені дидактико-розвивальні та виховні завдання. А саме - *організаційний* - охоплює мету, завдання, підходи та принципи, які є основою для визначення змісту формування готовності студентів до екскурсійної діяльності під час вузівської підготовки. *Змістовий* – віддзеркалює зміст (систему знань, умінь і навичок із навчальних дисциплін «Основи туризмознавства», «Менеджмент туризму», «Організація екскурсійної діяльності», а також їх практичну реалізацію в процесі виробничої практики), функції (аксіологічна, пізнавальна, виховна, розвивальна, інноваційна й комунікативна) та педагогічні умови формування готовності студентів до екскурсійної діяльності; *конструктивний* – охоплює етапи (мотиваційно-пізнавальний, аналітико-діяльнісний і корекційний), форми організації, засоби і методи навчання; *діагностико-результативний* – структурні компоненти (аксіологічний,

когнітивний, діяльнісний й особистісно-комунікативний), критерії, показники й рівні (високий, середній та низький).

Виокремлено педагогічні умови, які забезпечують ефективність формування готовності студентів до екскурсійної діяльності. Це: формування особистісного сенсу щодо професійної діяльності й позитивної мотивації студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; трансформація у змісті навчального процесу комунікативних стратегій оволодіння студентами успішною професійною взаємодією зі споживачами туристичних послуг; реалізація інформаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу формування готовності студентів до професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг.

Використано літературу до 2 розділу: [5], [6], [7], [13], [24], [29], [31], [37], [42], [43], [48], [50], [56], [70], [76], [91], [95], [97], [107], [114], [116], [138], [140], [142], [144], [156], [160], [164], [168], [169], [175], [179], [184], [185], [195], [198], [199-203], [205], [206], [208], [212], [214], [221].

РОЗДІЛ ІІІ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Передумови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності у вищих закладах освіти України

Проблемою готовності майбутніх екскурсознавців до професійної діяльності зініційовано проведення експериментальної частини дисертації. Спиралися в її організації на теоретичні підходи до педагогічних досліджень, які обґрунтовані у працях В. Беспалька [17], О.Дубасенюк [62], та ін. і керувалися запропонованою ученими логічною схемою. А саме: обґрунтування актуальності обраної теми, постановка мети конкретних завдань дослідження, визначення об'єкта і предмета дослідження, добір методів (методики) проведення дослідження, опис процесу, обробка й обговорення результатів дослідження, формулювання висновків і оцінка одержаних результатів [74, с.219].

Враховували особливості експериментального методу, які полягають, по-перше, у необхідності створення умов для об'єкта, в яких він зможе досягти максимального удосконалення в досліджуваному напрямі; по-друге – охопленість учасників експериментом; по-третє, допустимість використання експериментальної моделі у змінених умовах; по-четверте, повторення експерименту в інших групах; і останнє – об'єктивна доказовість і достовірність одержаних результатів та обґрунтування педагогічних закономірностей з опертям на одержані дані [119, с.29-31].

Задля досягнення мети дослідження передбачали вирішення низки завдань, а саме:

1. Теоретичний аналіз наявних психолого-педагогічних досліджень щодо майбутніх екскурсознавців у сучасних вищих навчальних закладах

України і створення на цій основі експериментальної моделі, проектування компонентів задля її успішної реалізації.

2. Визначення мети, завдань і змісту дослідницької діяльності на кожному з етапів експериментальної частини дисертації.

3. Створення оптимальних умов для підготовки екскурсознавців до організації екскурсійної діяльності (планування її аудиторного, поза аудиторного змісту, а також виробничої практики із використанням відповідних форм, методів та засобів).

4. Обробку результатів експериментальної роботи методами математичної діагностики.

5. Окреслення перспектив щодо впровадження розробленої моделі у ВНЗ України на основі висновків здійсненого дослідження.

Таким чином, передбачено, по-перше, виокремити етапи експериментальної роботи; по-друге, з'ясувати стан сформованості готовності майбутніх екскурсознавців згідно теоретично обґрунтованих критеріїв та показників, які нами описані у підрозділі 1.3; по-третє, реалізувати зміст підготовки, передбачені для фахівців туристичної галузі у ВНЗ згідно розробленої нами моделі; по-четверте, статично обґрунтувати доказовість одержаних результатів.

На констатувальному етапі експерименту проаналізовано і доведено рівні готовності майбутніх екскурсознавців до професійної діяльності в означеній сфері.

Теоретичні й практичні аспекти порушеної проблеми, які слугують основою для експериментального етапу представлені результатами аналізу монографій, наукових публікацій, методичних рекомендацій, довідників вітчизняних і зарубіжних учених, мережі нормативно-правових розпоряджень і законів («Про вищу освіту», Галузеві стандарти спеціальності «Туризм», навчальні плани, робочі програми), а також ресурсів України. Емпіричні результати одержали на підставі вивчення досвіду професійної підготовки до екскурсійної діяльності майбутніх фахівців сфери туризму у ВНЗ України, які

охоплені експериментальним дослідженням і, відповідно, на їхній основі, виявили стан їхньої готовності.

Відповідно до настанов дослідників, на констатувальному етапі визначили лише «...стан педагогічної системи, яка вивчається: дослідник констатує наявність зв'язків і залежностей між явищами, визначає вихідні дані для подальшого дослідження» [87, с. 26]. Відтак, характеризували, по-перше – ставлення студентів спеціальності «Туризм» до організації екскурсій та наявний рівень їхньої готовності до організації взаємодії зі споживачами туристичних послуг, у тому числі і іноземців; по-друге, стан професійної підготовки майбутніх фахівців туризму до означеного виду діяльності.

Розглянемо I-й етап дослідно-експериментальної роботи дещо ширше. У педагогічному експерименті брали участь студенти Київського університету туризму, економіки і права, Мукачівського державного університету, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди; Національного транспортного університету.

Ставлення студентів спеціальності «Туризм» до організації екскурсій та рівень їхньої готовності до взаємодії зі споживачами туристичних послуг згідно експериментальної програми означений аспект забезпечували шляхом розв'язування низки завдань.

А саме, вивчали, мотивацію студентів щодо вибору ВНЗ та спеціальності «Туризм»; з'ясували привабливі та значущі для майбутніх фахівців туризму цикли навчальних дисциплін; виявляти недоліки в організації процесу підготовки майбутніх екскурсоводів і труднощі, які виникають під час виробничої практики.

На цьому етапі нами використано методи, вхідного анкетування (Додатки С, Т, Я), бесіди зі студентами та інтерв'ювання викладачів, працівників туристичних підприємств, аналіз навчально-виховного процесу у ВНЗ, охоплених дослідженням.

Загалом, констатувальним етапом експерименту у 2015-2016 рр. і 2016-2017 рр. охоплено 228 студентів: Київського університету туризму, економіки і права

(44 особи), Мукачівського державного університету (30 осіб), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» (6 осіб); Національного транспортного університету (50); Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів (98 осіб). За рівнем підготовки (на I етапі – студенти III курсу; на II-му – студенти 4 курсу), успішністю, соціально-віковими характеристиками було виокремлено контрольну групу (КГ) зі 112 студентів та експериментальну групу (ЕГ) зі 116 студентів вказаних навчальних закладів. В анкетуванні брали участь студенти 3-4 курсів спеціальності «Туризм» денної форми навчання.

Найпоширенішими були відповіді про те, що: «Це професія, про яку я мріяла – 36,4% респондентів (83 студентів); «Можливість пізнати різні країни, культуру їхніх народів» - 50,9% (116 студентів), «Можливість стажування за кордоном» - 34,6% (79 опитаних). Результати анкетування свідчать про пізнавальні цілі, які мотивували вибір ВНЗ, а також надія на самореалізацію особистісного потенціалу.

Свідчення про зовнішні мотиви професійного вибору убачаємо у таких відповідях респондентів: «Комфортність і привабливість праці» - 33,3% (76 студенти), «Цілеспрямована підготовка до вступу на цей факультет» - 15,3% (35 студентів), «Поради друзів і знайомих» - 16,6% (38 студентів), «Високий рейтинг університету» - 25,8% (59 студентів).

Отож, посилення внутрішньої мотивації до професійної діяльності майбутніх фахівців туризму розглядали завданням експериментальної програми їхнього навчання на формувальному етапі. Задоволення студентів викладанням навчальних дисциплін та проходженням практики стало наступним запитанням, а одержані нами результати представлені та їхній аналіз свідчить про те, що студенти III і IV курсів загалом задоволені рівнем викладання і змістом практики.

Найвищі щаблі посіли дисципліни професійної та практичної спрямованості, що є свідченням високого рівня їх викладання: лише 3,5% опитаних (8 студентів) визнають низький рівень викладання у ВНЗ. З-поміж недоліків вони виокремлюють невідповідність між теоретичним і практичними

матеріалами – 59,2% (135 студентів), а також недостатнє забезпечення технічними засобами навчання – 50,4% (115 опитаних); про невідповідність між шкільною програмою і навчальними дисциплінами у ВНЗ вказали 36,8% (84 респонденти), а щодо форм організації навчання, які не підтверджують їхні очікування наголосили – 32,0% (73 опитаних); на труднощі в організації практики вказали – 30,2% (69 студентів).

На підставі результатів аналізу одержаних даних доходимо до висновку про те, що недоліки у рівні практичної спрямованості навчальних дисциплін, домінування традиційних форм організації педагогічного процесу та використання методів, які вже не є актуальними відповідно до сучасних матеріально-технічних запитів загалом зумовлюють не достатню ефективність фахової підготовки майбутніх екскурсознавців.

Стан професійної підготовки майбутніх фахівців туризму до означеного виду діяльності у ВНЗ орієнтували на з'ясування дослідження стану практичної готовності майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності та взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг розпочали із виявлення утруднень, які виникали у студентів під час безпосередньої практики. З'ясовано, що найбільші труднощі траплялися під час інформаційно-методичного забезпечення екскурсії 56,6 % (129 студентів); 51,3% (117 опитаних) виявилися недостатньо готовими до вивчення ринку попиту на екскурсійні тури; 38,6% (88 студентів) назвали проблеми пошуку щодо партнерів, які супроводжують сферу послуг під час екскурсійних турів.

Відтак, один із шляхів успішного розв'язання актуальних проблем у практичній підготовці майбутніх екскурсознавців убачаємо у впровадженні в педагогічний процес інноваційних методик. А саме: створення проектів, ділові ігри, тренінги та ін., в яких під час експериментального навчання студенти матимуть змогу максимально моделювати практичні ситуації, аналогічні до професійної діяльності. Так, під час занять із спецкурсу, а також доповненням переліку циклу дисциплін професійної і практичної підготовки, вважаємо за важливе вирішити ці питання.

Надалі визначали ставлення майбутніх екскурсознавців до організації взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг, а саме – виявлення потреби майбутніх фахівців туристичної галузі в опануванні теоретичними знаннями та практичними вміннями організовувати екскурсійні тури, у т.ч. з іноземцями.

Завдання дослідження убачали тому, щоб: виявити розуміння студентами проблем в організації екскурсійної діяльності; обґрунтувати можливість практично застосовувати в організації екскурсій під час проходження виробничої практики, навички, які попередньо були опановані у різних формах навчально-виховного процесу; виокремити важливі напрями удосконалення практичної підготовки студентів до організації екскурсій; визначити значущість потенціалу навчальних дисциплін, які забезпечують належний рівень підготовки майбутніх екскурсознавців до організації екскурсійних турів.

Результати аналізу одержаних відповідей свідчать про реальні запити студентів на фахову підготовку до організації екскурсійної діяльності пуд час навчання на спеціальності «Туризм» у ВНЗ (74,6% - 170 студентів); з-поміж опитаних 64,5% респондентів (147 студентів) розглядають її важливою у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців туризму за умови впровадження інноваційних форм і методів.

Перспективи у розвитку екскурсійної діяльності 220 опитаних (96,5%) убачали у посиленні туристичної привабливості різних регіонів України для зарубіжжя. Здебільшого вони відзначали труднощі в організації екскурсій під час проходження практики саме у відсутності інформації про цікаві об'єкти регіонів, які є придатними для відвідування вітчизняними і іноземними туристами. Лише 22 студентів (9,6%) обізнані з такими практичними об'єктами; навичками організації екскурсій та налагодження взаємодії з екскурсантами володіли 13 опитаних (5,7%); щодо організації екскурсій з іноземними відвідувачами, то лише 5 студентів (4,3%) виявили комунікативну готовність до роботи з ними; натомість із партнерами та персоналом – 19 респондентів (8,3%). У варіантах відповідей нами простежено увиразненні компоненти готовності майбутніх екскурсознавців до організації взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Таким чином, доходимо до висновку про те, що виявлені труднощі можливо окреслити за практичні напрями організації професійної підготовки майбутніх екскурсоводів, оскільки вони потребують цілеспрямованого забезпечення і удосконалення. Мотивацію до організацій екскурсій у руслі туристичної діяльності 67,1% опитаних (153 студенти) пояснюють своїми намірами надалі розвивати індивідуальну компетентність; для 20,2% респондентів (46 опитаних) стимулом обрали виробничу доцільність і привабливість екскурсійних продуктів для користувачів у різних регіонах України.

Потенціал навчальних дисциплін і видів навчальної діяльності студентів зійшовся, здебільшого, на вивченні спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» - 76,3% опитаних (174 студентів), заняттях з іноземної мови – 67,5% (154 студенти), а також на виробничій практиці - 70% (160 студентів). Щодо інших дисциплін – вони потребують наповнення практично спрямованим змістом і, відповідно, у тематиці курсових робіт слід відбивати актуальні проблеми кожного регіону щодо організації екскурсій на визначні об'єкти. Результати анкетування свідчать про те, що сьогодні необхідно забезпечити системний підхід до підготовки майбутніх екскурсоводів у ВНЗ до взаємодії зі споживачами туристичних послуг.

Констатувальний етап експерименту супроводжувався педагогічним моніторингом. Для цього нами розроблено і модифіковано діагностичний інструментарій для дослідження динаміки формування компонентів готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі їх професійної підготовки у ВНЗ України.

Однією з необхідних передумов визначення ефективності сформованості означеного виду готовності розглядали обґрунтовані нами критерії, показники та рівні (див. І.3).

З'ясуванням стану готовності студентів до організації екскурсійної діяльності передбачили його рівневу характеристику за виокремленими критеріями та показниками, що ми писали вище. Це: спрямованість поведінки;

моральні цінності – аксіологічний компонент; професійні знання – когнітивний компонент; практичні навички – діяльнісний компонент; комунікабельність і організаційні здібності – особистісно-комунікативний компонент.

Діагностування здійснено задля доведення рівня ефективності професійної підготовки майбутніх екскурсознавців і, відповідно, визначення рівня їхньої готовності до організації екскурсій та взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг в умовах традиційного навчання у закладах вищої освіти. У вміщено методикі дослідження порушеної проблеми, які відповідають вимогам об'єктивності, надійності, конкретності й валідності, охоплюючи чотири виокремлені нами компоненти готовності майбутніх екскурсознавців.

Оцінювали комплекс завдань за кожним із структурних компонентів, на основі критеріїв визначали показники рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки у %. Показники використовували для з'ясування сформованості кожного структурного компонента готовності, транспозиційних властивостей та їх узагальнення. Залежно від реальних проявів кожного компонента, їм надавали числове значення і, відтак, визначали рівні у вимірах: високий, середній, низький.

Рівневий аналіз аксіологічного компонента здійснили за авторською анкетною, а також із використанням методикі К. Замфір в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності», яку було спрямовано на з'ясування типу мотивації. Загалом, особистісний комплекс мотивації у професійній діяльності складається із трьох видів: ВМ (внутрішня мотивація: усвідомлення цінності праці, бажання займатися нею, задоволення від процесу та її результатів); ЗПМ (зовнішня позитивна мотивація: матеріальне стимулювання, кар'єрне зростання, престиж) та ЗНМ (зовнішня негативна мотивація: страх, крик, осуд, штраф) [101, с.238]. Показники мотивації оцінювали за такими формулами:

$$ВМ = \frac{\text{оцінка } n.6 + \text{оцінка } n.7}{2}, \quad (1)$$

$$ЗПМ = \frac{\text{оцінка } n.1 + \text{оцінка } n.2 + \text{оцінка } n.5}{3}, \quad (2)$$

$$ЗПМ = \frac{\text{оцінка } n.3 + \text{оцінка } n.4}{2}, \quad (3)$$

Ця методика дозволила нам визначити тип і рівень особистісної значущості професії. Оптимальними автор методики радить визнати такі співвідношення між показниками: $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$. Негативним натомість розглядає співвідношення: $ЗНМ > ЗПМ > ВМ$. Одержані показники наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Мотивація професійної діяльності майбутніх екскурсознавців
(методика К. Замфір у модифікації А. Реана)

Групи респондентів	Мотивація						Співвідношення показників
	Внутрішня		Зовнішня позитивна		Зовнішня негативна		
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	
Студенти III-IV курсів	108	47,3	85	37,3	35	15,4	$ВМ > ЗПМ > ЗНМ$

Одержані результати свідчать про позитивні характеристики мотиваційного комплексу: високими є показники внутрішньої мотивації студентів – 47,3% (108 опитаних) і дещо нижчою є їх зовнішня негативна мотивація 15,4% (35 респондентів). Припускаємо, що самореалізація майбутнього екскурсознавця під час використання активних форм навчання (інтерактивні методи, тренінги, ділові ігри тощо), діяльнісна спрямованість освітнього процесу, співпраця з туристичними підприємствами під час різних видів практики сприятимуть посиленню внутрішньої мотивації майбутніх фахівців туристичної галузі щодо взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Задля самооцінки мотивації студентів до організації екскурсійної діяльності було використано авторську анкету і запропоновано дати оцінку рівня сформованості аксіологічного компонента готовності згідно 5-ти бальної шкали (5 – високий, 4,3 – середній, 2,1 – низький). Ми отримали такі диференційованні індивідуальні характеристики респондентів.

Згідно методики відносних частот О. Смірнова [190, с.117-121], було підраховано відносні частоти проявів кожного параметра анкети за формулою:

$$\omega = \frac{\sum_i^n x_i}{5 \times n}, (4)$$

Де ω - відносна частота прояву параметра, n – кількість студентів; x_i – оцінка іншим студентом параметра; $\sum_i^n x_i$ – сумарна кількість балів; $5 \times n$ – максимально можлива кількість балів для обраного параметра.

Для визначення відносної частоти слід знайти частку одержаного сумарного числа балів та їх можливо максимального числа; для можливо максимального числа балів необхідно найвищу бальну оцінку анкети помножити на обсяг вибірки.

Результати порівняльного аналізу самооцінки рівня готовності майбутніх екскурсознавців до організації екскурсій та взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг на цьому етапі констатувального експерименту, що дозволяють нам простежити певні тенденції і сформулювати відповідні висновки. У дослідженні нас цікавила динаміка мотивів і цілей професійної підготовки студентів до екскурсійної діяльності, що розглядає сутність аксіологічного компонента готовності. Результати представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Аксіологічний компонент готовності студентів до екскурсійної діяльності
(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Критерії аксіологічного компонента	Відносна частота
		Студенти III-IV курсів
1.	Потреба в екскурсійній діяльності в різних регіонах України	0,61
2.	Мотивація в професійній діяльності самореалізації	0,71
3.	Саморегуляція поведінки і прагнення самовдосконалення (спрямованість поведінки, моральні цінності)	0,42

Дані таблиці свідчать про те, що здебільшого, мотиви полягають у професійній самореалізації (0,71) та у потребі в екскурсійній діяльності в різних

регіонах України (0,61); найнижчими виявилися оцінки саморегуляції поведінки і прагнення самовдосконалення (0,42).

В аксіологічному компоненті готовності представлено наміри і потреби студентів у певних видах діяльності (у дисертації – екскурсійна діяльність), відтак, слід посилити увагу до мотивів, які детермінують прагнення майбутніх екскурсознавців розвивати навички взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг, у т.ч. іноземців під час навчання за експериментальною програмою.

Саморегуляція і саморозвиток суттєво впливають на формування умінь адекватного реагування на зміни і удосконалення професійно значущих якостей, а також напрямів самореалізації майбутнього фахівця, спрямованості його поведінки й опануванні моральними цінностями. Узагальнені дані подаємо в таблиці 3.3.

Проаналізуємо одержані результати, які наведені нами у таблиці. Вони свідчать про те, що здебільшого (64,9%) студенти перебували на середньому рівні сформованості аксіологічного компонента.

Таблиця 3.3

Рівні готовності за аксіологічним компонентом студентів до екскурсійної діяльності

Рівні готовності за аксіологічним компонентом	Студенти III-IV курсів	
	К-сть	%
Високий	35	15,4
Середній	148	64,9
Низький	45	19,7
Загалом	228	100

Щодо високого (15,4%) та низького (19,7%) – приблизно рівна кількість студентів. Як бачимо, загальна характеристика сформованості аксіологічного компонента передбачає в експериментальній програмі посилення цінності спрямованості фахових дисциплін, а також акцентування уваги викладачів на моральних якостях майбутніх фахівців туризму, які мотивуватимуть спрямованість їхньої самореалізації у професійній діяльності.

Когнітивний компонент готовності (рівень володіння системою наукових знань, які забезпечують компетентність, формування на їх основі професійно значущих умінь і навичок) нами вивчено на основі відповідей про анкетованих 228 студентів I-IV курсів шляхом їхньої самооцінки ними професійних знань, а також за результатами виконаних письмових робіт учасниками означеної вибірки у 2015-2016 н.р. охоплено 228 студентів Київського університету туризму, економіки і права (44 особи), Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів (98 осіб), Національного транспортного університету (50 осіб), Мукачівського державного університету (30 осіб), та Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (6 осіб).

Таблиця 3.4

Когнітивний компонент готовності студентів до екскурсійної діяльності
(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Критерії когнітивного компонента	Відносна частота
		Студенти III-IV курсів
1.	Обізнаність економічними та правовими основами організації екскурсійної діяльності в різних регіонах України	0,16
2.	Знання про специфіку організації екскурсійної діяльності в різних регіонах України	0,22
3.	Пізнавальна активність, потреба в опануванні новими знаннями	0,18

Одержані результати, які наведено у таблиці 3.4. свідчать про володіння студентами певним обсягом інформації про особливості екскурсійної діяльності. Однак ці знання безсистемні і не спонукають студентів до визнання своєї готовності до організації екскурсійної діяльності. За показником «Обізнаність із економічними та правовими основами організації екскурсійної діяльності» оцінка була найнижчою (0,16); щодо ознайомлення зі специфікою організації екскурсійної діяльності в різних районах України показники дещо вищі - 0,22; невисокі оцінки були засвідчені і щодо пізнавальної активності студентів – 0,18.

Проведена контрольна робота задля визначення якості знань із порушеної проблеми засвідчила, що (узагальнені дані вміщено у табл. 3.5.)

Таблиця 3.5.

Готовність студентів до екскурсійної діяльності

(констатувальний етап експерименту)

Рівні готовності за когнітивним компонентом	Студенти III-IV курсів	
	К-сть	%
Високий	31	13,6
Середній	156	68,4
Низький	41	18,0
Загалом	228	100

Про досить невелику кількість студентів, які перебували на високому рівні, можна пояснити відсутністю цілеспрямованості у змісті підготовки майбутніх екскурсознавців до організації екскурсій. Водночас, студенти поінформовані про їхні особливості під час вивчення професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Рівневу характеристику готовності за когнітивним компонентом подаємо у табл. 3.5.

Як свідчать наведені дані, приблизна рівність у показниках високою (13,6%) та низькою (18,0%) вимірів готовності студентів до організації екскурсійної діяльності свідчить про доцільність чіткої корекції обсягу фахових знань і мотивації опанування ними у різних видах діяльності.

Показники діяльнісного компонента свідчать про певний рівень підготовки студентів до організацій екскурсій, до опрацювання актуальної інформації, виконання професійних функцій на туристичних підприємствах. Оскільки саме діяльнісний компонент акумулює перелічені вище показники тож саме він і визначає можливості для професійної самореалізації майбутніх організаторів екскурсійних турів в умовах безпосередньої діяльності. Одержані результати наводимо у таблиці 3.6.

Практичні уміння і навички організації екскурсій, які становили 0,16, а також здатність студентів до виконання професійних функцій туристичного підприємства – 0,2 свідчать про те, що процес фахової підготовки потребує

цільового спрямування. Позитивним розглядаємо значно вищий рівень поінформованості сучасних студентів – 0,42, яка виявляється в готовності до оперативного пошуку та опрацювання доцільної інформації з різних джерел; уміннях використовувати сучасні інформаційні технології в навчальній і самостійній діяльності.

Таблиця 3.6

Діяльнісний компонент готовності до екскурсійної діяльності
(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Критерії діяльнісного компонента	Відносна частота
		Студенти III-IV курсів
1.	Уміння і навички, необхідні для організації екскурсій	0,16
2.	Інформаційна компетентність	0,42
3.	Виконання професійних функцій у туристичному підприємстві	0,2

Отже, необхідно сформувати вміння студентів цілепокладати й конкретизувати шляхи розв'язання завдань під час організації екскурсійної діяльності; окреслювати потреби в ресурсах та оптимальний добір необхідних засобів для успішної реалізації туристичного продукту; просувати їх на ринку послуг шляхом широкої презентації цікавих об'єктів і вже розроблених турів.

Одержані дані свідчать про те, що діяльнісний компонент потребує особливої уваги з огляду на те, що він підсумовує до певної міри загальні компонентні показники рівневої готовності. В експериментальній програмі вважаємо за доцільне посилити обсяг інтердисциплінарного змісту фахових дисциплін із оволодінням практичними навичками, застосування етапових знань у змісті екскурсійних турів. Розглядаємо взаємодетермінованість за компонентною структурою готовності важливих чинників впливу на підвищення рівня діяльнісного компонента.

Одержані дані щодо рівневої характеристики компоненту узагальнення одержаних результатів на констатувальному етапі експериментальної частини дослідження свідчать про невідповідність рівня готовності майбутніх

організаторів-екскурсознавців до вимог сьогодення, оскільки вони не в змозі забезпечувати ефективність професійної діяльності у туристичній галузі. Здійснений аналіз дає підстави для увиразнення низки передумов впровадження моделі професійної підготовки майбутнього екскурсознавців до організації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Таблиця 3.7.

Особистісно-комунікативний компонент готовності студентів до
екскурсійної діяльності
(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Критерії комунікативно-особистісно-комунікативного компонента	Відносна частота
		Студенти III-IV курсів
1.	Володіння рідною та іноземними мовами	0,25
2.	Здійснення професійної та міжособистісної комунікації	0,28
3.	Орієнтація на взаємодію	0,51

Показники особистісно-комунікативного компонента готовності майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності, тобто їхні уміння професійно спілкуватися, продуктивно взаємодіяти, співпрацювати з вітчизняними та іноземними партнерами для розробки екскурсійних турів, оцінювали за розробленою автором анкетною і «Методикою визначення комунікативних та організаторських нахилів». Одержані дані презентовано у таблиці 3.7.

Найвищими виявилися оцінки рівня умінь налагоджувати професійну взаємодію зі споживачами екскурсійних послуг. Вони становили 0,51; щодо рівня володіння рідною та іноземною мовами, а також можливостей здійснювати професійну та міжособистісну комунікації, їх показники коливалися в діапазоні 0,25-0,28.

Одержані нами результати представлено у рівневій характеристиці студентів до екскурсійної діяльності (табл. 3.8).

Готовність студентів до екскурсійної діяльності

Рівні готовності за особистісно-комунікативним компонентом	Студенти III-IV курсів	
	К-сть	%
Високий	39	17,1
Середній	148	64,9
Низький	41	18,0
Загалом	228	100

Як свідчать дані наведені нами у таблиці щодо сформованості особистісно-комунікативного компонента, його рівень не відповідає сучасним вимогам до організаторів екскурсійної діяльності, які повинні вміти добирати такі засоби спілкування і налагодження взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг, які б не уможливлювали конфліктні ситуації.

Отже, вважаємо за необхідне в процесі експериментального навчання максимально залучати студентів до моделювання реальних ситуацій, а також до участі у ділових іграх.

Такий рівень сформованості особистісно-комунікативної готовності майбутніх екскурсознавців свідчить про нагальну потребу цілеспрямованого формування професійних умінь спілкуватися рідною та іноземною мовами; формування міжособистісних взаємин у колективі шляхом використання психологічних механізмів впливу, орієнтуючись на індивідуальні особливості споживачів екскурсійних послуг. Мотивами до вище зазначеного розглядаємо рівень оцінки студентами механізмів орієнтації взаємодії на позитивні результати.

3.2 Впровадження спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» у процес професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму

Формуванням готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності під час їх професійної підготовки передбачено дослідно-експериментальну роботу завершення якої є впровадження спецкурсу

пролонгованого «Організація екскурсійної діяльності» впродовж 2015-2017 років забезпечуючи його відповідне організаційно-методичне забезпечення.

Як було нами зазначено вище, реалізували модель формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності дійсно поетапно, що забезпечували додержуванням низки педагогічних умов. А саме формуванням особистісного сенсу щодо екскурсійної діяльності й позитивної мотивації студентів до взаємодії зі споживачами туристичних послуг; трансформації у зміст навчального процесу комунікативних стратегій підготовки студентів до успішної професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг і реалізації організаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу формування готовності студентів до екскурсійної діяльності.

Виокремленні у дослідженні підходи – амеологічний, аксіологічний, гуманістичний, діяльнісний, гуманістичний, компетентнісний, контекстний, особистісно-орієнтований і системний, – розглядали теоретичними засадами впровадження до розробленої моделі підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності.

У руслі методологічних підходів до моделювання педагогічного процесу у ВНЗ формування підґрунтя базових компетентностей майбутніх екскурсознавців шляхом вдосконалення ряду навчальних дисциплін: на II курсі «Основ туризмознавства»; на III – «Організація туристичних подорожей»; «Організація екскурсійної діяльності», – а на далі впровадженням.

Зважаючи на важливість підготовки фахівців не лише для організації та проведення екскурсії, а й для реалізації інших аспектів у діяльності екскурсознавця, вважали за доцільне використати *інтерактивні технології навчання* і реалізувати у процесі впровадження спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності».

Загалом, це уможливило розуміння взаємозв'язків між подіями, результатами аналізу того, що відбувається; формуванням власних думок, умінь аргументувати їх й толерантно вести діалог або диспут. У освітньому процесі

такий підхід реалізували не лише у форматі парадигми засвоєння нових знань, оволодіння уміннями і навичками. Насамперед, спиралися на парадигму розвитку задля забезпечення становлення особистості фахівця, як суб'єкта життєдіяльності загалом.

Відповідно, інтерактивні технології передбачали наступне: відмову від авторитарного стилю викладання; орієнтацію на особистісні якості студента; розвиток навчання у формі діалогу та полілогу; огляд інформації та як було нами зазначено вище, реалізували модель формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності здійснювали поетапно, що забезпечували додержанням низки педагогічних умов. А саме, формуванням особистісного сенсу щодо екскурсійної діяльності й позитивної мотивації студентів до взаємодії зі споживачами туристичних послуг; транспозиції у зміст навчального процесу комунікативних стратегій підготовки студентів до успішної професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг; реалізація організаційно-методичного забезпечення освітнього процесу формування готовності студентів до екскурсійної діяльності.

Виокремленні у дослідженні підходи – акмеологічний, аксіологічний, гуманістичний, діяльнісний, компетентнісний, контекстний, особистісно-орієнтований і системний розглядали теоретичними засобами впровадження до розробленої моделі підготовки майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності.

У руслі методологічних підходів до моделювання педагогічного процесу у ВНЗ формували підгрунття базових компетентностей майбутніх екскурсознавців шляхом викладання на II курсі «Основ туризмознавства»; на III – «Організації туристичних подорожей» та «Організації екскурсійної діяльності»; надалі впровадження авторського спецкурсу «Організації екскурсійної діяльності» на IV курсі. Його викладання здійснювали в руслі контекстного підходу до проектування змісту професійної спрямованості дисциплін фахової підготовки.

Як було зазначено у підрозділі дисертації моделювання процесу фахової підготовки передував аналіз навчальних планів і програм підготовки бакалаврів

за напрямом «Туризм» на підставі якого було увиразнено екскурсійний вектор спрямованості дисциплін соціально-гуманітарного, фундаментального, природно-наукового та інших циклів. Їхній зміст доповнювали теоретичними і практичними проблемами, які розглядали на далі як інформаційні основи для формування готовності до екскурсійної діяльності, що значною мірою співвідноситься з її аксіологічним компонентом. Цілепокладання реальних навчальних завдань задля мотивування діяльності студентів, сприятливо впливало на формування психологічних новоутворень відповідно до професійного становлення особистості.

Власне, на етапі проектування практичної спрямованості фахових дисциплін задля поглибленню їх впливу на готовність до екскурсійної діяльності, втілено зпрогнозовану нами умову про обов'язковість формування особистісного сенсу щодо неї (екскурсійної діяльності) та позитивної мотивації студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Зважаючи на сукупності навичок, що актуалізуються упродовж діяльності майбутніх екскурсознавців: розвиток їхньої зацікавленості в опануванні новими знаннями шляхом адекватного оцінювання й самооцінювання зусиль кожного учасника процесу підготовки.

Інтерактивне навчання студентів у спецкурсі опиралося на низку принципів спільної взаємодії: До них нами віднесено такі: 1) позитивна взаємозалежність – група досягає успіхів, за умови правильного виконання індивідуального завдання кожним учасником групи; 2) індивідуальна відповідальність – працюючи в групі, кожен студент виконує лише своє завдання, яке відрізняється від інших; 3) рівноправність – кожному надається однаковий за обсягом часу на бесіду чи на завершення завдання; 4) одночасна взаємодія – до неї залучаються всі учасники.

У процесі інтерактивного навчання студентів готували до: розв'язування складних задач на основі результатів аналізу обставин у доборі відповідної інформації; висловлювання альтернативних думок; ухвали виважених рішень; спілкування з різними людьми; участі у дискусіях. До очевидних переваг

інтерактивного навчання нами віднесено такі: набуття умінь встановлювати дружню атмосферу й налагоджувати взаємозв'язки між учасниками спілкування; заохочення студентів до співпраці й інтеракцій під час виконання завдань; уможливлення незалежності і впевненості студентів у своїх можливостях; наявність колективної підтримки, що обумовлює подолання страху перед випадковими помилками; недомінантність позиції викладача, чіткість окреслення завдання для кожного студента; можливість надання допомоги слабшому; можливість використовувати свої знання й досвід, набуті раніше.

Відтак, наступною важливою умовою забезпечення ефективності формування готовності до екскурсійної діяльності розглядали транспозицію у зміст навчального процесу комунікативних стратегій підготовки студентів до успішної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг шляхом забезпечення активної співпраці з усіма викладачами фахових дисциплін. А саме, всі учасники експериментальної програми підготовки одержали конспекти розроблених навчальних занять у різних формах, однак із обов'язковим використанням інноваційних технологій.

У руслі організаційно – методичного забезпечення викладання спецкурс були проведені для викладачів консультації на поради щодо укладання портфоліо для кожної теми.

Особливо акцентували увагу викладачів іноземних мов на тому, що інтерактивні заняття, і, передусім, лекції, вирізняються певною структурою. Отож, під час вивчення іноземної мови студент повинен взаємодіяти з викладачем як активний суб'єкт; та здатність підготувати зміст своєї взаємодії з екскурсантами-іноземцями однією із мов, що вивчається; спрогнозувати варіанти професійно-значущих ситуацій або завдань на шляхи їхнього безконфліктного вирішення.

Безпосереднє залучення майбутніх фахівців екскурсійної діяльності у певні події за допомогою інтерактивних технологій навчання спрямовували на посилення атрактивності та емоційності сприймання, що стимулює засвоєння

ними навчальної інформації, розвиває креативність, підвищує загальний культурний рівень.

Приміром, проведенням практичних занять у музеї передбачалось пряме контактування з експонатами, творчі дії, спрямовані на одночасну активізацію розумової та емоційно-вольової сфер особистості у діяльності, усвідомлення сутності понять на підставі особистого практичного досвіду, що набувається у процесі роботи з предметами, важливими для підготовки екскурсійного процесу. На підставі реалізації інтерактивних навчальних технологій встановлювали пряму залежність між рівнем активності (входження і участь студентів у змодельовану ситуацію) та якістю результатів освітнього процесу загалом.

Ефективність інтерактивних навчальних технологій значною мірою зумовлюються використанням анімаційних прийомів, оскільки доцільно об'єднана інтерактивність із анімацією забезпечує належну якість пізнавального процесу. Виконання єднає навчання із зацікавленістю розважальними засобами. У таких випадках навчання єднається із інтересом та задоволенням студентів від такого процесу загалом це здійснювалось у руслі реалізації вище зазначених педагогічних умов.

Скажімо, під час проведення окремих фрагментів заняття в історичному (етнографічному) музеї за допомогою відповідних костюмів і музейних експонатів дійові яскраві особи (студенти-учасники подій) ілюстрували зображані події, відтворювали колорит перехідних періодів певної епохи на прикладах конкретної місцевості.

Інтерактивну навчальну методику нами використано під час навчальних екскурсій, а саме – в екскурсіях з елементами гри, театралізації, анімації та інші задля надання їм переконливості, яскравої ілюстративності, посилення зацікавленості. Приміром, під час таких екскурсій, як от: «Стародавній Київ», «Андріївський узвіз», «Сучасний Поділ», «Літературний Київ» та інші використовували інформацію дисциплін циклу професійно-практичної підготовки на основі інтегративного підходу. А саме окремі розділи з

«Організації туристичних подорожей» та «Організації екскурсійної діяльності» комплексно об'єднували з інформацією, дотичною до теми назв екскурсії [137].

Ефективною інтерактивною технологією навчання під час спецкурсу розглядали *проектні роботи*, їх використовували з метою створення проекту одним, двома чи групою виконавців. Відповідно, як сукупність прийомів і дій студентів у їх певній послідовності для досягнення поставленого завдання, метод проектів передбачав його попереднє визначення і обґрунтування, а також оформлення у вигляді певного прикінцевого продукту.

Основну мету методу проектів убачали в уможливленні самостійного набуття вмінь вирішувати практичні завдання, що вимагали від кожного студента саме такого інтегрування його знань, умінь та навичок, яке сприятиме забезпечення когнітивно-діяльнісного синтезу у формуванні фахових компетенцій. Метод проектів, зазвичай, передбачав поліпшення розв'язання проблеми, відтак, його результати повинні були бути відчутними: якщо це теоретична проблема, це її конкретне розв'язання, якщо практична – певний результат, готовий до впровадження в життя. Як педагогічна технологія вона охоплювала дослідницькі, проблемні, пошукові методи, які є креативними за своєю сутністю. Відповідно, студенти навчалися самостійно розмірковувати, визначати та вирішувати проблеми, використовуючи знання із різних предметів і висловлюючи на їхній основі припущення, та також формулювати висновки. Стимулювали у такий спосіб їхній інтелектуальний потенціал, особистісний, досвід, свідомість, почуття та емоції, вольові якості. Занурюючись у навчальні матеріали студенти не лише відчували успіх від виконання завдань, а й готувались до опанування переліченими практичними матеріалами спецкурсу.

Надалі студенти розробляли проекти-завдання задля застосування знань, які були необхідними для досягнення успіхів у діяльності в екскурсійних і туристичних установах, музеях чи бюро подорожей та екскурсій. Їх проектуванням і виконанням передбачали самостійну підготовку студентів до практичного заняття, приміром, із теми «Організація та зміст нового інноваційного екскурсійного продукту». Перевірка виконаних завдань, зазвичай,

засвідчила про належний рівень якості засвоєної навчальної інформації та здатність студентів до її практичної реалізації. У такий спосіб вивчення спецкурсу і дисциплін професійного-орієнтованого циклу спрямовували на заповнення змістом когнітивного компонента готовності майбутніх екскурсантів у V-VI семестрах навчання.

У дослідженні використовували *технологію навчання як дослідження* задля набуття студентами досвіду самостійного наукового пошуку і впровадження знань. Під час вивчення теми «Дослідження екскурсійного процесу та його складових» студентів залучали у дослідницьку діяльність, враховуючи сутність наукового дослідження, в якому поєднувалось спостереження із науковим пошуком, тобто, відкриттям невідомих фактів. Студентів орієнтували на пошуки і вивчення літературних джерел, екскурсійних об'єктів, музейних експонатів, експозицій, вивчення екскурсійної аудиторії. Таку навчальну діяльність студенти здійснювали під час практичних занять і в самостійній роботі. Майбутніх фахівців екскурсійної діяльності залучали до участі у предметних олімпіадах, студентських наукових гуртків, приміром «Обрій», (студентські науково-практичні конференції, міжнародні наукові конференції в КУТЕП; «круглі столи» із проблем екскурсійної справи: підготовка наукових доповідей та публікації тощо).

Відповідно, студентів навчали аналізувати та систематизувати одержану інформацію; укладати засвоєні матеріали у певні тематичні блоки; здійснювати графічні й статистично значущі туристичні продукти для різних регіонів України. По цьому студентів спонукали до активного використання іноземної мови, її семантичних, образних та ситуаційних асоціацій щодо тематики екскурсійного продукту чи туру загалом.

Оптимізації навчальної діяльності студентів і формування значущих фахових якостей та навичок сприяло використання *кейс-технології (ситуаційної методики навчання)* застосуванням цієї методики передбачали формування навичок екскурсознавця, важливих для діяльності у туристично-екскурсійних установах. Це самостійне орієнтування в різних професійних ситуаціях, набуття

фахового досвіду взаємодії з українськими та іноземними споживачами екскурсійних послуг.

Відповідно студенти на турпідприємствах отримували завдання, із прогнозованою проблемою в організації екскурсійної діяльності. Відтак кожен описував підприємство, стан його справ, проблеми, які вирішувались спільно із студентами навчальної групи на практичному занятті.

Завдяки використанню методу «*мозкового штурму*», як засобу активізації творчого пошуку ідей, вирішували важливі питання курсу за обмежений період навчального часу. Відповідно формували навички творчо та оперативно вирішувати виробничі питання терміново виконувати професійні завдання та створити атмосферу творчості, розвитку логічного мислення, образного сприйняття світу. Студенти висловлювали значну кількість ідей, обговорювали їх за стислий час.

Під час використання методу враховували рівень знань і досвід студентів. На основі запропонованих викладачем декількох альтернативних ідей щодо вирішення конкретного завдання, студенти обирали, на їх погляд, найдоцільніші, пропонували й обґрунтовували свої проблеми та способи їх розв'язання. Майбутнім фахівцям надавали змогу висловлювати будь-які ідеї, які не критикували, не заперечували і не оцінювали, що сприяло їхній впевненості та вільному викладу думок. Ідеї генерувалися, обговорювалися і трансформувалися у важливі практичні результати, формування дефініцій певного поняття, розкриття сутності явищ і подій. Студенти гіпотетично визначали закономірності функціонування певного процесу, а на підставі урахування відповідей, доповнень і уточнень викладач формулював позитивні підсумки полілогічної взаємодії між усіма учасниками процесу «мозкового штурму», а також прикінцеві узагальнені висновки. Метод «мозкового штурму» використовували на семінарських заняттях під час вивчення таких тем, як от: «Методичні прийоми в екскурсійній діяльності», «Техніка проведення екскурсій» та інші. Застосування методу сприяло інтенсифікації навчального

процесу під час викладання не лише спецкурсу, а й інших професій по значущих дисциплін.

Нові інформаційні технології викладання спецкурсу посідали у формуванні особистісно-комунікаційного компонента готовності в руслі підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності важливе місце. Організуючи взаємодію студентів із комп'ютером викладач передбачав таку співпрацю у формі діалогу та моделювання комунікативних ситуацій. На дії студента комп'ютер відповідав різноманітною інформацією, а уможлиблюючи її добір, сприяв розвитку необхідних компонентів професійної готовності: інформаційної, дослідницької, аналітичної, комунікативної. Саме цей потенціал комп'ютерного забезпечення педагогічного процесу використовували студенти під час самостійної підготовки до семінарських і практичних занять, а також задля виконання творчих індивідуальних навчально-дослідницьких завдань.

У сучасних вищих навчальних закладах все ще недостатньо налагоджено використання комп'ютерного обладнання, отож вважали за доцільне акцентувати на цьому свою увагу.

Ефективність комп'ютерних технологій, яку доведено дослідниками за наслідками опанування комп'ютерними навчальними програмами, сприяла у дослідницькій діяльності зі студентами, особливо вивченню матеріалів віртуальних екскурсій іноземною мовою, не обмежувались лише заучуванням і відтворенням їхнього змісту.

Сприятливо сприяли комп'ютерні програми на посилення емоційно-сміслових значень у текстах, які супроводжували екскурсійні продукти; вміле використання в іноземному мовленні інтонацій і пауз, темпу і тембру голосу та інших невербальних засобів, які різняться в іноземних мовах порівняно з українською, однак є важливими для взаємодії. Відповідно, нами узагальнено вплив логічних технологій навчання на формування готовності до екскурсійної професійної діяльності, що подаємо в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Вплив інноваційних технологій навчання на формування готовності до екскурсійної професійної діяльності

Технологія інтерактивного навчання	Форми навчальної діяльності	Світогляд, здібності, якості, навички
1	2	3
Навчання як дослідження	Спостереження і досліди Проблемні завдання Експеримент Предметні олімпіади Наукові конференції Публікації	Аналітичні Дослідницькі Гнучкість мислення Зосередженість Спостережливість Пам'ять Увага Працьовитість
Метод проектів	Проблемне проект-завдання	Якості: аналітичні; проектувальні; прогностичні конструктивні вольові креативність толерантність професійність самостійність ініціативність відповідальність дисциплінованість
Аналіз ситуацій (кейс-метод)	Ситуаційні вправи	Критичність мислення Аналітичні Комунікативні Вольові Самостійне оцінювання та орієнтування в ситуації Готовність вирішувати з нестандартні ситуації Ухвалювати конкретні рішення Переконливо відстоювати свої ідеї

1	2	3
«Мозковий штурм»	Проблемні завдання	Гнучкість, швидкість мислення Вольові
Нові інформаційні технології	Комп'ютерні навчальні програми Віртуальні екскурсії	Інформаційна культура Аналітичні Логічність мислення Комунікабельність Відкритість

До традиційних форм вивчення студентами спецкурсу віднесено лекції, семінари та практичні заняття. Організацією навчально-виховного процесу також передбачено виконання ними самостійної роботи та індивідуальних навчально-дослідницьких завдань.

Під час впровадження спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» використовували діалогічні (полілогічні), інтерактивні форми навчання, творчі завдання, які спрямовували на посилення мотиваційної налаштованості на обрану професію, формування наукового світогляду, умінь, навичок, якостей, особистісних якостей і компетентностей, необхідних для самостійної екскурсійної діяльності майбутніх фахівців сфери туризму. Переважно в усіх темах спецкурсу програмували розвиток комунікативних навичок, моделюючи реальні професійно-значущі ситуації.

Опанування студентами умінь обміну інформації, навичками міжкультурної комунікації розглядали особливо-важливими для екскурсознавців. Пізнання іншої культури, її традицій і ділового етикету засобами активного мовлення радимо змінювати викладачам іноземних мов (за професійним спрямуванням). Професійне спілкування у взаємодії з іноземними туристами формували шляхом організації віртуальних екскурсій, обговорення екскурсійних турів. Характеристики-опису екскурсійних продуктів із проведення екскурсійних ярмарок-презентацій та ін.

Пріоритетною формою реалізації змісту спецкурсу було обрано лекцію. Задля систематичного викладу навчальних матеріалів її використовували згідно поділу на різновиди, які передбачені дидактикою ВНЗ.

Охарактеризуємо особливості використання різних лекцій у підготовці екскурсознавців. У межах тематики спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності», ми враховували, що засобом лекційного викладу важливо не лише повідомити наукові знання, а й спонукати студентів до результативних, мисленневих операцій та самостійного опанування навчальною інформацією. Використані нами діалогічні форми лекційних занять передбачали безпосереднє контактування викладача із студентами, що уможливило зосередження уваги аудиторії на найсуттєвіших аспектах, сприяючи посиленню їхнього зацікавлення матеріалами, емоційно-оцінного сприйняття інформації, активізації усіх учасників освітнього процесу.

Діалоговою формою лекції, яку ми використовували під час реалізації курсу «Організація екскурсійної діяльності», стала *лекція-бесіда*. Практичне її застосування відбулося під час викладання низки тем, це: «Екскурсійний процес та його складові», «Ознаки екскурсії як суспільного явища», «Психологічні завдання екскурсовода», «Техніка проведення екскурсій», «Формування груп екскурсантів за різними ознаками», тощо.

Її проводили за таким алгоритмом: запитання викладача задля визначення рівня готовності студентів до участі у вирішенні навчальної проблеми; виклад матеріалу за допомогою запитань, що спонукали студентів до їх осмисленого сприйняття, активної мисленнєвої діяльності, самостійних узагальнень; висновки та узагальнення, сформульовані студентами; заключне слово викладача, підсумки лекції, оцінка її ефективності.

Проблемні лекції доцільно спрямовували на повідомлення і висвітлення матеріалів засобами спільного розв'язання навчальної проблеми шляхом активізації пізнавальної діяльності студентів. Постановка викладачем певних проблем у руслі теми заняття передбачала спонукання студентів до знаходження правильних відповідей. В окремих випадках їм пропонувалось знаходження альтернатив щодо запропонованого вирішення питання. Проблемну лекцію реалізували засобами проблемних запитань, що загострювали увагу студентів на головному, підкреслюючи його сутність, орієнтуючи на сферу пошуку задля

ефективного розв'язання. Під час добору змісту проблемних лекцій враховували, що у ньому слід віддзеркалювати найновіші наукові досягнення, протиріччя наукового пізнання, тобто навчальні матеріали повинні становити концептуальний зміст дисципліни.

Проблемні лекції використовували задля вивчення тем: «Шляхи підвищення професійної майстерності екскурсовода», «Культура та техніка мови екскурсовода в умовах сьогодення» згідно такого алгоритму: формулювання навчальної проблеми, аналіз внутрішніх суперечностей; повідомлення викладачем гіпотези щодо вирішення проблеми; залучення студентів до обговорення та розв'язання проблеми (використовували ілюстрування викладачем суперечливих точок зору на одні й ті ж явища; надаючи студентам можливість схилитися до певної позиції, а також обґрунтуванням доцільної діяльності студентів за допомогою їх власного досвіду і практичної спрямованості того чи іншого способу вирішення питання); виокремлення найбільш значущих фрагментів лекції задля усвідомлення студентами сутності питань, доходження до спільних висновків щодо розв'язання проблеми; висновки та узагальнення.

Одержані нами результати вивчення навчальних матеріалів методом проблемної лекції засвідчили, що виконання наукової, просвітницької та виховної функцій лекції демонструють значну активізацію студентів, сприяють оптимізації їхнього навчання. Проблемність лекції зростає настільки, наскільки зростає її проблемність та рівень діалогічності. На таких лекціях досить успішно реалізували диференційований підхід до підготовки фахівців із вирішенням формальних груп за рівнями їх потенційної активності.

Лекцію з аналізом конкретних професійних ситуацій використовували з метою привернення і посилення уваги студентів до суттєвих питань теми, приміром, «Методичні прийоми проведення екскурсії», коли наводили фрагмент проведення екскурсії. Студенти одержували завдання оцінити якість проведення екскурсії (методику показу і розповіді), оскільки наведений фрагмент містив достатньо інформації для об'єктивного оцінювання ситуації, а також виявлення

рівня знань студентів із теми. Досвід використання лекцій такого типу свідчив про те, що для викладача важливо контролювати ситуацію, не допускати відхилення обговорення за межі лекційної теми. Лекції з аналізом конкретних професійних ситуацій застосовувались для вивчення таких тем, як от: «Складові професійної майстерності екскурсовода», «Техніка проведення екскурсії».

Щодо методу кейсів, то його концепція розвитку розумових здібностей студентів (розроблений англійськими науковцями М. Шейером, Ф. Едейем та К. Єйтсі і вперше застосований у 1910 р. під час викладання управлінських дисциплін у Гарвардській школі бізнесу), полягає в аналізі певної ситуації, якою охоплено самостійну роботу студентів, «мозковий штурм» з малою групою, прилюдний виступ з презентацією, а також обґрунтування запропонованого рішення.

Його застосування у навчальному процесі порушено у працях українських учених і доведено, що метод розвиває здатність студентів до аналізу, вчить співвідносити теорію з практикою, самостійно ухвалювати рішення, а також стимулює творче мислення, формує навички прилюдного дискусійного спілкування, оскільки вирізняється низкою переваг. Це: наближеність до життя в русі; двоетапне обговорення (мікрогрупа і програма загалом); співробітництво слухачів і формування навичок роботи в групі; співробітництво слухачів з викладачами; можливість перевірити пропозиції реальною практикою; розмаїття підходів; висока мотивація слухачів до навчання; формування навичок ухвали рішень.

Водночас, у методі вирізняють і певні недоліки, а саме: високі витрати на підготовку кейсів; потреби у висококваліфікованих дослідниках нових кейсів; старіння кейсів; складна методика проведення занять і потреба у тренінгах викладачів; спеціальні аудиторії (модернізована система дошок, технічні засоби та ін.); відсутність індивідуального підходу.

Все ж метод стимулює розвиток студентів до проектування низки навичок, це: аналізу (передбачають уміння класифікувати та виокремлювати корисну й несуттєву інформацію); творчі (передбачають можливість ухвалення

альтернативних і креативних, нестандартних рішень); соціальні (дозволяють оцінювати поведінку людини, розвивають її вміння слухати співрозмовника, підтримувати дискусію та аргументувати власну точку зору; практичні (використовувати набуті знання у практиці).

Метод *тематичних дискусій з відеомодулями* побудували на спільному перегляді актуальних відеороликів з варіантами екскурсій, що тривав 5–10 хв., із подальшим обговоренням переглянутих матеріалів. Студентам надавалась можливість висловлювати свої погляди на зміст відеороликів, вислуховуючи думки одногрупників і викладача, доходити до спільного висновку.

Використання цього методу розглядали як найбільш результативного під час розробки екскурс-проектів. Доцільним видається у контексті зазначеного, показ матеріалів відомих в Україні та у світі туроператорів про екскурс-плани, що спрямовували на формування вміння презентувати їх аудиторії. Прикладом презентації рекламної інформації про нові екскурс-проекти слугували власні розробки студентів.

У дослідженні доцільно використовували *метод проектів та їх технологію*, яку описано у роботах Д. Дьюї, Е. Коллінгса, В. Кільпатрика та ін. Корисними для дослідження виявилися теоретичні й практичні аспекти його застосування в навчальному процесі, які описані в працях Е. Полат [170], Ю. Шапрана [217] та ін. Цікавими з погляду нашої проблеми виявилися матеріали І. Малахової [150].

Розглянемо їх ширше. Приміром, І. Малахова акцентує увагу на цьому методі, як на такому, що сприяє творчому підходу до опанування основними поняттями, функціями і методами професійної туристичної діяльності, уможлиблює формування практичних умінь і навичок, а також сприяє задоволенню пізнавальних і дослідницьких потреб [150, с. 110].

Таким чином, у дослідженні розглядаємо цей метод як комплексний, що дозволяє студентам самостійно виявляти самостійність у плануванні, організації і контролю результатів навчально-пізнавальної діяльності. Зазначимо, що використання методу проектів вимагав від нас ретельної попередньої роботи:

необхідно було його ретельно структурувати, особливо змістовну частину; визначити поетапні результати проекту і термін їхнього виконання.

Теми проектів студенти були в змозі обирати самостійно і забезпечувати віддзеркалення у них актуальних питань з точки зору екскурсійної практики; використання і залучення їхніх знань з різних галузей; творче креативне мислення і дослідницькі навички. Обов'язковим елементом таких проектів постала розробка та презентація з використанням комп'ютерних технологій, наприклад, у редакторі Microsoft PowerPoint.

Необхідною була для оцінки проектних робіт попередня розробка відповідних критеріїв, відповідно до проектів задля оцінки знань туристичних ресурсів рівня сформованості технологічних умінь та навичок студентів. Зауважимо, що використання методу проектів уможливило моделювання міжпредметних зв'язків під час вирішення конкретного завдання та акцентування навчальної діяльності на цікавих запитаннях кожного студента особисто.

Одержані нами результати наукового дослідження на цьому етапі свідчать про те, що до основних форм організації навчально-пізнавальної діяльності з реалізації змісту розробленого нами спецкурсу в підготовці фахівців до екскурсійної діяльності слід віднести проведення ділових ігор. Вони передбачали розв'язання певних проблемних ситуацій, та вирішення завдань, розробку проектів і відповідних методичних рекомендацій для супроводу функціональної діяльності екскурсознавців у майбутньому.

Продуктом ділових ігор поставали й електронні презентації мультимедійних проектів у формі слайд-фільмів. Ними передбачали пошуки інформацій, її систематизацію та оформлення, розробку графічних і звукових матеріалів, прилюдний on-line захист із обговоренням пропозицій. Така форма роботи була не лише цікавою і захоплюючою для студентів, а й наповненою значним дидактичним ефектом.

Презентацію слід використовували не лише для ознайомлення з певними досягненнями, результатами роботи групи, а й як звіт студентів про виконання

ними індивідуальних завдань. Досвід засвідчив про те, що іноді групова робота концентрувалась навколо лідерів, а це - одна-дві особи в групі, натомість інші були пасивними спостерігачами. Отож надалі слід ретельно продумували зміст завдань, склад групи, методику творчої діяльності та її оцінювання, поєднуючи колективні форми роботи з індивідуальними творчими завданнями.

Важливе значення для забезпечення ефективної фахової підготовки належить системі контролю та оцінювання знань. Відповідно у числі актуальних *педагогічних умов розглядали удосконалення способів контролю знань майбутніх фахівців екскурсійної діяльності.*

До числа ефективних віднесли використання тестів, оскільки тестова методика в педагогіці сьогодні широко використовується як одна із перспективних [6, с.4]. За їх допомогою виявляли рівень засвоєння інформації, відтак проектували її на рівень діяльності студента у майбутньому і його майстерність. Технологія дотримання вимог до тестів при їхньому укладанні була традиційною. Оскільки перевагами тестового контролю, на думку вчених, є можливість кількісно вимірювати рівень знань і складність завдань, об'єктивність оцінки та повноту охоплення матеріалу, технологічність і систематичність контролю, а також індивідуальний підхід до навчання.

Із числа прогресивних у дослідженні використовували рейтинговий метод оцінки знань, умінь та навичок, як систему, яка організовує навчальний процес і активно впливає на його ефективність.

Оцінювання знань за рейтинговим методом використовували під час викладання фахових дисциплін як систему підсумкового контролю, оцінювання знань та визначення загального рейтингу студента. Брало до уваги той факт, що вона враховує активну діяльність студента, зумовлену набуттям ними знань, умінь та інших її проявів, які формують його особисті якості. Відповідно, рейтингова система була не лише оцінкою рівня знань, а й методом системного підходу до вивчення певних дисциплін фахової підготовки. На підставі зазначеного вище реалізували її наступну педагогічну умову реалізацію організаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу

формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності.

Самостійну роботу студента визначали з урахуванням специфіки, її місцем і значенням а також дидактичної мети в реалізації освітньої програми підготовки у спецкурсі.

Як вказує І. Зязюн, самостійна пізнавальна робота є настільки значущою, що без неї не можуть бути досягнуті суспільно і особистісно-зумовлені цілі учіння [97, с. 43].

У процесі самостійної роботи важливе місце посідають творчі індивідуальні навчально-дослідні завдання. Їх використовували задля забезпечення і самореалізації творчих можливостей суб'єктів педагогічної взаємодії, а також позитивної динаміки їхнього особистісного і професійного розвитку. Творча (евристична), наближена до наукового осмислення та узагальнення робота можлива лише у результаті самостійного навчання із його обов'язковим цілепокладанням, а також самоосвіти студента, що індивідуалізує його, оскільки враховуються рівень творчих можливостей студента, навчальних здобутків, інтересів та його навчальної активності тощо. *Розробка та впровадження індивідуально-диференційованих, особистісно-орієнтованих навчально-дослідних завдань стала важливою педагогічною умовою ефективності підготовки майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності.*

Ефективність підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності забезпечували використанням веб-квесту у процесі реалізації спецкурсу.

Розглянемо ширше технологію веб-квестів та проаналізуємо можливість їх застосування у підготовці майбутніх фахівців сфери туризму. Оскільки концепцію веб-квестів (web-quest) розроблено в США в Університеті Сан-Дієго в середині 90-х років XX століття професорами Б. Доджем та Т. Марчем, для нас веб-квест, як і для його авторів був досвідньо-орієнтованою діяльністю. У ній всю або частково одержували із ресурсів Інтернету інформацію, а при необхідності її доповнювали.

Нам імponує думка Р. Гуревича [55], в якій дослідник наголошує на тому, що організаційно веб-квести – це досить складні, а також вони спрямовані на розвиток

навичок аналітичного і творчого мислення студентів. Відповідно, майбутній фахівець сфери туризму з організації екскурсійної діяльності, не просто повинен володіти високим рівнем розвитку начально-пізнавальної діяльності а й зумовлювати актуальність для себе і для нас веб-квеста (англ. Quest- подорож, мандрівка);це комп'ютерна гра, в якій гравець має досягти певної мети, використовуючи власні знання і досвід, а також спілкуючись з учасниками веб-квесту; це освітній сайт, який призначено для самостійної дослідницької роботи студентів (зазвичай, у групах) над темою із гіперпосиланнями на різні веб-сторінки; він є видом дослідницької діяльності (спеціально організований)задля якої студенти черпають інформацію в мережі Інтернет за вказаними адресами (Л. Шевченко [218, с. 69]). Загалом це сприяє розвитку критичного мислення студентів, синтезу і аналізу оцінки ними інформації, її синтезу і використанню.

Наведений аналіз дефініції «веб-квест» уможливив таке наше формулювання його визначення. А саме: веб-квест – є проектним моделюванням цілісної структури екскурсійної діяльності майбутніх фахівців у сфері туризму, і задля його реалізації використовуються Інтернет-ресурси.

Семінари використовували як основну форму забезпечення орієнтування студентів у майбутній професійній діяльності. Основною умовою проведення семінарів стало залучення всіх студентів у якості доповідачів чи учасників обговорення запитань. Найефективнішими виявилися семінари – дискусії. Відповідно викладач повідомляв тезу або точку зору, відтак створювалась дискусійна ситуація, і передбачались прояви відмінностей у позиціях її учасників, обмін їхніми думками, обговорення і аналіз суперечностей задля встановлення істини на основі відвертого діалогу. Структуру семінару-дискусії організовували за таким алгоритмом:

- вступне слово викладача – створення дискусійної ситуації;
- обговорення питань семінару з обґрунтуванням і обстоюванням власної точки зору;
- вибір із запропонованих варіантів оптимального вирішення питання;

– заключне слово викладача, підведення підсумків, оцінювання роботи всіх учасників дискусії.

У формі семінарів-дискусій нами було реалізовано такі теми: «Портфолію екскурсовода, підходи до його комплектування», «Технологічна карта екскурсії, методика її складання».

Практичні заняття, які посідали у спецкурсі чільне місце. планували задля розгляду його окремих теоретичних положень як навчального предмета, а також формування умінь і навичок їх практичного втілення у вирішення відповідно сформульованих завдань.

Їх проводили з урахуванням сутності діяльності екскурсовода, тобто у максимально наближених ситуаціях до реальних професійних, а не лише в традиційних аудиторних умовах, а також поблизу об'єктів показу, в туристично-екскурсійних підприємствах, музейних закладах, тобто у сферах поширення екскурсійної діяльності. На практичних заняттях структуровано такі їхні складові: попередній контроль знань та рівня сформованості, умінь та навичок майбутніх фахівців; постановка запитань для вирішення; обговорення запитань за участю студентів; виконання тренувальних і контрольних завдань; перевірка й оцінювання результатів.

Наводимо до прикладу практичне заняття (*урок-конкурс на кращий опис екскурсійного об'єкта на тему: «Організація та зміст процесу розробки нової екскурсії»*) (на конкретний екскурсійний об'єкт).

Навчальна мета заняття: поглиблення, закріплення і вдосконалення теоретичних знань щодо використання методики показу із розповіддю під час екскурсії.

Завдання для студентів полягали в описі з власної точки зору об'єкту, зображеного на екрані (церква, пам'ятник, архітектурний об'єкт тощо).

Завдання тривало 20 хвилин, після цього один із студентів підходив до екрану й усно описував об'єкт відповідно до того, що написано на аркуші. Відповідь тривала 4–5 хвилин, упродовж яких викладач стежив за відповіддю, зіставляючи усний опис із викладеним на аркуші. Загалом, відповідали 5–6

студентів і під час відповіді кожного з них всі інші виступали експертами, стежили за відповіддю, занотовували її, а, надалі, звіряли зі своєю роботою та виявляли у ній недоліки. Студенти-експерти оцінювали роботу один одного. У висновку викладача оголошувалися оцінки всіх учасників конкурсу та визначалися місця.

Поширеною формою активного наочного навчання нами було обрано *екскурсії* (Додаток Д), оскільки її специфікою є безпосередня спорідненість із діяльністю екскурсознавця. Передбачали проведення навчальних екскурсій як одну із форм практичного заняття задля показу методичних прийомів на об'єктах, розкриття визначеної підтеми тощо. Для них було відведено в курсі «Організація екскурсійної діяльності» суттєве місце з метою набуття студентами фахових умінь та якостей, професійного досвіду, формуванню професійної майстерності.

Значну увагу приділено у спецкурсі практичним заняттям-дослідженням з метою залучення студентів у процедуру дослідницької роботи. Її виконання передбачало безпосередній контакт з предметами, як з екскурсійними об'єктами. Практичне заняття «*Дослідження контрольного тексту екскурсії*» проводили в Національному будинку-музеї Т.Г. Шевченка, чим уможливили взаємодію з картинами, предметами побуту, (визначили їх розмір, матеріали, способи виготовлення тощо), проводили соціологічні опитування, інтерв'ювання екскурсійної аудиторії задля з'ясування інтересів, запитів і уподобань екскурсантів. Таке вивчення теми із максимальним наближенням до професійної діяльності, сприяло поглибленому опануванню матеріалами.

Специфіку таких занять убачали в тому, що діалог відбувався не лише між студентами і викладачами, співробітниками музею, відвідувачами музейних екскурсій, а й між студентами як суб'єктами дослідження. Вони, унаслідок значної поінформованості різняться великим пізнавальним потенціалом, постають рівноправними учасниками освітнього процесу. Оволодіння науково-дослідницькими вміннями спонукало майбутніх екскурсознавців до самостійних відкриттів. Урок-дослідження дозволив їм опанувати навчальною темою в

реальному професійному контексті, на конкретних прикладах, максимально з'ясовуючи сутність екскурсознавчого дослідження.

У спец-курсі ми стимулювали вище описані організаційні форми, педагогічні прийоми і методи організації освітнього процесу різними засобами. В їхню основу покладали імітацію майбутньої діяльності. Щодо ігрових форм та методів навчання, їх дидактичну цінність убачали в значному навчально-пізнавальному потенціалі, який недоступний для пізнання студентам за інших умов.

У навчальних рольових іграх відтворювали соціокультурний та фаховий аспекти професійної діяльності майбутніх фахівців екскурсійної діяльності. Вони активно розвивали свої здібності, формували вміння, якості, норми суспільної поведінки у спрогнозованих ігрових і навчальних діях, які пролонговані на професійні [88; 156].

Використанням ігрових форм навчальної діяльності передбачались дії за таким алгоритмом: визначення мети гри; наявність необхідного обсягу знань студентів про об'єкт діяльності; відбір змістового і діяльнісного чинників навчальної гри, що дозволяє розкрити інтелектуальний потенціал студентів, практично реалізувати його в умовах рольової ситуації на засадах рівноправного партнерства. Рольові діалоги та гра в парах відбулись на тему: «Особливості проведення екскурсій для різних груп екскурсантів» та ін.

Практична діяльність сучасного фахівця екскурсійної діяльності свідчить про необхідність посилення його самостійності, ініціативності та відповідальності. Відтак, процес підготовки доцільно спрямовували на формування навичок самостійного опрацювання актуальної інформації, формування творчого мислення, навичок орієнтування в ситуації задля ухвали рішення [173; 184].

Вивченням курсу «Організація екскурсійної діяльності» (Додаток Л) передбачали самостійну роботу студентів, як одного із основних засобів опанування новими знаннями у вільний час. Досвід свідчить про те, що такий вид навчальної діяльності є ефективним у підготовці до практичних і

семінарських занять. Отож, для самостійного опрацювання тем спецкурсу пропонували завдання, які передбачали творчий підхід, повідомлення особистої точки зору, самостійне виконання завдань. У позааудиторний час студенти самостійно вивчали екскурсійні об'єкти, знаходили і досліджували літературні джерела, виявили і обґрунтували особливості діяльності туристично-екскурсійних підприємств, набували необхідного професійного досвіду.

Таким чином, самостійну роботу студентів розглядали як можливість для розвитку і розширення їх креативного підходу до вирішення завдань спецкурсу, а відтак індивідуального оцінювання їх творчого потенціалу.

Студентам були запропоновані різні види завдань, які сприяли засвоєнню навчальної інформації на семінарських і практичних заняттях, консультаціях. А саме – план, конспект, тези, схеми, таблиці, повідомлення і доповідь, реферат і твори, есе, ситуаційні діалоги та ін. Студентам надавали можливість самостійно та осмислено обрати завдання для методичної розробки, схеми екскурсійних маршрутів, підготовки рольової гри, ситуаційних завдань, проектів-завдань та ін [137].

Забезпечивши перехід від інформаційного до інноваційно-дослідного навчання передбачали використання нових форм діяльності, що сприяли розвитку інноваційного, креативного, дослідницького мислення студентів. *Індивідуальне навчально-дослідне завдання* посіло місце найважливішого засобу формування основних знань, умінь та навичок діяльності з вивчення предмета, засобом розвитку студентів. Передбачали реалізацію низки педагогічних завдань, а саме: формування та удосконалення навичок практичного застосування набутих знань; посилення мотиваційної налаштованості на майбутню професію; розвиток креативності; набуття навичок вирішення інтелектуальних проблемних завдань; розвиток умінь обстоювати власну думку та ін.; формування складових праці екскурсознавця. Відтак нами було реалізовано наступну педагогічну умову щодо організаційно-методичного забезпечення освітнього процесу формування готовності студентів до екскурсійної діяльності.

У контексті спецкурсу мета ІНДЗ убачали в самостійному і творчому опрацюванні та засвоєнні його навчальної інформації; поглибленні та систематизації набутих знань; формуванні й розвитку здібностей, навичок і компетенцій. Передбачали виконання науково-дослідних завдань за власним вибором студентів, які спрямовували їх на пошукову діяльність – виявлення матеріалів для нової екскурсійної тематики. Мета полягала у формуванні й розвитку науково-дослідницьких навичок в екскурсійній діяльності. Одержані нами результати засвідчили про ефективність індивідуальної навчально-дослідної роботи, як засобу формування професійно-значущих складових професії екскурсознавця.

Таким чином, у змісті підготовки фахівців для екскурсознавчої діяльності було враховано: по-перше, її неперервність, як процесу; по-друге, взаємодію теоретичного та практичного компонентів; по-третє, поділ навчальних елементів залежно від функцій кожного компонента професійної діяльності (екскурсійна, виховна; управлінська; організаційна; маркетингова; науково-педагогічна); по-четверте, специфіку індивідуального особистісного розвитку майбутнього екскурсознавця.

Рівень ефективності реалізації розробленого змісту професійної підготовки майбутніх фахівців екскурсійної діяльності значною мірою узалежнений від його забезпечення дидактичним інструментарієм. У сучасних умовах до таких методів слід віднести, вважаємо у числі пріоритетних методи інтерактивної взаємодії у педагогічному процесі ВНЗ (кейс-технологія, проектна технологія, дослідницьке завдання, «мозковий штурм» та ін.).

3.3 Результати дослідницько-експериментальної роботи

Задля доведення ефективності розробленої нами моделі формування готовності майбутніх екскурсознавців до організації екскурсійної діяльності та взаємодії зі споживачами туристичних послуг здійснено III етапи дослідницької

діяльності. У продовж 2015 – 2017 рр. нами систематизовано одержану інформацію, опрацьовано і узагальнено одержані результати.

Оцінку рівня сформованої готовності означеної категорії фахівців за допомогою моніторингу розглядали як таку, що сприяє налагодженню продуктивності взаємодії між всіма учасниками навчально-виховного процесу у ВНЗ. Загалом, це дозволяє сформуванати навички і здійснювати адекватну самооцінку, увиразнювати траєкторію напрямів особистісного та професійного становлення фахівців – екскурсознавців.

До контрольного етапу експерименту у 2016-2017 рр. залучено 215 студентів: Київського університету туризму, економіки і права (25 осіб); Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів (93 особи); Національного транспортного університету (50); Мукачівського державного університету (30 осіб) та ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» (17 осіб). За рівнем підготовки успішністю, соціально-віковими характеристиками було виокремлено контрольну групу (КГ) зі 105 студентів та експериментальну групу (ЕГ) зі 110 студентів вказаних навчальних закладів.

Вищі навчальні заклади, які були експериментальним етапом дослідження, були забезпечені навчально-методичними матеріалами згідно проблематики екскурсійної діяльності. Вони передбачали також консультативні наради з організації і проведення різних видів лекцій і практичних занять із використанням пропонованих нами форм і методів навчальної та позанавчальної діяльності студентів, у т. ч. ІКГ застосуванням.

Процедурою експериментальної частини дисертаційної роботи передбачено впроваджено авторської моделі підготовки до екскурсійної діяльності та насадження взаємодії зі споживачами туристичних послуг. У контрольній групі (КГ) навчальний процес здійснювали згідно традиційної методики, отож зміст, який передбачений у Державному стандарті вищої освіти України, був незмінним.

Склад академічних груп студентів добирали із відносно рівними умовами підготовки. Це: до початку експерименту студенти ЕГ і КГ навчалися за однаковими програмами і використовували спільну літературу; до організації експериментального навчання залучали викладачів;

Рівень успішності студентів обох груп перебував у межах схожих показників. У КГ та ЕГ рівень готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності досліджували згідно основних критеріїв, які ми описали на початку експерименту (вихідні дані) і після викладання спецкурсу та проходження виробничої практики – діагностували зріст на основі проведеного кінцевого анкетування і виконаних тестових завдань (кінцеві дані).

Анкетування здійснили до початку формувального етапу експерименту і одразу після його завершення, що розглядаємо як підсумок проведеної експериментальної роботи на цьому етапі. Відповідно, студентам було запропоновано визначити рівень самооцінки мети і мотивів опанування знаннями, формування практичних навичок, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, якими мав би володіти майбутній екскурсознавець для успішної організації екскурсій та взаємодії зі споживачами туристичних послуг (Додаток М).

Для діагностування студентів нами використано опитувальний лист із чотирьох компонентів (Додаток Ш, Щ, Ю-1, Ю-2). На основі визначених нами критеріїв метою діагностування передбачали виявити рівень, сформованість готовності майбутнього фахівця туризму за аксіологічним, когнітивним, діяльнісним та комунікативно-особистісним компонентами.

За 5-бальною шкалою студенти здійснювали самооцінку відповідно до зазначених нами кожної ознаки критерію усіх чотирьох компонентів.

Оцінювали комплекс завдань за кожним із структурних критеріїв і виводили на їхній основі показники рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки (у %). Показники використовували для з'ясування рівня сформованості кожного структурного компонента готовності, транспозиційних

властивостей та узагальнення показників загалом. Залежно від реальних проявів кожного критерія компонента їм надавалось числове значення і відтак визначалось рівні у трьох вимірах: високий; середній; низький. Показник сформованості кожного досліджуваного компонента вираховували за формулою:

$$K_i = \frac{1}{n} \sum_1^m x_i m_i,$$

де K_i – досліджуваний критерій;

x_i – i -тий член ряду показників (значення, ознака, прояв у реальному педагогічному процесі),

m_i – частота повторень,

n – загальна кількість ознак, чинників, проявів.

Узагальнений показник сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки для кожного критерію вираховували за формулою:

$$K_{\text{сєє}} = \frac{\sum_1^m K_i}{k},$$

де k – кількість критеріїв. Одержані таким чином дані студентів ЕГ і КГ до початку формувального етапу та після його завершення зведено у таблиці 3.10. Вона складається відповідно до рівня досліджених ознак, що наочно представлено у діаграмі. Це дозволило нам забезпечити і якісно представити оцінку одержаних результатів.

Проаналізуємо одержані дані рівня діагностики готовності майбутніх фахівців сфери туризму до організації екскурсійної діяльності за аксіологічним компонентом, які наведено нами у таблиці 3.10 і графічно на рис. 3.1.

Порівняльний аналіз результатів дає підстави констатувати якісні зміни у результатах навчання студентів за експериментальною програмою: після завершення формувального етапу експерименту високого рівня готовності за аксіологічним компонентом в ЕГ досягли більше на 36,8 % студентів (17 осіб до експерименту проти 40-ка після); середнього рівня – на 54,2% (до експерименту

Таблиця 3.10

Готовність майбутніх фахівців сфери туризму до організації екскурсійної діяльності (ЕГ та КГ до (I) та після (II) формувального етапу експерименту)

– 63 особи, а наприкінці – 60). На низькому рівні лише 10 осіб, що

Критерії сформованості аксіологічного компонента		Рівні											
		Високий				Середній				Низький			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Потреба в розвитку екскурсійної діяльності в різних регіонах України	I	17	15,5	18	17,1	72	65,5	67	63,8	21	19,1	20	19,0
	II	44	40,0	25	23,8	56	50,9	65	61,9	10	9,1	15	14,3
Мотивація самореалізації в професійній діяльності	I	19	17,3	17	16,2	73	66,4	70	66,7	18	16,4	18	17,1
	II	40	36,4	21	20,0	61	55,4	69	65,7	9	8,2	15	14,3
Саморегуляція поведінки і прагнення самовдосконалення	I	16	14,5	14	13,3	72	65,5	68	64,8	22	20,0	23	21,9
	II	37	33,6	18	17,2	62	56,4	67	63,8	11	10,0	20	19,0
Етап (I) до формувального етапу		17	15,8	16	15,6	73	65,7	68	65,0	20	18,5	21	19,4
Етап (II) після формувального етапу		40	36,7	21	20,3	60	54,2	67	63,8	10	9,1	17	15,9

становить 10% студентів. Водночас, у КГ зміни в рівневій характеристиці готовності є досить незначними – показники змінилися в межах 1,2%-4,7%.

У діаграмі на рис. 3.1. представлено динаміку зростання рівня внутрішньої мотивації в ЕГ та КГ. Як видно, простежується позитивні зрушення в якості показників аксіологічного компонента готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності. Впровадження авторської моделі у навчально-виховний процес ВНЗ, які були охоплені експериментом сприяла глибшому усвідомленні студентами внутрішніх мотивів професійної діяльності майбутніх екскурсоводів, формування їхніх потреб що до розвитку

екскурсійної діяльності в різних регіонах України, самореалізації та прагнення самовдосконалення.

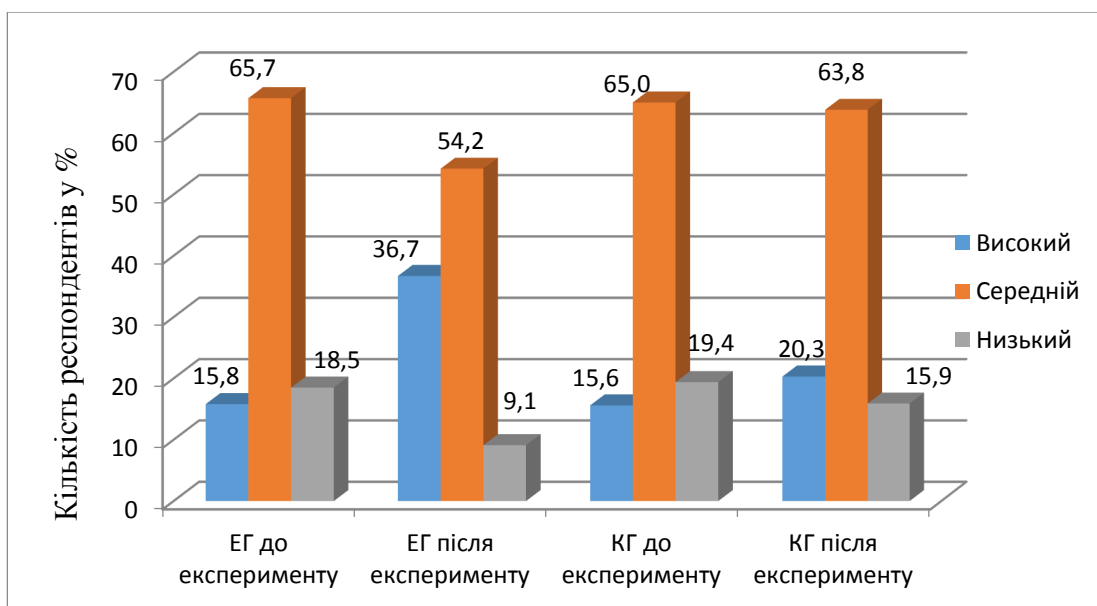

Рис. 3.1. Динаміка зростання рівня аксіологічного компонента готовності майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності

Рівень готовності за когнітивним компонентом вивчали на підставі даних контрольного зрізу після викладання спецкурсу і згідно оцінок за проходженням фахової виробничої практики (результати наведено у табл. 3.11).

На підставі одержаних даних нами виявлено певні зміни, які відбулися у показника якості когнітивного компонента готовності студентів, після навчання за експериментальною програмою: згідно високого рівня готовності кількість студентів ЕГ зросла до 39,4% (18 осіб до експерименту проти 43-х після); на середньому рівні їхня кількість змінилась до 61 особи проти 73 на 11,7% (12 осіб), водночас значно зменшилась кількість тих, хто перебував на низькому рівні – майже на 11,6% (до експерименту 19 осіб, а наприкінці – 6 осіб).

Незначні зміни в показниках зафіксовано і в КГ, що розглядаємо свідченням удосконалення організації процесу підготовки майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності у традиційних умовах навчання у ВНЗ.

Рівневу динаміку когнітивного компонента готовності студентів ЕГ та КГ зображено на рис. 3.2.

Готовність майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності
(ЕГ і КГ до та після формувального етапу експерименту)

Критерії сформованості когнітивного компонента		Рівні											
		Високий				Середній				Низький			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Знання економічних та правових основ організації екскурсійної діяльності в різних регіонах України	I	19	17,2	18	17,2	73	66,4	71	67,6	18	16,4	16	15,2
	II	42	38,2	20	19,0	61	55,5	70	66,7	7	6,3	15	14,3
Знання регіональної специфіки екскурсійної діяльності	I	18	16,3	16	15,2	72	65,5	70	66,7	20	18,2	19	18,1
	II	43	39,0	20	19,0	61	55,5	71	67,6	6	5,5	14	13,4
Пізнавальна активність, потреба в опануванні новими знаннями	I	17	15,4	16	15,2	75	68,2	73	69,5	18	16,4	16	15,2
	II	45	41,0	23	21,9	60	54,5	72	68,6	5	4,5	10	9,5
Етап (I)		18	16,4	17	15,9	73	66,6	71	67,9	19	17,0	17	16,2
Етап (II)		43	39,4	21	20,0	61	55,2	71	67,6	6	5,4	13	12,4

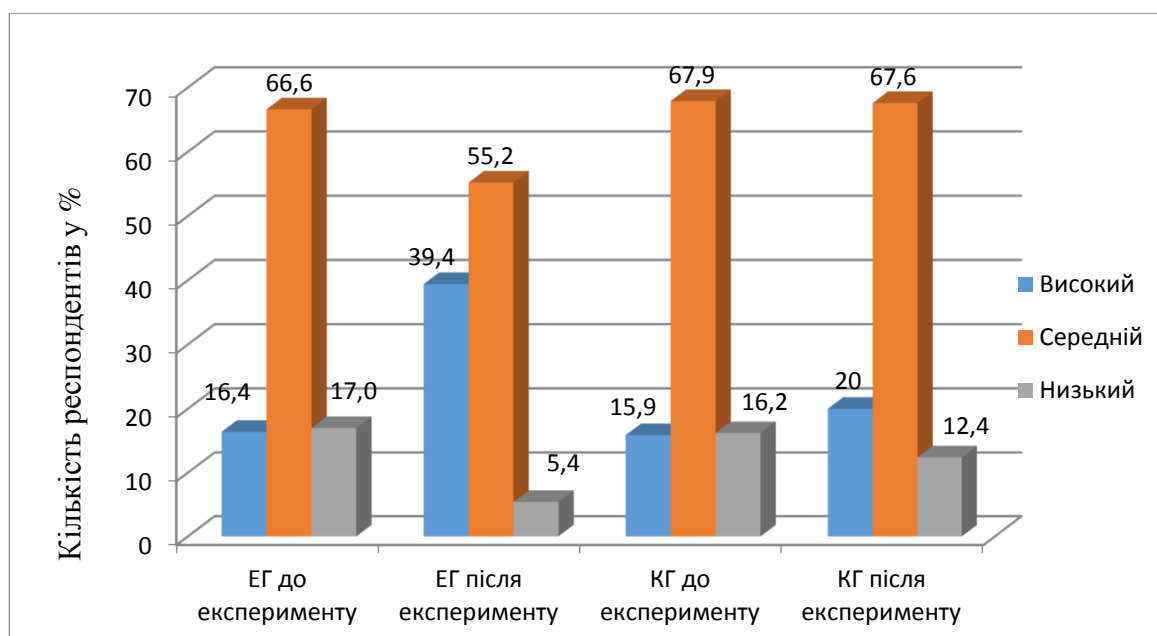

Рис. 3.2. Динаміка зростання рівня когнітивного компонента в готовності до екскурсійної діяльності

Шляхом порівняльного аналізу одержаних даних можемо стверджувати про те, що спостерігається, очевидна різниця між показниками вхідної діагностики та її контрольним зрізом.

Зафіксовані позитивні зрушення переконують у тому, що унаслідок реалізації розробленого спецкурсу, а також відповідного контекстного підходу до наповнення дотичним змістом професійно-орієнтовних дисциплін обумовили формування цілісних уявлень студентів про сутність екскурсійної діяльності, її специфіку та особливості в різних регіонах України для вітчизняних та іноземних туристів, а також відповідних до цього правових і економічних засад організації взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг.

Надалі вивчали показники особистісно-комунікативного компонента, беручи до уваги той факт, що для вхідних даних притаманний вищий рівень сформованості, порівняно із попередніми компонентами (табл. 3.12 та рис.3.3).

На рис 3.3. наводимо динаміку зростання рівня сформованості особистісно-комунікативного компонента готовності майбутніх фахівців туризму до екскурсійної діяльності.

Одержані нами дані свідчать про те, що рівень особистісно-комунікативного рівня готовності майбутніх екскурсознавців до організації екскурсійної діяльності значно підвищився.

На підставі узагальнення одержаних даних показники готовності за виокремленими рівнями наочно нами представлено в таблиці 3.12. На підставі наведених даних помітними є зміни показників рівня сформованості особистісно-комунікативного компонента: 42,5% респондентів (47 студентів) виявили високий рівень проти 21,5% - 24 особи до початку експерименту; на середньому рівні перебували 50,9% опитаних – 56 осіб проти 59,7% - 65-ти до початку експерименту; низький рівень засвідчили 6,7% - 7 осіб проти 48,8% - 21 особи до початку експерименту.

Готовність майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності туризму

(ЕГ та КГ до та після формувального етапу експерименту)

Критерії сформованості особистісно-комунікативного компонента		Рівні											
		Високий				Середній				Низький			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Володіння рідною та іноземними мовами	I	25	22,7	22	21,0	66	60,0	60	57,1	19	17,3	23	21,9
	II	50	45,5	31	29,5	55	50,0	62	59,0	5	4,5	12	11,5
Здійснення професійної міжособистісної комунікації	I	23	21,8	25	23,8	65	59,1	63	60,0	21	19,1	17	16,2
	II	48	43,6	30	28,6	54	49,1	58	55,2	8	7,3	17	16,2
Орієнтація на взаємодію	I	23	20,9	22	21,0	65	59,1	64	61,0	22	20,0	19	18,1
	II	42	38,2	25	23,8	59	53,6	64	61,0	9	8,2	16	15,2
Етап (I)		24	21,5	23	22,0	65	59,7	62	59,0	21	18,8	20	19,0
Етап (II)		47	42,5	29	27,3	56	50,9	61	58,4	7	6,7	15	14,3

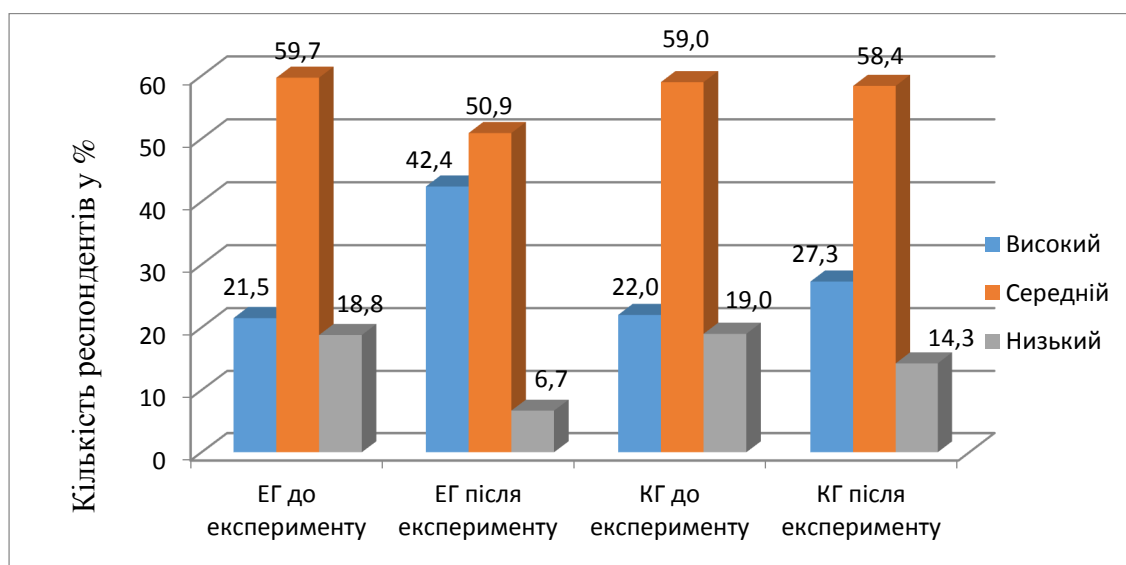

Рис. 3.3. Особистісно-комунікативний компонент готовності студентів до екскурсійної діяльності

Діяльнісний критерій розглядаємо як такий, що узагальнює стан готовності студентів, яку нами виявлено на підставі даних різних критеріїв та їхніх показників, щодо трьох попередніх компонентів, оскільки для успішної

організації екскурсійної діяльності необхідною є відповідна мотивація, сформовані цінності професійної самореалізації, комплекс знань, а також особистісно-комунікативні здібності майбутнього фахівця екскурсознавця. Одержані результати нами представлено у таблиці 3.13 та рис. 3.4.

Порівняльний аналіз одержаних результатів ЕГ і КГ до та після експериментального зрізів щодо рівня сформованості практичних умінь та навичок майбутніх екскурсознавців свідчить про суттєві позитивні зрушення у цьому аспекті в ЕГ. Приміром, у студентів експериментальної групи, кількість тих, що досягли високого рівня розвитку діяльнісного компонента досліджуваної готовності становить 38,8% (43 особи) проти 14,8% (16 осіб) до початку експерименту; 53,3% (58 осіб) виявили середній рівень (проти 63,4% - 70 осіб до початку експерименту); на низькому рівні готовності 7,9 % (9 студентів) проти 21,8% - 24 особи до початку експерименту.

Таблиця 3.13

Готовність майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності
(ЕГ та КГ до та після формульовального етапу експерименту)

Критерії сформованості діяльнісного компонента		Рівні											
		Високий				Середній				Низький			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Уміння і навички, необхідні для організації екскурсій	I	16	14,6	16	15,2	68	61,8	70	66,7	26	23,6	19	18,1
	II	40	36,3	14	13,4	62	56,4	71	67,6	8	7,3	20	19,0
Інформаційна компетентність	I	16	14,6	14	13,3	70	63,6	69	65,7	24	21,8	22	21,0
	II	43	39,1	24	22,9	60	54,5	66	62,8	7	6,4	15	14,3
Виконання професійних функцій у туристичному підприємстві	I	17	15,5	15	14,2	72	65,5	68	64,8	21	19,0	22	21,0
	II	45	40,9	18	17,1	54	49,1	69	65,8	11	10,0	18	17,1
Етап (I)		16	14,8	15	14,0	70	63,4	69	65,7	24	21,8	21	20,3
Етап (II)		43	38,8	19	17,8	58	53,3	68	65,4	9	7,9	18	16,8

Студентів, які б загалом оволоділи уміннями й навичками організації екскурсійної діяльності в ЕГ нами не виявлено. Щодо КГ аналогічно простежуємо незначну позитивну динаміку, однак розглядаємо її як свідчення про те, що практична підготовка майбутніх екскурсознавців до організації екскурсійної діяльності за умови традиційного навчання у навчальних закладах України які були охоплені дослідженням, все ще не перебувала в числі актуальних пріоритетів. На рисунку 3.4. подаємо графічне зображення динаміки діяльнісного компонента готовності студентів до організації екскурсії.

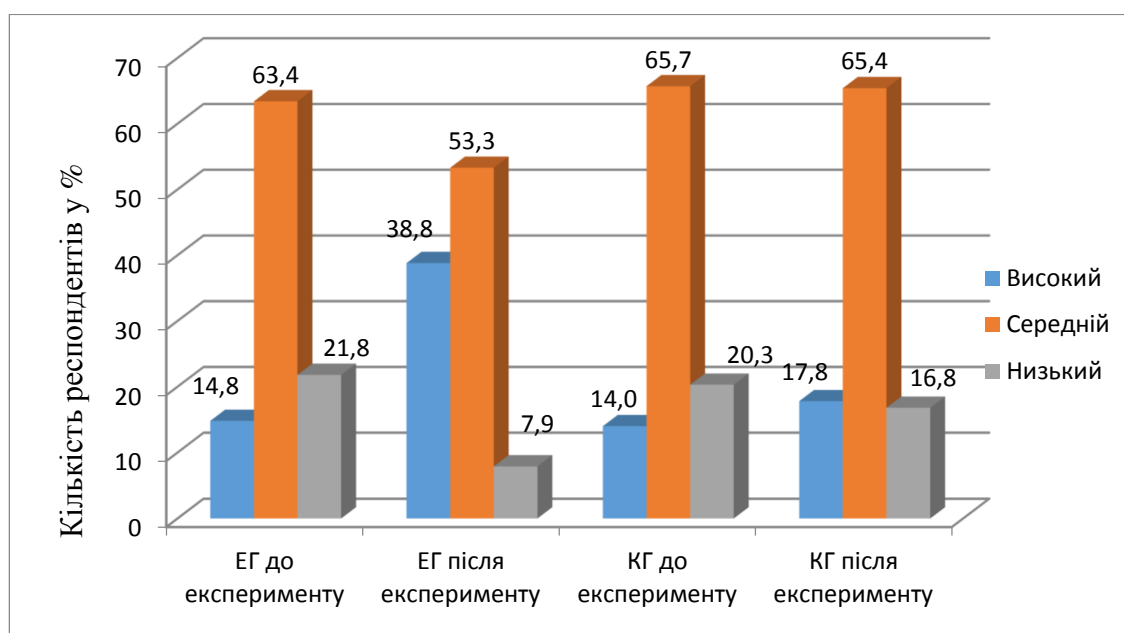

Рис. 3.4. Динаміка зростання рівня діяльнісного компонента готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності

Для визначення коефіцієнта корисності виконання роботи під час формального етапу дослідження за критерієм кутового пере творення Фішера, ми спершу зіставили у порівняльній таблиці одержані дані за всіма компонентами до і після експерименту і у таблиці 3.14 подаємо ці показники, а також наводимо їх графічно.

Наведені у таблиці результати дослідження показників готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності свідчать про те, що наприкінці його контрольного етапу в експериментальних групах відбулися істотні якісні зрушення. А саме: високого рівня досягли 39,3%

респондентів ЕГ та 21,3% КГ; на середньому перебували 53,4,4% студентів в ЕГ та 63,8% контрольній групах (рис. 3.5).

Таблиця 3.14

Готовність студентів до організації екскурсійної діяльності
(позакомпонентний аналіз до і після експерименту)

Компоненти сформованості		Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Аксіологічний	I	15,8	15,6	65,7	65,0	18,5	19,4
	II	36,7	20,3	54,2	63,8	9,1	15,9
Когнітивний	I	16,4	15,9	66,6	67,9	17,0	16,2
	II	39,4	20,0	55,2	67,6	5,4	12,4
Діяльнісний	I	14,8	14,0	63,4	65,7	21,8	20,3
	II	38,8	17,8	53,3	65,4	7,9	16,8
Особистісно-комунікативний	I	21,5	22,0	59,7	59,0	18,8	19,0
	II	42,5	27,3	50,9	58,4	6,7	14,3
До контрольного етапу (I)		17,2	16,9	63,8	64,4	19,0	18,7
Після контрольного етапу (II)		39,3	21,3	53,4	63,8	7,3	14,9

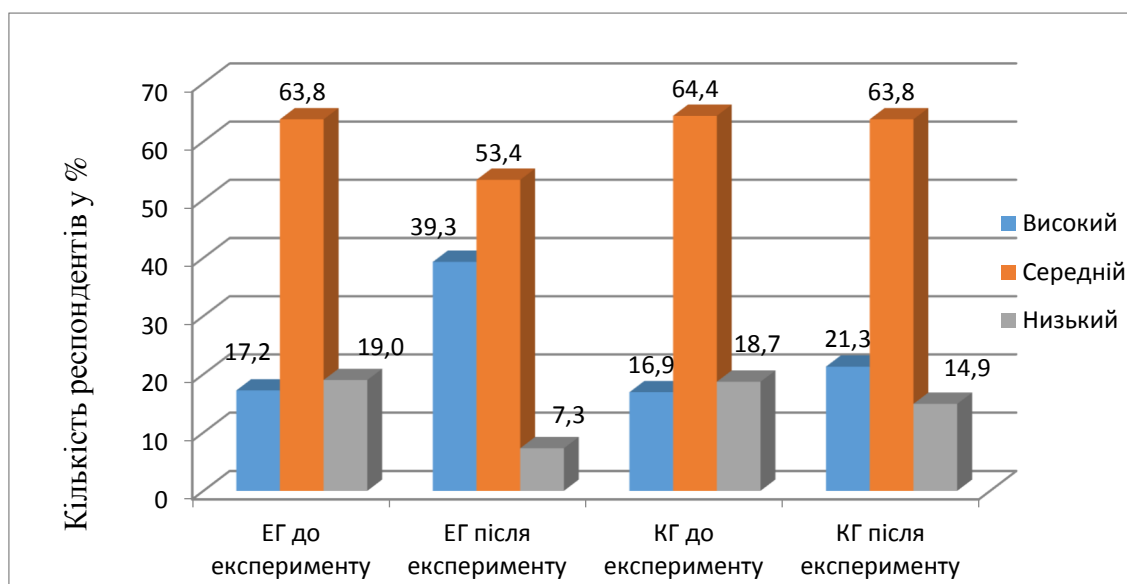

Рис. 3.5 Готовність студентів до організації екскурсійної діяльності
(графічне зображення покомпонентного аналізу до і після експерименту)

На підставі одержаних результатів доводимо про те, що ефективності у підготовці майбутніх екскурсознавців до організації екскурсійної діяльності можна досягти лише за умови організації цілеспрямованого навчання студентів,

забезпечивши його відповідний організаційно-методичний супровід згідно змодельованого процесу підготовки. Відповідно до одержаних результатів на низькому рівні готовності все ще перебували 7,3% студентів експериментальної та 14,9% - контрольної груп.

Таким чином, розроблена нами експериментальна модель якісного забезпечення педагогічного процесу у ВНЗ істотно вплинула практично на всіх студентів, які були охоплені дослідженням. Об'єктивно-доказовою в ЕГ розглядаємо незначну кількість студентів, які перебували на низькому рівні сформованості аксіологічного та діяльнісного компонентів готовності до організації екскурсійної діяльності.

Результати, які ми одержали на різних етапах експериментальної частини дослідження процесу формування готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності свідчать про те, що запропонована нами модель є доцільною для впровадження, оскільки її ефективність статистично доведена, а одержані показники в різних вищих навчальних закладах України, які були охоплені експериментом, не викликають сумнівів.

Оскільки нами розглянуто дві незалежні вибірки (контрольна та експериментальна групи), які необхідно порівняти за рівнем сформованості виокремлених компонентів готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності вважаємо, що використання φ^* - критерій кутового перетворення Фішера підтвердить об'єктивну доказовість одержаних нами даних.

Враховуючи критичні значення $\varphi^*_{кр}$, що відповідають прийнятим у психолого-педагогічних дослідженнях рівням статистичної значущості

$$\varphi^*_{кр} = \begin{cases} 1,64 & (p \leq 0,05) \\ 2,31 & (p \leq 0,01) \end{cases}$$

одержані дані підрахунків переконують в істотності якісних відмінностей рівневої готовності студентів КГ та ЕГ за всіма компонентами. Найбільше значення $\varphi^*_{емп}$ зафіксовано за діяльнісним (3,46) та когнітивним (3,108)

компонентами, дещо нижчі рівні аксіологічного (2,697) та особистісно-комунікативного (2,351) компонентів.

Наведені дані свідчать про те, що підготовка студентів до організації екскурсійної діяльності під час навчання у ВНЗ може бути ефективною лише за умови її цілеспрямованої організації та належного методичного забезпечення. У руслі проблеми дослідження це навчання за розробленою нами експериментальною програмою.

Таким чином, результати, які ми одержали на різних етапах експериментальної частини дослідження процесу формування готовності майбутніх фахівців туризму до організації екскурсійної діяльності свідчать про те, що запропонована нами модель, є доцільною для впровадження, оскільки її ефективність статистично доведена, а одержані показники в різних вищих навчальних закладах України, які були охоплені експериментом, не викликають сумнівів.

Дослідження, яке було нами проведено впродовж 2015–2017 рр. поетапно і охоплювало етапи: пошуково-аналітичний (2015–2016 рр.), експериментальний (2016–2017 рр.) і підсумково-узагальнюючий (2016–2017 рр.).

У педагогічному експерименті брали участь студенти Київського університету туризму, економіки і права та Київському державному коледжі туризму та готельного господарства. Сформовано контрольну групу (n=194 осіб), студенти якої навчалися за традиційною схемою навчально-виховного процесу, а також експериментальну групу (n=190 осіб), процес навчання у яких уключав упровадження педагогічних умов, спрямованих на формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки.

Методики оцінки критеріїв сформованості структурних компонентів готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки уключали модифіковану методику «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса й тест «Моє розуміння моральних цінностей» (для визначення рівня сформованості готовності за аксіологічним

критерієм) (Додаток Ц); тестові завдання для визначення рівня сформованості когнітивного компонента готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки (для визначення рівня сформованості готовності за когнітивним критерієм) (Додаток Ш); картку для оцінювання рівня сформованості діяльнісного компонента готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки (для визначення рівня сформованості готовності за діяльнісним критерієм (Додаток Щ); І. Петерсена (для визначення рівня сформованості готовності за особистісно-комунікативним критерієм) (Додаток Х); методику «Оцінка рівня комунікабельності» В. Ряховського (Додаток Ю-1) й методику «Оцінка рівня компетентності у вирішенні конфліктів» П. Хеппнера (Додаток Ю-2).

Для моніторингу рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки розроблено та впроваджено комп'ютерну програму «ДЛБ: педагогічна діагностика готовності студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг».

Аналіз результатів педагогічного експерименту свідчить про суттєві позитивні зміни рівнів сформованості готовності до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг у студентів експериментальної групи порівняно зі студентами контрольної групи. Зокрема, абсолютний приріст показника сформованості спрямованості поведінки становив $(0,94 \pm 0,1)$ балів у контрольній ($P > 0,01$) та $(2,24 \pm 0,12)$ балів у експериментальній групах ($P < 0,01$); абсолютний приріст показника сформованості моральних цінностей становив $(0,98 \pm 0,02)$ балів у контрольній ($P > 0,01$) та $(2,04 \pm 0,02)$ балів у експериментальній групах ($P < 0,01$); абсолютний приріст показника оволодіння студентами професійно-орієнтованими знаннями, необхідними для здійснення професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг склав $(2,01 \pm 0,05)$ балів у контрольній ($P > 0,01$) та $(4,16 \pm 0,03)$ балів у експериментальній групах ($P < 0,01$); абсолютний приріст показника сформованості проектувально-конструктивних,

виконавських та аналітико-рефлексивних умінь, необхідних для ефективної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг склав $(0,42 \pm 0)$ балів у контрольній ($P > 0,01$) та $(0,78 \pm 0)$ балів у експериментальній групах ($P < 0,01$); абсолютний приріст показника сформованості комунікабельності склав $(1,58 \pm 0,06)$ балів у контрольній ($P > 0,01$) та $(3,72 \pm 0,1)$ балів у експериментальній групах ($P < 0,01$); абсолютний приріст показника сформованості компетентності у вирішенні конфліктів склав $(2,49 \pm 0,07)$ балів у контрольній ($P > 0,01$) та $(5,75 \pm 0,1)$ балів у експериментальній групах ($P < 0,01$).

Простежили таку динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки: зменшилась кількість осіб з *низьким рівнем* сформованості готовності до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг у контрольній групі на 13,83 %, в експериментальній – на 23,52 %; збільшилась кількість студентів з *середнім рівнем* сформованості готовності до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг у контрольній групі на 8,15 %, в експериментальній – на 12,04 %; збільшилась кількість студентів з *високим рівнем* сформованості готовності до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг у контрольній групі на 5,67 %, в експериментальній – на 11,48 %.

Факторний аналіз експериментальних даних засвідчив, що наприкінці педагогічного експерименту в експериментальній групі додалися важливі показники, що підтверджує ефективність моделі формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки.

Результати педагогічного експерименту свідчать про суттєві позитивні зміни рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки у студентів експериментальної групи, порівняно з контрольною, що підтвердило ефективність впроваджених педагогічних умов формування готовності

майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки.

Використано літературу до 3 розділу: [6], [17], [55], [62], [74], [87], [88], [97], [101], [119], [137], [150], [151], [156], [171], [174], [184], [190], [217], [218].

ВИСНОВКИ

На підставі держаних результати здійсненого дослідження сформульовано такі загальні висновки:

1. Матеріали аналізу наукової літератури з проблеми формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки засвідчили, що означену проблему все ще не представлено в сучасній концепції професійної підготовки фахівців туризму. Вимоги системи вищої туристської освіти обумовлюють потребу щодо їх формування як компетентних фахівців, спроможних на високому професійному рівні взаємодіяти зі споживачами екскурсійних послуг. Таку взаємодію розуміємо як цілеспрямований і динамічний процес безпосереднього (опосередкованого) впливу на осіб, які мають намір замовити, замовляють або використовують окремі чи комплексні послуги суб'єктів туристичної індустрії. Відповідно сформульовано поняття готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки – це складне, інтегративне, особистісне утворення, стрижневою основою якого є ціннісні установки, потреби й мотиви безконфліктної взаємодії, професійно-важливі особистісні якості, а також сукупність знань, умінь і навичок та певний досвід їх застосування у професійній взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг. Результатами моніторингу процесу формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності під час їх професійної підготовки доведено актуальність обраної теми.

2. Структура готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності та професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг охоплює низку компонентів: аксіологічний (система цінностей і професійних установок, які мотивують студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг та формування позитивного ставлення до неї); когнітивний (наявність комплексу професійно-орієнтованих знань у студентів про особливості екскурсійної діяльності, які необхідні для професійної взаємодії зі

споживачами екскурсійних послуг); діяльнісний (наявність проектувально-конструктивних, виконавських, аналітико-рефлексивних умінь і навичок реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг) і особистісно-комунікативний (морально-психологічна готовність й комунікативна компетентність фахівця туризму, необхідні для успішної професійної взаємодії, професійно-ділового й міжособистісного спілкування зі споживачами екскурсійних послуг). Рівень сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки охарактеризовано за сукупністю показників і виявлено їх рівні у трьох вимірах – високий, середній, низький.

3. Результати здійсненого аналізу сучасного стану готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності свідчить про те, що вони частково володіють уміннями вести ділові професійні бесіди; навичками обирати доцільніший стиль спілкування і попереджати та розв'язувати міжособистісні конфлікти; визначати оптимальну соціально-психологічну дистанцію у спілкуванні зі співрозмовниками. Майбутні фахівці, які були охоплені експериментальним дослідженням визнали, що впровадження у навчальний процес новітніх педагогічних технологій, задля всебічного самовдосконалення особистості, впливає на підвищення рівня їхньої готовності до екскурсійної діяльності у професійній підготовці.

4. Спроектовано модель формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки із низки структурних блоків – організаційний, змістовий, конструктивний і діагностико-результативний. Результатом їх реалізації розглядаємо сформовану готовність майбутніх фахівців туризму до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг на належному рівні

Розроблено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування означеної готовності: формування особистісного сенсу щодо екскурсійної діяльності й позитивної мотивації студентів до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; транспозиція у зміст навчального процесу комунікативних

стратегій підготовки студентів до успішної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг; реалізація організаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу формування готовності студентів до екскурсійної діяльності. Ними обумовлено досягнуту динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки: наприкінці педагогічного експерименту кількість студентів із високим рівнем сформованості означеної готовності збільшилась в ЕГ на 21,1 %, у КГ – на 4,4 %, із низьким рівнем сформованості означеної готовності кількість студентів зменшилась в ЕГ на 11,7 %, у КГ – на 3,8 %; мінливість чисельності осіб відбувалась за рахунок середнього рівня ЕГ і КГ та надала кількісну перевагу студентів високого рівня в ЕГ.

Факторним аналізом встановлено, що найбільш значущими показниками готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки були в ЕГ – показники проектувально-конструктивних, виконавських та аналітико-рефлексивних умінь і навичок, а у КГ – моральних цінностей у вирішенні конфліктів.

Водночас, здійснене дослідження не вичерпує проблему формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. Подальшого вивчення потребують питання мотивації студентів до професійного спілкування зі споживачами туристичних послуг, а також узагальнення зарубіжного досвіду підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності та формування навичок професійної взаємодії з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абушенко В. П. Аксиология. URL: <http://metromir.ru/voc/phylosofy.php?litter> (дата обращения: 09.12.2013).
2. Алейникова Г. М. Системы технологий: основные положения, технология туристической деятельности: учеб. пособие. Донецк: Донец. ин-т турист. бизнесу, 2006. 205 с.
3. Александрова С. А. Проблема формування конфліктологічної культури студентів туристських спеціальностей. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 4 (239), № 4. ч. II. С. 5-9.
4. Александрова С.А. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців підприємств туристської індустрії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2010. 21 с.
5. Андрущенко В. П. Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття: монографія 3-тє вид. Київ: Знання України, 2015. 1099 с.
6. Антонець М.О. Сучасний стан мережі екскурсійних маршрутів м. Полтави. *Містобудування та територіальне планування*. 2012. №45(1). С. 20–29.
7. Бабарицька В. Екскурсознавство та музеєзнавство. Київ: Альтерпрес, 2007. 464 с.
8. Бабушко С. Р. Теоретичні та методичні засади професійного розвитку фахівців туристичної сфери США і Канади: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2015. 42 с.
9. Баглай О. І. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 2011. №1. С. 46–55.

10. Баглай О. І. Структура готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/bagljaj.htm (дата звернення: 29.10.2014).
11. Баглай О. І. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Закарп. держ. ун-т. Ужгород, 2013. 22 с.
12. Балабанов Г. В., Гришко Р.О. Сучасний стан національного ринку вищої професійної освіти в галузі туризму. *Географія та туризм* / гол. ред. О. О. Любіцева. Київ, 2014. Випуск 28. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk28/v283.pdf> (дата звернення: 17.03.2015).
13. Батышев С. Я. Реформа профессиональной школы: опыт, поиск, пути реализации. Москва: Высш. шк., 1987. 340 с.
14. Бебик В. М. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в Європейський простір вищої школи: монографія / за ред. В. М. Бебика. Київ: МАУП, 2004. 200 с.
15. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис. доктора географ. наук: 11.00.02 / Київск. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 36 с.
16. Беспалько В. П., Татур О. Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки. Москва: Высш. шк., 1989. 144 с.
17. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва: Педагогика, 1989. 190 с.
18. Борейко Н. Ю. Формирование аксиологического, когнитивного и индивидуально-творческого компонентов профессиональной физической культуры личности студентов технологического вуза. URL: <http://lib.sportedu.ru/Books/XXPI/2009N4/p30-37.htm> (дата обращения: 23.02.2015).
19. Брик Р. С. Формування професійної компетентності майбутніх працівників сфери туризму в професійно-технічних навчальних закладах

засобами інформаційних технологій: автореф. дис. канд. ... пед. наук : 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т. імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.

20. Бухарова Г. Д., Старикова Л.Д. Общая и профессиональная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. Москва: Академия, 2009. 336 с.

21. Бъчваров Марин, Тончев Цветан. Основи на туризма. София: Тилиа, 1996. 136 с.

22. Великий тлумачний словник української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

23. Великочий В. С. Формування практичних умінь майбутніх фахівців туристичної галузі в умовах реформування системи вищої освіти в Україні. *Туристична освіта України в європейському вимірі: матеріали Першого міжнародного українсько-польського наукового семінару (Івано-Франківськ–Яремче, 21–24 травня 2007р.)*. Івано-Франківськ; Яремче, 2007. С. 5–13.

24. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підруч. за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістр. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.

25. Виноградова О. В. Туризм – як предмет наукових досліджень у контексті підготовки висококваліфікованих кадрів. *Вісник Луганського національного Університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2013. № 18 (277). С. 26–33.

26. Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 02.11.2014).

27. Віндюк А. В. Особливості змісту професійної підготовки майбутніх фахівців для індустрії гостинності. *Наукові записки: зб. наук. статей / Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 198-203.

28. Віндюк А. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з гостинності на сучасному етапі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. Вип. 18 (277) Луганськ, 2013. С.19-26.

29. Вовк Л. П., Кузьмінський А. Г., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: практикум. 2-ге вид., випр. Київ: Знання-Прес, 2006. 423 с.
30. Возняк Л. С. Психологічні особливості професійної підготовки управлінських кадрів. *Філософія, соціологія, психологія*: зб. наук. пр. Івано-Франківськ: «Плай», 2002. Вип.7. Ч.2. С.151-156. 36.
31. Волкова А. Ю. Професійно-практична підготовка майбутніх фахівців туристичного профілю як проблема порівняльної педагогіки. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя*. Серія: Психолого-педагогічні науки. Київ, 2011. № 2.
32. Волкова В. П. Педагогіка. Київ: [Б.в.], 2001. URL: <http://bokov.net.ua/tenevie/51-psihologiya/46076-psihologo-pedagogichniy-profil-osobistosti-vchitelya-referat/> (дата звернення:19.07.2014).
33. Воробйова Н. П. Організаційна культура в системі менеджменту. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Вип.1 (2). Бердянськ, 2013. С.46-48
34. Воронина А. Б. Организация экскурсионных услуг: учеб. пособие / Севастоп. экон.-гуманитар. ин-т Тавр. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Симферополь: АРИАЛ, 2013. 199 с.
35. Воронова К. С. Професійна підготовка фахівців в галузі туризм в рамках освітніх стандартів третього покоління. URL: <http://www.confcontact.com/> (дата звернення: 04.02.2014).
36. Гаагская декларация по туризму. Гаага, 14 апреля 1989 года. *Правове регулювання туристичної діяльності в Україні* / за. ред. В.К.Федорченка. Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 63–68.
37. Гайова О. М., Фокін С.П. Педагогічні аспекти підготовки фахівців туризму у вищих навчальних закладів України. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/download/3234/3188> (дата звернення: 06.10.2013).
38. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 178 с.

39. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 22 с.

40. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра. Напрямок підготовки 140103 «Туризм», галузь знань 1401 «Сфера обслуговування». Спеціальність 8.14010301 «Туризмознавство (за видами)». Кваліфікація «Магістр з екскурснознавства»: 2481.2 «Туризмознавець», 2481.2 «Екскурснознавець». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 27.11.2012 р., №1323. Вид. офіц. Київ, 2012. 26 с.

41. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста. Напрямок підготовки 140103 «Туризм», галузь знань 1401 «Сфера обслуговування». Спеціальність 7.14010301 «Туризмознавство (за видами)». Кваліфікація «Спеціаліст з туризмознавства: 2481.2 «Туризмознавець», 2481.2 «Екскурснознавець». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 27.11.2012 р., №1323. Вид. офіц. Київ, 2012. 26 с.

42. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра. Напрямок підготовки 0504 «Туризм», фахове спрямування 6.050400 «Туризм». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 14.06.2004 р., №467. Вид. офіц. Київ, 2004. 42 с.

43. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 «Сфера обслуговування» напрямку 6.140103 «Туризм». Вид. офіц. Київ, 2011. 20 с.

44. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки магістра зі спеціальності 8.14010301 «Туризмознавство» (за видами) напрямку 140103 «Туризм» галузі знань 1401 «Сфера обслуговування». Вид. офіц. Київ, 2011. 19 с.

45. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста зі спеціальності 7.14010301 «Туризмознавство»

(за видами) напряму 140103 «Туризм» галузі знань 1401 «Сфера обслуговування». Вид. офіц. Київ, 2011. 16 с.

46. Гарбар Г. А. Підготовка фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах України. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/ojs/phylos/article/view/795/798> (дата звернення: 06.02.2015).

47. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования. Киев: Просвіта, 1997. 312 с.

48. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.

49. Грибанова С. В. До питання про підготовку екскурсійних кадрів в Україні на початку ХХ ст. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. Вип. 1, ч. 2. Київ, 1998. С. 165–170.

50. Грибанова С. В. Тематичні напрямки екскурсій як відображення культурно-пізнавальних інтересів української молоді в другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. *Гілея: наук. вісн. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2012. Вип. 56. С. 1–18.

51. Грибова Л. В. Організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму: автореф. дис. канд. ... пед. наук 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2010. 22 с.

52. Гункевич М. Б. Сучасні тенденції процесів підготовки фахівців галузі туризму в Україні. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2013. № 18 (277). ч. III. С. 34-39.

53. Гусак Л. П. Професійна спрямованість навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2007. 20 с.

54. Гусейнова Л. В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2005. с. 6

55. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах : монографія. Вінниця: ТОВ «Планер», Вінниця, 2009. 410 с.

56. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность. *Управление развитием образования*. 2003. № 1. С. 24-32.
57. Дейч Б. І. Євро - 2012 - шанс відкрити Україну світу. *Дзеркало тижня*. 2007. № 47 С. 11-15.
58. Демяненко Ю. С. Проблеми і шляхи вдосконалення системи та контролю якості екскурсійної діяльності в Україні. *Географія та туризм*. 2015. № С. 149–153.
59. Державна цільова програма розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки: проект. URL: www.tourism.gov.ua/catalog/docs/00000538.doc .
60. Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 року № 583. *Правове регулювання туристичної діяльності в Україні*: збірник нормативно-правових актів / під заг. ред. проф. В. К. Федорченка. Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 32–40.
61. Державні стандарти професійної освіти: теорія й методика: моногр. / за ред. Н. Г. Ничкало. Хмельницький: ТУП, 2002. 334 с.
62. Дубасенюк О. А. Загальнокультурна компетентність: сутність та наукові підходи. *Формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців: збірник наукових праць молодих науковців* / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2013. 123 с.
63. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Москва, 1983. 356 с.
64. Дьорова Т. А. Підготовка екскурсоводів в Україні: історія та сучасність. *Педагогіка і туризм: проблеми підготовки кадрів* : збірник доповідей та виступів на науково-методичному семінарі педагогічних працівників вищих навчальних закладів туристського та готельного профілю. Київ, 2003. С. 66–73.
65. Дьякова Р. А. Основы экскурсоведения : учеб. пособие для фак. обществ. профессий пед. ин-тов / под ред. Б. В. Емельянова. Москва: Просвещение, 1985. 255 с.

66. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму (методологія формування, механізм реалізації). Чернівці: Прут, 1996. 288 с.
67. Екскурсознавець. Кваліфікаційна характеристика. *Справочник кадровика*: ежемісячний журнал для професіоналів. Київ, 2006. № 5. С. 63–64.
68. Емельянов Б. В. Экскурсия – неотъемлемая часть идейно-воспитательной работы: учеб. пособие. Москва: ЦРИБ «Турист», 1984. 112 с.
69. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник. 4-е изд. Москва: Советский спорт, 2003. 216 с.
70. Емельянов Ю. Н., Кузьмин Е. С. Теоретические и методологические основы социально-психологического тренинга. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. 111 с.
71. Енилина Е. В. Формирование профессионального самосознания у студентов туристского вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Рос. междунар. акад. туриз. Химки, 2012. 22 с.
72. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
73. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. URL: <http://leksika.com.ua/18000823/turizm/posluga> (дата звернення: 25.03.2014).
74. Етика ділового спілкування: курс лекцій / [Т. К. Чмут, Т. Л. Чайка, М. П. Лукашевич, І. Б. Осичанська]. Київ: МАУП, 1999. 208 с.
75. Єгорова О. В. Роль загальних компетентностей у навчально-виховному процесі вітчизняної вищої школи. Нові підходи до розвитку навчальних закладів в умовах модернізації вітчизняної освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження Є. С. Березняка. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. 327 с. URL: http://ipt.nmu.org.ua/ua/kafedra/documents/material_240414.pdf (дата звернення: 27.12.2014).
76. Житникова Е. А. Творческая лаборатория-мастерская как средство профессиональной подготовки экскурсоводов со знанием английского языка в

туристском вузе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Рос. междунар. акад. туриз. Сходня, 2003. 203 с.

77. Зверева А.А. Статистические основы мониторинга в туризме. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/statisticheskie-osnovy-monitoringa-turizma> (дата звернення: 17.02.2015).

78. Забродин Ю. М. Очерки теории психологической регуляции поведения. Москва: ЮНИТИ, 1997. 19 с.

79. Загнибіда Р. П. Особливості професійного самовдосконалення майбутніх менеджерів туризму. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 18 (277). ч III. С. 39-45.

80. Загнибіда Р. П. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутнього менеджера туризму в позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.04 / П.-Хмельн. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2014. 21 с.

81. Зайчук Г. М. Формування професійної компетентності майбутніх маркетологів туристичної галузі в процесі фахової підготовки: автореф. дис. канд. ... пед. наук зі спеціальності 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 23 с.

82. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII Закон України, прийнятий Верховною Радою України 1 липня 2014 року. URL: www.mon.gov.ua.

83. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 року № 1282. Київ, 2004. 20 с.

84. Закон України “Про захист прав споживачів”. URL: http://uazakon.com/documents/date_bv/pg_gxcwsx/index.htm.

85. Закон України “Про охорону культурної спадщини”. URL: <http://uazakon.com/document/spart43/inx43090.htm>.

86. Закон України “Про охорону навколишнього середовища”. URL: <http://uazakon.com/document/spart33/inx33922.htm>.

87. Закон України “Про рекламу”. URL: <http://uazakon.com/document/spart90/inx90101.htm>.

88. Закордонець Н. І. Можливості реалізації передових ідей швейцарського досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах України. *Наукові записки ТНУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2012. № 3 С. 136-144.

89. Захарченко В. Ю. Освітні стандарти та програма підготовки фахівців спеціальності «Туризм» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» в Чеській Республіці. *Вісник НУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 18(277). Ч. 3. С. 145–151.

90. Зеленська Л. І. Сценарій підготовки екскурсиводів в регіоні (на прикладі Дніпропетровської області). *Міжнародний вектор туризму : сьогодні, майбуття*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Вип. 3. Луганськ: Знання, 2008. С. 124–126.

91. Земліна Ю. В. Організація експериментальної роботи з формування професійної готовності майбутніх фахівців з туризму. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 35 С. 247-252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_35_54

92. Зінченко В.А. Екскурсологія як туризмологічна наука. *Наукові записки КУТЕП. Серія: філософські науки*. 2010. Випуск 8. С. 211-233.

93. Зорин И. В., Зорин А.М. Профессиональное образование и карьера в туризме: учебник для вузов / Российская международная академия туризма. Москва: Советский спорт, 2005. 528 с.

94. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Экскурсия. Экскурсоведение. *Энциклопедия туризма*. Москва, 2004. С. 335–343.

95. Зорин И. В. Феномен туризма: Миссия и функции туризма. Этнологические начала путешествия. Профессиональное туристское образование. Образование и карьера в туризме. Москва: Наука, 2005. 552 с.

96. Зязюн І. А. Технологізація освіти в контексті удосконалення професійного розвитку особистості. *Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992 – 2002 роках*: збірник наукових праць / Академія педагогічних наук України. Ч. 2. Харків: ОВС, 2002. С. 28 – 45.

97. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в систем неперервної освіти. URL:[http://eprints .zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf](http://eprints.zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf).
98. Історія туризму в Україні / Федорченко В. К., Дьорова Т. А. Київ: Вища шк., 2002. 195 с.
99. Казарницькова Я. Л. Модель сучасного фахівця туристичної індустрії та його професійна компетентність. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN5/08klyipk.pdf> (дата звернення: 29.09.2014).
100. Казьміна О.П. Туристичні об'єкти як зразок інноваційної інфраструктури. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 травня 2017 р.)* М. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С.202
101. Клівець П.Г. Стратегія підприємства: навч. посібник. К.: Академвидав, 2007. 320 с.
102. Карягін Ю. О., Тимошенко З. І., Демура Т. О. Маркетинг турпродукту. URL: http://tourlib.net/books_ukr/karyagin.htm (дата звернення: 12.06.2014).
103. Квартальнов В. А., Солодухин І. Д. Методика и педагогика профессионального обучения и подготовки специалистов для целей туризма в России: Из опыта образовательных учреждений социального туризма: [1987–1997]. Москва: Финансы и статистика, 1997. 212 с.
104. Квартальнов В. А., Сенин В. С. Организация туристско-экскурсионного обслуживания. Москва: ЦРИБ «Турист», 1987. 186 с.
105. Квартальнов В. А., Федорченко В. К. Туризм социальный: история и современность: учеб. пособие. Киев: Выща шк., 1989. 342 с.
106. Класифікатор професій ДК 003–2005 / Держстандарт України. Київ: Соцінформ, 2006. 746 с.
107. Класифікатор професій ДК 003–95 (зміни та доповнення №5). Вид. офіц. Київ, 2003. 119 с.
108. Кнодель Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. доктора ... пед.

наук зі спеціальності 13.00.04 / Терноп. нац. ун-т. імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2007. С. 9

109. Кобзар Н. В. Готовність майбутніх менеджерів туризму до міжкультурної комунікації та її компоненти. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11knvtyk.pdf> (дата звернення: 03.10.2014).

110. Кобзова С. М. Теоретична модель підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до проектування регіональних. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4 (30). С. 207-216.

111. Козак Л. В. Професійно орієнтовані форми навчання у підготовці фахівців туризму. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. пр. Київ, 2009. № 1. С. 68–78.

112. Комп'ютерна програма «ДЛБ: педагогічна діагностика готовності бакалаврів з туризму до професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг» / О. Л. Дишко, Н. О. Белікова, О. М. Лінчук. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 59693 від 15.05.2015, видане Державною службою інтелектуальної власності України.

113. Коніщева Н. Й. Удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів сфери туризму та курортів. *Вісник ДІТБ*. 2011. №15. С.158-167. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kon_ischeva5.htm (дата звернення: 04.07.2013).

114. Конох А. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищому навчальному закладі: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2006. 494 с.

115. Косян С. Б. Проектування змісту національно-регіонального компонента загальнопрофесійної підготовки фахівця з туризму: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 /Волгоград. держ. пед. ун-т.Волгоград, 2008. 21 с.

116. Костюкова О. М. Краєзнавчо-екскурсійна справа в Україні в 20-х роках ХХ ст.: суспільно-політичний, освітній і культурологічний аспект / Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. м. Черкаси, 2010. 171 с.

117. Красюк Е. Р. Профессиональная подготовка студентов туристского

вуза в условиях экскурсионного бюро: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Рос. междунар. акад. туриз. Москва, 2002. 46 с.

118. Кремень В. Г. Людина перед викликом цивілізації: творчість, людина, освіта. *Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура*. Київ: Педагогічна думка, 2008. С. 9-48. URL: <http://toloka.to/t69473>

119. Кремень В. Г., Ніколаєнко С. М., Степко М. Ф. Вища освіта в Україні: навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. Київ: Знання, 2005. 328 с.

120. Крутецький В. А. Психология обучения и воспитания школьников. Москва: Просвещение, 1976. 303 с.

121. Кухта І. В. Основи формування іншомовної комунікативної культури фахівців туристичної сфери: навч.-метод. посібник. Ужгород: Ліра, 2009. 240 с.

122. Линенко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї: монографія / Півд. укр. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса: ОКФА, 1995. 77 с.

123. Лисенко Н. Підготовка майбутніх педагогів до використання етнопедагогіки в сучасному інтеркультурному просторі. *Освітній простір України: науковий журнал*. Івано-Франківськ, 2014. Випуск 2. С. 49 – 57.

124. Літовка-Деменіна С. Г. Питання готовності майбутнього фахівця сфери туризму до здійснення екскурсійної діяльності. *Педагогіка та психологія: збірник наукових праць*. Харків, 2016. В. 52. С. 134-143.

125. Літовка-Деменіна С. Г. Особливості викладання екскурсійної діяльності для студентів напряму підготовки «Туризм». *Професійна освіта: методологія, теорія та технології: зб. наук. праць*. Київ: Педагогічна думка, 2016. Вип 4. С. 160-172

126. Літовка-Деменіна С. Г. Сучасний стан підготовки майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності: теоретико-методологічний аспект. *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. Серія «Педагогіка»*. Переяслав-Хмельницький: «ФОП Добровська Я. М.», 2017. Вип. 24. С. 93-102

127. Літовка-Деменіна С. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. *Чорноморські наукові студії третьої міжнародної*

мультидисциплінарної конференції, 19 травня 2017р.: Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 27. С. 189-192.

128. Литовка-Деменина С. Г. Диагностика готовности студентов к экскурсионной деятельности в процессе профессионального туристического образования». *Теория и методика профессионального образования: сборник научных статей*. Минск: РИПО, 2017. Вып. 4. Ч. I. С. 208-215.

129. Литовка-Деменина С. Г. Эксперимент по формированию готовности к экскурсионной деятельности будущих специалистов сферы туризма. *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce: medzinárodná vedecko-praktická konferencia*, 10-11. marca 2017 Sladkovičovo: Slovenská republika. 2017. S. 138-140.

130. Літовка С. Г. Інформаційна культура користувачів бібліотеки вищого навчального закладу в галузі туризму, економіки і права. *Культура і освіта фахівців туристської сфери: сучасні тенденції та прогнози: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13-14 жовтня 2004 р.)*. Київ, 2005. С. 215-217.

131. Літовка С.Г. Екологічна освіта і культура як парадигма природоохоронних знань суспільства. *Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін: республіканська науково-практична конференція*, 25-26 листопада 2010р. Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. С.217-218.

132. Літовка С. Г. Аналіз стану підготовки майбутніх фахівців сферу туризму до екскурсійної діяльності. *Туризм в умовах глобалізації: виклики часу: IV Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні форми управління туристичної індустрії в умовах сучасного етапу глобалізаційного процесу»*. Київ, 2015. Ч.V. С. 96-102.

133. Літовка-Деменина С. Г. Особливості використання інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2014 рік (м. Київ, 26*

березня 2015р.), Т. 2. / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В.О.Радкевич. Київ: ІПТО НАПН України, 2015. С. 20-24.

134. Літовка-Деменіна С. Г. Сучасні аспекти освітніх теорій професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. *Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти*: збірник наукових праць за матеріалами V Всеукр. науково-практичної Інтернет-конференції (16-17 квітня 2015 року, м. Переяслав-Хмельницький). Київ: Міленіум, 2015. Вип. 5. С.44-46.

135. Літовка-Деменіна С. Г. Екскурсійна справа як складова розвитку туристського регіону. *Туризм як чинник розвитку регіонів: проблеми та перспективи*: матеріали XV аспірантських читань. Київ: КУТЕП, 2015. С. 69-73.

136. Літовка-Деменіна С. Г. Екологічна компетентність в умовах фундаменталізації професійної підготовки бакалаврів за фахом «Туризм». *Ключові компетентності в моделі сучасного фахівця*: зб. наук. праць III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 29 лютого 2016р. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2016. Ч. I. С. 212-215.

137. Літовка-Деменіна С. Г. Методичні рекомендації вивчення дисципліни «Організація екскурсійної діяльності» [для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітнього ступеню бакалавр]. Київ: Вид-во КУТЕП, 2016. 96 с.

138. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. Москва: Смысл; Академия, 2004. 352 с.

139. Лівенцова В. А. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів невиробничої сфери : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2002. 20 с.

140. Лозовецька В. Т. Концептуальні засади формування професійної компетентності фахівця туризму. URL: <http://dok.znaimo.com.ua/docs/index-15862.html> (дата звернення: 27.06.2017).

141. Лозовецька В. Т. Психолого-педагогічні умови професійного саморозвитку фахівця сфери туризму в сучасних умовах праці. *Туристична*

освіта в Україні: проблеми і перспективи: зб. наук. праць. Львів, 2010. Вип. 2. С. 3-9.

142. Лук'янова Л. Г. Освіта в туризмі: навч.-метод. посіб. Київ: Вища школа, 2008. 719 с.

143. Лутаева Т. Педагогічна культура НОВ. URL: <http://www.academia.edu/8762519/>

144. Любарець В. В. Формування професійної компетентності майбутніх агентів з організації туризму у професійному коледжі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Київ, 2013. 21 с.

145. Любіцева О. О. Методика розробки турів: навч. посібник. Київ: Альтерпрес, 2003. 104 с.

146. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.

147. Маковецька Н. В. Використання інноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 36. С. 303-308.

148. Маковецька Н. В. Шляхи розвитку креативності майбутніх фахівців туристичної галузі. *Гуманітарний вісник державного вищого закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2016. С.77-83.

149. Маковецька Н. В. Практична підготовка майбутніх фахівців туристичної галузі у вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Випуск LXXV, том 3. С.64-68.

150. Малахова И. А. Использование метода проектов в допрофессиональной подготовке учащихся профильных туристских классов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Рос. междунар. акад. туриз. Москва, 2003. 148 с.

151. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. П. Міжнародний туризм та послуги: підручник. Київ: Знання, 2008. 661 с.
152. Мальцева Л. В. «Організація екскурсійних послуг» як навчальна дисципліна. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. Луганськ, 2012. №4, Ч. 2. С. 159–163.
153. Маригодов В. К., Моторная С. Е. Педагогика и психология: аспекты активизации творчества и готовности к профессиональной деятельности: учеб. пособие. Киев: Професионал, 2005. 192 с.
154. Маркова А. К., Матис Т.А., Орлов А.В. и др. Формирование мотивации учения: кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1990. 192 с.
155. Мартинова Н.С. Роль ігрової діяльності у професійній підготовці майбутніх менеджерів туризму. *Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. Саух І. В. Житомир: ЖФ КІБіТ, 2012. С. 216–221.
156. Маслоу А. Самоактуалізація личности и образование: Пер. с. англ. Г. А. Балла. Київ; Донецк, 1994. 52 с.
157. Матвеева Г. В. Педагогічний діалог як визначальний метод формування особистості екскурсознавця. *Наукові записки КУТЕП* : зб. наук. праць / редкол. : Федорченко В. К. (голова). Серія : Теорія і методика професійної освіти. К. : КУТЕП, 2009. Вип. 6. С. 86–96.
158. Машика Н. В. Теоретичні і практичні аспекти професійної підготовки кадрів в галузі туризму. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/mashyka.htm (дата звернення: 09.03.2015).
159. Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 / НАН України; Інститут соціології. Київ, 2002. 18 с.
160. Мойсеюк Н. В. Педагогіка: навч. посібник. 3-є вид., доп. К., 2001. 608 с.

161. Ничкало Н. Г. Дослідження проблем педагогіки і психології туризму як складової теорії і методики професійної освіти. *Педагогіка і туризм: проблеми підготовки кадрів*: збірник доповідей та виступів на науково-методичному семінарі педагогічних працівників вищих навчальних закладів туристського та готельного профілю. Київ, 2003. С. 158–164.
162. Новіков В.С. Інновації в туризмі: навч. посіб. М: ВЦ «Академія», 2007. 208 с.
163. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка менеджерів туризму в умовах педагогічного університету: [монографія]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 204 с.
164. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки «Бакалавра» напряму підготовки 6.140103 «Туризм»: ГСВОУ 6.140103-12. [Чинний від 2012-11-27]. Київ: Галузевий стандарт вищої освіти України, 2012. 36 с.
165. Панда Б. Х. Туризм и методика преподавания. Казань: КНПОВТИ, 1996. 239 с.
166. Паньків М. М. Професійна модель фахівця туристської галузі в сучасній освіті. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua> (дата звернення: 17.08.2015).
167. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів: навч. посібник. Київ: Україна, 1998. 343 с.
168. Подобєд О. Віртуальні навчальні екскурсії історичними просторами України та зарубіжних країн. *Історія в сучасній школі*. 2012. №6 С. 27–29.
169. Поважна Л. І. Організація навчально-виробничої практики майбутніх фахівців сфери туризму. *Педагогіка туризму*: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. проф. Федорченка В. К., проф. Фоменко Н. А., доц. Скрипник М. І., доц. Цехмістрової Г. С. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. С. 119–136.
170. Полат Е. С. Метод проектов: история и теория вопроса. *Школьные технологии*. 2006. № 6. С. 43–47.
171. Полуда В. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з готельного господарства у процесі фахової підготовки: автореф. дис.

... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2010. 20 с.

172. Полякова Е. Г. Подготовка студентов к профессиональному взаимодействию с потребителями туристических услуг (на примере бакалавров по направлению «Туризм»): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2012. 25 с.

173. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: Либідь, 2002. 136 с.

174. Посадова інструкція екскурсовода, гίδα-перекладача. *Організаційно-правові акти Київради щодо питань туризму в Києві*. Київ: Головне управління готельного господарства, туризму та курортів виконавчого органу Київради (Київської міської державної адміністрації), 2004. С. 107.

175. Попович С.І. Туристично-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми. *Туристичні ресурси України: зб. наук. статей*. Київ: Типографія ФПУ, 1996. С. 7-17.

176. Про затвердження Міської цільової програми розвитку туризму в місті Києві на 2016-2018 роки. Рішення Київської міської ради від 11.02.2016 № 91/91. URL: <http://kmr.gov.ua/uk/rishnya> (дата звернення: 23.08.2016).

177. Про підтримку розвитку туризму в Україні: Указ Президента України від 2.03.2001 № 127/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 3. С. 5–7.

178. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження КМУ від 16.03.2017 №168-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).

179. Савчук В. О. Туристично-екскурсійна робота в контексті розвитку краєзнавства у 20–х рр. – першій половині 30–х рр. ХХ ст. *Туристично-краєзнавчі дослідження* : [зб. ст.] Київ, 1998. Вип. І. ч. II. С. 175–178.

180. Сай А. В. Критерії і рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців з сервісу і туризму в університеті. URL: http://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf5/39.pdf (дата звернення: 23.08.2014).

181. Сакун Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинутих країнах світу: монографія. Київ: «МАУП», 2004. 399 с.
182. Севаст'янова О. А. Педагогіка туризму: навч. посіб. для магістрантів ден. та заоч. форми навч. за спец. «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа». Луганськ : Вид-во ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 237 с.
183. Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода / под ред. Ю. П. Сурмина. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.
184. Скрипник М. І. Методи дослідження в туризмології. *Наукові записки КУТЕП*. Київ, 2006. Вип. 4. С. 26–41.
185. Слостенин В. А., Чижакова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва: Академия, 2003. 192 с.
186. Словник економічних термінів. URL: <http://bank-ua.com/glossary/term/> (дата звернення: 02.05.2014).
187. Словник іншомовних слів / [авт.-уклад. О. С. Мельничук]. Київ: Головна редакція УРЕ, 1977. 775 с.
188. Смирнова О. А. Особенности развития делового туризма в Европейском регионе. URL: http://tourlib.net/statti_tourism/smirnova2.htm (дата звернення: 16.04.2015).
189. Смирнова І. Г. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. пос. / за ред. Я.Б. Олійника. Київ.: Знання, 2011. 640 с.
190. Сокол Т.Г. Проблеми професійної підготовки кадрів екскурсоводів і гідів-перекладачів для сфери туризму України. *Географія та туризм*. Випуск 34. Київ: Вид-во КНУ ім. Шевченка, 2015. С.42 – 48.
191. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: підручник / за заг. ред. В. Ф. Орлова. Київ: Грамота, 2006. 264 с.
192. Соловей Л. С. Становлення вітчизняної системи підготовки майбутніх фахівців сфери туризму (друга половина ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01/ НАПН України, Ін-т вищої освіти. Київ, 2011. 23 с.

193. Сорокіна Г. О. Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх фахівців галузі туризму до екологічного виховання учнів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». Луганськ, 2011. 44 с.

194. Сударева Н. С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 22 с.

195. Тлумачний словник української мови. Кусайкіна Н., Цибульник Ю. Харків : КСД, 2013. 608 с.

196. Трофімук К. В. Основні вимоги до професійної діяльності фахівців з туризму. URL: http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_12/ (дата звернення: 27.05.2014).

197. Туризмологія (теорія туризму): навч.-метод. посібник зі спецкурсу / Пазенюк В.С., Федорченко В.К., Кручек О.А., Мініч І.М. К.:КУТЕП, 2010. 70 с.

198. Фастовець О., Забалдіна Ю. Використання інноваційних форм лекцій в процесі підготовки фахівців сфери туризму. *Smart-освіта: ресурси та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 16-17 жовтня 2014 р.). Київ: КНТЕУ, 2014. С.219-221.

199. Федорченко В. К. Експериментальна діяльність в історії шкільництва (початок ХХ ст.). *Рідна школа*. 2003. № 7. С. 50 – 53.

200. Федорченко В. К. Історія експериментальної діяльності в Україні: навч. посібник. Київ: Кондор, 2010. 166 с.

201. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. URL: http://tourlib.net/aref_tourism/fedorchenko.htm (дата звернення: 04.09.2014).

202. Федорченко В. К. Підготовка професіоналів туризму в контексті вимог сучасної практики. *Наукові записки КУТЕП*: збірник наукових праць, Вип. 5 Серія: Теорія і методика професійної освіти. / редкол. Федорченко В. К. (голова) / В.К. Федорченко. Київ: КУТЕП, 2008, С. 6–24.

203. Федорченко В. К. Теоретичні та методологічні засади підготовки фахівців для сфери туризму. Київ: Слово, 2004. 278 с.
204. Філоненко І. М. Особливості та структура системи підготовки кадрів для туристичної сфери. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 4 (239) Ч. II. С. 59-64.
205. Філософія туризму: навч. посібник. / за ред. Пазенка В. С., Федорченка В. К. Київ: Кондор, 2004. 268 с.
206. Фоменко Н. А. Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Слово, 2005. 216 с.
207. Хмілярчук Н. С. Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2008. 16 с.
208. Хуусконен Н. М., Глушанок Т. М. Практика экскурсионной деятельности. Санкт-Петербург: «Издательский дом Герда», 2007. 208 с.
209. Цехмістрова Г. С. Вища освіта і Болонський процес: навч. посібник для магістрів, аспірантів та підготовки викладачів. Київ: Видавництво «КУТЕП», 2007. 226 с.
210. Цехмістрова Г. С. Методика навчання у вищій школі: навч. посібник. Київ: КУТЕП, 2014. 240 с.
211. Цехмістрова Г. С. Моніторинг якості професійної туристської освіти. *Вища школа*. 2005. № 1. С. 66-73.
212. Чагайда І. М., Грибанова С.В. Екскурсоведство: навч. посібник. Київ, 2004. 240 с.
213. Черезова М. В. Реалізація педагогічних умов комунікативно-професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 4. С. 64-74.

214. Черезова М. В. Формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців сфери туризму у навчально-виховному процесі коледжу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганск. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 22 с.

215. Чорна Л. В. Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США : автореф. дис. канд. ... пед. наук: 13.00.04 / Полтавс. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2009. 22 с.

216. Шанц Е. А. Профессиональная подготовка студентов вуза как целостная педагогическая система. *Теория и практика образования в современном мире*: материалы междунар. науч. конф. Санкт-Петербург, 2012. С. 383-386.

217. Шапран О. І. Організація інноваційної діяльності в закладах освіти: навч. посібник. Переяслав-Хмельницький, 2011. 174 с.

218. Шевченко Л. С. Застосування ВЕБ-квестів для формування пізнавальної активності учнів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*: науково-методичний журнал. 2011. № 3. С. 67-74.

219. Шигонська Н. В. Філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія». *Вісник Житомир. держ. ун-ту*. Серія: Педагогічні науки. Житомир, 2012. Вип. 42. С. 160-164.

220. Школа І. М., Ореховська І. М. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Чернівці: Книги-XXI, 2005. 596 с.

221. Щука Г. П. Організація практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної індустрії. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 16 (203). С. 117-125. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/schuka3.htm (дата звернення: 12.10.2013).

222. Щука Г. П. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в Україні, Росії та Білорусі (порівняльний аналіз): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / ДЗ «Луганський нац. пед. ун-т імені Т. Шевченка». Луганськ, 2013. 40 с.

223. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 156 с.
224. Balode I. Formation of Professional Competences of the Tourism and Hospitality Sphere Specialists. *Information Technologies, Management and Society*. 2010. Vol. 3, N 1. P. 103-111.
225. Airey D. W., Tribe J. An international handbook of tourism education. UK : Elsevier, 2005. 526 p.
226. Altinay L., Paraskevas A. Planning research in hospitality and tourism. UK, Oxford : Butterworth-Heinemann, 2008. 247 p.
227. Brebbia C., Pineda F. D. Sustainable Tourism. UK, Sauthampton: WIT press, 2006. 366 p.
228. Brent W. R., Carr N., Cooper C. P. Managing educational tourism. UK, Clevedon: Channel View Publications, 2003. 283 p.
229. Conrady R., Buck M. Trends and Issues in Global Tourism 2010. Berlin: Springer, 2010. 309 p.
230. Educating the educators in tourism: a manual of tourism and hospitality education. WTO tourism education and training series / Christopher P. Cooper, Rebecca Shepherd, John Westlake. Madrid World Tourism Organization, 1996. 221 p.
231. Finn M., Elliott-White M., Walton M. Tourism and leisure research methods: data collection, analysis, and interpretation. UK, Edinburgh: Pearson Education, 2000. 285 p.
232. Gunn C. A., Var T. Tourism planning: basics, concepts, cases. 4th ed. NY: Routledge, 2002. 442 p.
233. Hall D., Smith M. K., Marciszewska B. Tourism in the new Europe : the challenges and opportunities of EU enlargement. UK, Oxford: CABI, 2006. 320 p.
234. Compendium of Tourism Statistics, Data 2011 – 2015 (2017 Edition). URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418442> (дата звернення: 05.06.2017)
235. UNWTO Tourism Highlights: 2016 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145> (дата звернення: 12.12.2016)

236. New Platform Tourism Services (or the so-called Sharing Economy) – Understand, Rethink and Adapt. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419081.1> (дата звернення: 24.01.2017)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Літовка-Деменіна С. Г. Методичні рекомендації до спецкурсу «Організація екскурсійної діяльності» [для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітній ступінь бакалавр] / Літовка-Деменіна С. Г. Київ: Вид-во КУТЕП, 2015. 96 с.
2. Літовка-Деменіна С. Г. Методичні рекомендації щодо підготовки і проведення екскурсії по музею [для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», освітнього ступеню бакалавр] / С. Г. Літовка-Деменіна, В. В. Любарець. Київ: Вид-во КУТЕП, 2016. 34 с.
3. Літовка-Деменіна С. Г. Питання готовності майбутнього фахівця сфери туризму до здійснення екскурсійної діяльності / *Педагогіка та психологія: збірник наукових праць*. Харків, 2016. Вип. 52. С. 134-143.
4. Літовка-Деменіна С. Г. Особливості викладання екскурсійної діяльності для студентів напряму підготовки «Туризм» / *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2016. Вип 4. С. 160-172.
5. Літовка-Деменіна С. Г. Сучасний стан підготовки майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності: теоретико-методологічний аспект / *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць*. Серія «Педагогіка». Переяслав-Хмельницький: «ФОП Добровська Я.М.», 2017. Вип. 24. С. 93-102.
6. Літовка-Деменіна С. Г. Стан готовності майбутніх фахівців сфери туризму до організації екскурсійної діяльності / *Освітній простір України: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 10. С.192-201.
7. Литовка-Деменина С. Г. Диагностика готовности студентов к экскурсионной деятельности в процессе профессионального туристического образования» / *Теория и методика профессионального образования: сборник*

научных статей. Минск: РИПО, 2017. Вып. 4, Ч. I. С. 208-215.

8. Літовка С.Г. Екологічна освіта і культура як парадигма природоохоронних знань суспільства / *Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін*: республіканська науково-практична конференція, 25-26 листопада 2010 р. Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. С.217-218.

9. Літовка С. Г. Аналіз стану підготовки майбутніх фахівців сферу туризму до екскурсійної діяльності / *Туризм в умовах глобалізації: виклики часу*: IV Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні форми управління туристичної індустрії в умовах сучасного етапу глобалізаційного процесу». Київ, 2015. Ч.V. С. 96-102.

10. Літовка-Деменіна С. Г. Особливості використання інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2014 рік (м.Київ, 26 березня 2015 р.)*, Т. 2. / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ: ІТТО НАПН України, 2015. С. 20-24.

11. Літовка-Деменіна С. Г. Сучасні аспекти освітніх теорій професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. *Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти*: збірник наукових праць за матеріалами V Всеукр. науково-практичної Інтернет-конференції (16-17 квітня 2015 року, м. Переяслав-Хмельницький). Київ: Міленіум, 2015. Вип. 5. С.44-46.

12. Літовка-Деменіна С. Г. Екскурсійна справа як складова розвитку туристського регіону / *Туризм як чинник розвитку регіонів: проблеми та перспективи*: матеріали XV аспірантських читань. Київ: КУТЕП, 2015. С. 69-73.

13. Літовка-Деменіна С. Г. Екологічна компетентність в умовах фундаменталізації професійної підготовки бакалаврів за фахом «Туризм» / *Ключові компетентності в моделі сучасного фахівця*: зб. наук. праць III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 29 лютого 2016 р. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. Ч. I. С. 212-215.

14. Литовка-Деменина С. Г. Эксперимент по формированию готовности к экскурсионной деятельности будущих специалистов сферы туризма / *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia*, 10-11. marca 2017 Sladkovičevo: Slovenská republika. 2017. P. 138-140.

15. Літовка-Деменіна С. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. *Чорноморські наукові студії третьої міжнародної мультидисциплінарної конференції, 19 травня 2017р.*: Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 27. С. 189-192.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. «Туризм як чинник розвитку регіонів: проблеми та перспективи: XV аспірантські читання КУТЕП» (Київ, 2015, форма участі – очна).

2. «Чорноморські наукові студії» III Міжнародна мультидисциплінарна конференція (Одеса, 2017, форма участі - очна).

3. «Туризм в умовах глобалізації: виклики часу: IV Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні форми управління туристичної індустрії в умовах сучасного етапу глобалізаційного процесу» (Київ, 2015, форма участі – очна).

4. «Ключові компетентності в моделі сучасного фахівця. III Міжнародна Науково практична інтернет-конференція» (Переяслав-Хмельницький, 2016, форма участі – заочна)

5. «*Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia*» (Sladkovičevo: Словенія, 2017, форма участі – заочна).

6. «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін» (Харків, 2010, форма участі – заочна).

7. «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» (Київ, 2015, форма участі – очна),

8. «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти»: (Переяслав-Хмельницький, 2015, форма участі – очна)

9. Витяг з протоколу розширеного засідання міжкафедрального семінару факультету туризму, готельного та ресторанного бізнесу Київського університету туризму, економіки і права (протокол № 1 від 10.10.2017 р).

ДОДАТОК Б

Кваліфікаційна характеристика екскурсознавця

Джерело: Екскурсознавець : кваліфікаційна характеристика // Справочник кадровика. – 2006. – №5. – С. 63–64.

Екскурсознавець

(код КП 2461.2; належить до класифікаційного угруповання 2461 «Професіонали в галузі туризму»)

Завдання та обов'язки:

– здійснює координацію та методичне керівництво на певній ділянці одного з напрямів роботи туристичного підприємства, підготовку заходів щодо його стабільного функціонування відповідно до сучасних стандартів та вимог у галузі туризму;

– бере участь у розробленні нових форм і методик проведення екскурсій, складанні та рецензуванні екскурсійних програм, внесенні пропозицій до проекту калькуляції витрат на проведення екскурсій залежно від їх видів і характеристик особливостей об'єктів огляду;

– взаємодіє з громадськими та іншими організаціями з питань організації проведення екскурсій, розвитку і підтримки діяльності туристичного підприємства;

– веде накопичення банку даних про туристичні підприємства у світі та в Україні, про форми і методи організації проведення екскурсій, які в них застосовуються, про об'єкти проведення екскурсій у регіоні;

– організовує екскурсії і здійснює екскурсійне супроводження туристичної групи, надає повну інформацію туристам щодо об'єкта огляду – залежно від виду проведення екскурсії;

– вживає заходів щодо організації безпеки туристичної групи та контролю дотримання туристами правил техніки безпеки під час проведення екскурсії;

– надає консультативну допомогу спеціалістам туристичного підприємства з питань, що належать до його компетенції.

Повинен знати:

- законодавчі та нормативні правові акти, що регулюють розвиток галузі туризму та екскурсійної справи;
- історію, культуру і географію регіону;
- екскурсійну справу, теорію екскурсознавства;
- методики підготовки та проведення екскурсій;
- методику проведення нестандартних екскурсій;
- правила обслуговування на пішому, транспортному і комбінованому маршрутах;
- правила роботи на міському, заміському близькому та віддаленому екскурсійних маршрутах;
- правила надання першої медичної допомоги;
- правила безпеки при використанні різних видів транспорту;
- державну та одну з міжнародних мов.

Кваліфікаційні вимоги:

- повна вища освіта відповідного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;
- для магістра – без вимог до стажу роботи;
- для спеціаліста – стаж роботи у сфері туризму 1 рік;
- періодичність підвищення кваліфікації – 1 раз на 5 років.

ДОДАТОК В

**Кваліфікаційні вимоги щодо праці екскурсовода та екскурсознавця
(порівняльна характеристика)**

Завдання та обов'язки	
Екскурсовод	Екскурсознавець
<ul style="list-style-type: none"> – проводить екскурсії і шляхову інформацію, забезпечує їх науковий зміст відповідно до контрольного тексту та методичної розробки – готує індивідуальний текст, методичні розробки та інші матеріали – своєчасно оновлює екскурсійні матеріали, вносить зміни до контрольного тексту екскурсії – бере участь у розробці нових тем і маршрутів, освоює нові теми і варіанти екскурсій – вивчає запити та інтереси екскурсантів, здійснює диференційоване екскурсійне обслуговування – дотримується затвердженого маршруту екскурсій, інформує екскурсантів про правила поведінки під час екскурсії, вживає заходів щодо безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> – здійснює координацію та методичне керівництво на певній ділянці одного з напрямів роботи туристичного підприємства, підготовку заходів щодо його стабільного функціонування відповідно до сучасних стандартів та вимог у галузі туризму – бере участь у розробленні нових форм і методик проведення екскурсій, складанні та рецензуванні екскурсійних програм, внесенні пропозицій до проекту калькуляції витрат на проведення екскурсій залежно від їх видів і характерних особливостей об'єктів огляду – взаємодіє з громадськими та іншими організаціями з питань організації проведення екскурсій, розвитку і підтримки діяльності туристичного підприємства – веде накопичення банку даних про туристичні підприємства у світі та в Україні, про форми і методи організації екскурсій, про об'єкти проведення екскурсій у регіоні – організовує екскурсії і здійснює екскурсійне супроводження туристичної групи, надає повну інформацію туристам щодо об'єкта
<p>екскурсантів</p> <ul style="list-style-type: none"> – має право усунути від участі в екскурсії екскурсантів, які порушують правила поведінки на маршруті, громадський порядок та умови безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> – вживає заходів щодо організації безпеки туристичної групи та контролює дотримання туристами правил техніки безпеки – надає консультації з питань, що належать до його компетенції
Знання та уміння	
Екскурсовод	Екскурсознавець

<p>– високий освітній рівень в різних галузях знань зі спеціальним акцентом на краєзнавство, історію, географію, мистецтво і архітектуру, економіку, політику, релігію тощо.</p> <p>– вдосконалення знань та навичок</p> <p>– знання спеціальної термінології</p> <p>– гуманітарні навички та навички спілкування, володіння технологією відбору інформації, вміння встановити сприятливу дружню атмосферу в екскурсійній групі</p> <p>– володіння відповідністю критеріям оцінки розповіді: ознайомлювальна цінність, зацікавленість, техніка та культура мови, чіткість висловлювання, доступність викладу, емоційність</p> <p>– знання іноземної мови не обов'язкове</p>	<p>– законодавчі та нормативні правові акти, що регулюють розвиток галузі туризму та екскурсійної справи</p> <p>– історію, культуру і географію регіону</p> <p>– екскурсійну справу, теорію екскурсознавства</p> <p>– методику підготовки екскурсії</p> <p>– методику проведення екскурсії</p> <p>– методику підготовки та проведення нестандартних екскурсій</p> <p>– правила обслуговування на пішохідному, транспортному і комбінованому маршрутах</p> <p>– правила надання першої медичної допомоги</p> <p>– правила безпеки при використанні різних видів транспорту</p> <p>– державну та одну з іноземних мов</p>
<p>Базова вища освіта, повна вища освіта; посвідчення або диплом про спеціальну екскурсійну підготовку (навчальний заклад, курси підвищення або перепідготовки фахової кваліфікації; дозвіл у встановленому порядку). Для осіб з ученим ступенем наявність диплома або посвідчення про спеціальну екскурсійну підготовку не обов'язкова</p>	<p>Повна вища освіта відповідного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста; для магістра – без вимог до стажу роботи; для спеціаліста – стаж роботи у сфері туризму 1 рік; періодичність підвищення кваліфікації – 1 раз на 5 років</p>

ДОДАТОК Д

Тематика екскурсій (90–і рр. ХХ ст. – початок 2000 рр.)

Джерела: Чагайда І. М. Екскурсознавство : Навч. посіб. / І. М. Чагайда, С. В. Грибанова. – К., 2004; План екстернатної підготовки екскурсководів. – К. : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2001.

«Білі плями історії», «Репресована Полтава», «Місцями сталінських репресій», «Невідомі та маловідомі літературні імена», «Австрійський Львів», «Єврейські церкви Києва», «Внесок німців у розвиток Львова», «Літературний Київ», «Мости Києва», «Ніхто не забутий», «Одеса з моря», «Курорти Закарпаття» «Свідки народної величі» (з відвідуванням Корецького монастиря), «Пересопницьке Євангеліє» (АТ «Рівнетурист»), «Храми Одеси»; «Києво-Печерська Лавра», «Софія Київська», «Святині Києва». Прогулянки гелікоптером над Закарпаттям з пікніком у горах, теплохідні прогулянки Дніпром.

Тематика курсової підготовки у КУТЕП (початок ХХІ ст.)

Джерело: Робочий навчальний план з професії «Екскурсовод» у Навчально-курсівському центрі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сфери туризму, готельного та ресторанного сервісу КУТЕП, 2001.

Тематика програми предмета «Туристичне краєзнавство»

Джерело: Програма предмета «Туристичне краєзнавство». – К., 2002.

«Історичний центр Києва», «Історія київської топонімії», «Пам'ятки язичницького Києва», «Місто Ярослава», «Старокиївський Поділ», «Пам'ятки Київської Русі», Печерська та околиць міста», «Київ періоду бароко», «Київ доби класицизму», «Київ кінця ХІХ – початку ХХ століть», «Історизм та еkleктика у київській архітектурі ХІХ ст.», «Новий центр Києва», «Культурна архітектура у ІІ пол. ХІХ – початку ХХ століть», «Забудова Подолу на рубежі ХІХ – ХХ століть», «Аристократичні Липки», «Київські околиці», «Київ у 20–30-і роки ХХ століття», «Київ у другій світовій війні», «Відбудова міста», «Київ

монументальний», «Сучасна архітектура Києва», «Садово-паркові пам'ятки Києва».

Тематика програми практичного навчання екскурсоводів

Джерело: Програма практичного навчання екскурсоводів. – К., 2002.

«Національний музей-заповідник «Софія Київська», «Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник», «Національний історичний музей», «Музей історії Києва», «Музей однієї вулиці» (Андріївський узвіз), «Національний музей українського образотворчого мистецтва», «Музей західного та східного мистецтва», «Музей російського мистецтва», «Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України», «Природознавчий музей», «Музей Т. Шевченка», «Музей М. Булгакова», «Музей просто неба» (с. Пирогово), «Музей Київського політехнічного інституту», «Музей медицини».

Тематика плану предмета «Методика екскурсійної роботи»

Джерело: Тематичний план предмета «Методика екскурсійної роботи». – К.: КУТЕП, 2002.

«Класифікація екскурсій». «Методика підготовки екскурсій». «Методика проведення екскурсій». «Проведення екскурсій: краєзнавчих, природознавчих; історичних та мистецтвознавчих», «Екскурсовод та вимоги до нього».

ДОДАТОК Ж
Якості екскурсовця

Суспільно значущі	Професійні	Особистісні
Гуманізм, моральність, духовність, патріотизм.	Професіоналізм, усвідомлення свого обов'язку, креативність, працездатність, інтелектуальність, ерудованість, культура мови і поведінки, прагнення самовдосконалення, мобільність, любов до професії, пунктуальність, розвинена уява, образне мислення.	Доброзичливість, увічливість, тактовність, емпатія, уважність та чуйність, витримка та самоволодіння, оптимізм, емоційність, життєлюбство, принциповість, почуття гумору

ДОДАТОК 3

Здібності екскурсознавця та їх застосування у професійній діяльності

Здібності екскурсознавця	Застосування у професійній діяльності
Конструктивні	відбір, правильне оформлення, переконливе розкриття матеріалу й, за необхідності, перебудова плану проведення екскурсії, схеми використання методичного прийому
Комунікативні	встановлення і підтримання стосунків у процесі екскурсійної діяльності
Аналітичні	самокритичний аналіз власної діяльності, використання методів і прийомів, об'єктивної оцінки якості екскурсії
Творчі	застосування творчого підходу у створенні та реалізації екскурсійного продукту, в організації екскурсійної діяльності
Культурно-виховні	здійснення виховного впливу засобом передавання культурної спадщини
Пропагандистські	здатність переконувати, впливати на розум та почуття людей
Педагогічні	передавання знань з урахуванням індивідуального підходу щодо різних груп екскурсантів; використання різноманітних форм і методів екскурсійної діяльності
Дослідницькі	пошук, дослідження матеріалу для екскурсії; реалізація науково-педагогічної діяльності
Управлінські	керівництво екскурсійним бюро, екскурсійним відділом туристичної установи, музею; координація методичної роботи
Організаторські	встановлення контактів з екскурсійною групою та керівництво нею, спрямування уваги екскурсантів на потрібні об'єкти, забезпечення виконання програми туристів, які прибули з іншого міста. Організація роботи екскурсійної ділянки туристичного підприємства, участь у маркетинговій та економічній стратегії підприємства.

ДОДАТОК Е

**Фахові компетентності та результати навчання спеціаліста з
туризмознавства (ОКХ спеціаліста туризмознавства)**

Типові завдання діяльності	Фахові компетентності	Результати навчання
1.12. Створення цілісної уяви про методологію та методику екскурсійної справи	1.12.1. Уміння використовувати дидактичні та методологічні принципи організації екскурсії. 1.12.2. Знання механізмів сприйняття екскурсійного процесу. 1.12.3. Розуміння логічних вимог до подання екскурсійного матеріалу	1.12.1.1. Уміння застосовувати словесні, наочні та практичні методи в роботі з екскурсантами. 1.12.1.2. Здатність використовувати невербальні засоби впливу в екскурсії 1.12.1.3. Уміння використовувати методичний інструментарій пізнання в екскурсійному процесі
1.13. Застосування педагогічної техніки	1.13.1. Здатність застосовувати способи привернення, концентрації та переведення уваги екскурсантів	1.13.1.1. Знання вимог до екскурсійного методу. 1.13.1.2. Знання педагогічних завдань екскурсії та педагогічної техніки екскурсовода. 1.13.1.1. Здатність застосовувати сучасні механізми сприйняття матеріалу екскурсії. 1.13.1.2. Уміти активізувати екскурсантів з метою підвищення ефективності екскурсії. 1.13.1.3. Знання особливості сприйняття інформації та вміння управляти увагою екскурсантів
1.14. Застосування психології екскурсійної діяльності	1.14.1. Здатність забезпечувати професійну майстерність екскурсовода	1.14.1.1. Уміння застосовувати пізнавальні, емоційні та вольові процеси сприяння екскурсійного матеріалу. 1.14. 1.2. Уміння поєднувати чуттєві та логічні методи пізнання у процесі екскурсії. 1.14.1.3. Уміння створювати психоемоційний контакт між екскурсоводом та групою.
1.15.Формування організаторських, комунікативних та аналітичних здібностей екскурсовода	1.15.1. Уміння аналізувати закордонний та вітчизняний досвід екскурсознавства. 1.15.2. Знання шляхів підвищення екскурсійної майстерності	1.15.1.1. Знання основних засад екскурсійного етикету та уміння застосовувати його в діяльності. 1.15.1.2. Здатність здійснювати моніторинг факторів, що впливають на екскурсійну майстерність, та впроваджувати їх у професійну діяльність. 1.15.1.3. Уміння організувати післяекскурсійну роботу.

III. План навчального процесу

№ п/п	Залікові кредити (навчальні дисципліни)	Обсяг годин							Форма контролю					Розподіл дисциплін за курсами та семестрами													
		Загальна		Аудиторні			Індивідуальна робота	Самостійна робота	Розподіл за семестрами					КУРС													
		годин	кредитів	Всього	Лекції	Прак. семін. заняття			Контрольні роботи	Модульний контроль (МК)	Підсум. модул. контр. (залік) (ПМК)	Екзамени	Курсові роботи	1				2				3				4	
							СЕМЕСТРИ																				
							1	2						3	4	5	6	7	8								
КІЛЬКІСТЬ ТИЖНІВ																											
15	18	15	17	15	15	15	17																				
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22								
I. Цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки(шифр СГП)																											
Нормативні дисципліни																											
СГП.1	Історія української культури	72	2	30	20	10	7	35																			
СГП.2	Історія України	108	3	46	18	28	11	51		1			1														
СГП.3	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	216	6	100		100	21	95			1		2		3	3											
СГП.4	Друга іноземна мова	216	6	96		96	21	99			3		4			2	4										
СГП.5	Психологія	108	3	46	32	14	11	51		3			3			3											
СГП.6	Філософія	108	3	46	32	14	11	51		3			3			3											
СГП.7	Українська мова (за професійним спрямуванням)	108	3	54	20	34	10	44		2			2			3											
	Разом:	936	26	418	122	296	92	426		4	2		7		8	6	8	4									
Вибіркові дисципліни (дисципліни для формування індивідуального навчального плану студента)- 9 кредитів																											
Вибіркові дисципліни за вибором студента																											
<i>Пакет №1 - 4 семестр - 2 кредити</i>																											
1	Релігієзнавство	72	2	34	18	16	7	31			4								2								
2	Психологія туризму	72	2	34	18	16	7	31											2								
	Всього	72	2	34	18	16	7	31			1								2								
<i>Пакет №2 - 4 семестр - 2 кредити</i>																											
1	Соціологія	72	2	34	18	16	7	31			4								2								
2	Політологія	72	2	34	18	16	7	31											2								
	Всього	72	2	34	18	16	7	31			1								2								
<i>Пакет №3 - 8 семестр - 2 кредити</i>																											
1	Психологія міжособистісного спілкування	72	2	34		34	7	31			8								2								
2	Етика і естетика	72	2	34	20	14	7	31											2								
	Всього	72	2	34	20	14	7	31			1								2								
<i>Пакет №4 - 7 семестр - 2 кредитів</i>																											
1	Етика бізнесу	72	2	30	16	14	7	35			7								2								
2	Діловодство в галузі	72	2	30	16	14	7	35											2								
	Всього	72	2	30	16	14	7	35			1								2								
	Разом:	288	8	132	72	60	28	128			4								2								
	Разом за циклом:	1224	34	550	194	356	120	554		4	6		7		8	6	8	8	2								
II. Цикл фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки(шифр ФПНЗ)																											
Нормативні дисципліни																											
ФПНЗ.1	Вища та прикладна математика	216	6	100	36	62	21	95		1, 2	1		2		3	3											

ФПНЗ.2	Статистика	108	3	46	18	28	11	51		7		7								3
ФПНЗ.3	Інформаційні системи та технології	216	6	96	34	62	21	99		3	2	3			2	4				
ФПНЗ.4	Економічна теорія	216	6	98	50	48	21	97		3, 4	3	4				2	4			
ФПНЗ.5	Географія туризму	108	3	54	20	34	11	43		2	2					3				
ФПНЗ.6	Туристичне країнознавство	108	3	46	18	28	11	51		3		3	3						3	
ФПНЗ.7	Безпека життєдіяльності	54	1,5	18	10	8	7	29			2					1				
ФПНЗ.8	Основи охорони праці	54	1,5	16	10	6	4	16		8		8								1
ФПНЗ.9	Екологія	72	2	30	18	12	7	35			1			2						
	Разом:	1152	32	504	216	288	114	516		8	6	6	1	5	9	9	4			3
Вибіркові дисципліни (за вибором навчального закладу)																				
1	Основи наукових досліджень	54	1,5	36	20	16	7	11		2	2				2					
2	Університетська освіта	36	1	16	10	6	4	16			1			1						
3	Туристичне краєзнавство	72	2	30	18	12	7	35			1			2						
	Разом:	162	4,5	82	48	34	18	62		1	3			3	2					
	Разом за циклом:	1314	36,5	586	264	322	132	578		9	9	6	1	8	11	9	4			3
III. Цикл професійної та практичної підготовки (шифр ПП)																				
Нормативні дисципліни																				
ПП.1	Рекреаційні комплекси світу	108	3	46	18	28	11	51		1		1		3						
	Організація туризму																			
ПП.2	Основи туризмознавства	108	3	54	20	34	11	43		2		2			3					
ПП.3	Організація туристичних подорожей	108	3	46	18	28	11	51		4	4					3				
ПП.4	Організація екскурсійної діяльності	108	3	46	18	28	11	51		5	5								3	
ПП.5	Організація анімаційної діяльності	108	3	40	16	24	11	57		6	6									3
ПП.6	Туроперейтинг	108	3	46	18	28	11	51		5		5	5						3	
ПП.7	Організація ресторанного господарства	216	6	90	36	54	21	105		5,6	5	6							3	3
ПП.8	Організація готельного господарства	216	6	90	36	54	21	105		5,6	5	6							3	3
	Право			0				0												
ПП.9	Правознавство	108	3	46	32	14	11	51		5		5							3	
ПП.10	Правове регулювання туристичної діяльності	108	3	46	32	14	11	51		7		7								3
ПП.11	Маркетинг	216	6	90	66	24	21	105		5,6	5	6							3	3
ПП.12	Облік і аудит	108	3	50	34	16	11	47		4		4							3	
ПП.13	Економіка підприємства	216	6	96	38	58	21	99		7,8	7	8	8							3
ПП.14	Менеджмент																			3
ПП.14.1	Менеджмент в туризмі	72	2	30	18	12	7	35		7		7								2
ПП.14.2	Комунікативний менеджмент	72	2	34	22	12	7	31			8									2
ПП.14.3	Менеджмент організацій	108	3	46	34	12	11	51		6		6								3
	Навчальна практика "Вступ до фаху" (1т.)	54	1,5											54*						
	Виробнича практика (5т.)	270	7,5																	270*
	Разом:	2412	67	896	456	440	208	984		19	8	12	2	3	3		3	18	15	8
Вибіркові дисципліни (дисципліни для формування індивідуального навчального плану студента)																				
Вибіркові дисципліни (за вибором навчального закладу)																				
1	Спортивний туризм	72	2	30	16	14	7	35		1	1			2						
2	Історія туризму	72	2	30	16	14	7	35		1	1			2						

ДОДАТОК Л

**Київський університет туризму,
економіки і права**
Факультет туризму,
готельного та ресторанного бізнесу
Кафедра теорії та практики туризму
і готельного господарства

РОБОЧА ПРОГРАМА
СПЕЦКУРСУ «ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

галузь знань 24 «Сфера обслуговування»

спеціальність 242 «Туризм»

Факультет туризму, готельного та ресторанного бізнесу

Київ 2016

Розробник: Літовка-Деменіна С.Г. - викладач кафедри теорії та практики туризму і готельного господарства КУТЕП

Рецензенти:

завідувач кафедри теорії та практики туризму і готельного господарства,
доктор педагогічних наук, професор Федорченко В.К.

директор туристичної фірми «Супутник», кандидат історичних наук
Зінченко В.А.

ПЕРЕДМОВА

Освітньо-професійною програмою підготовки фахівців спеціальності «Туризм» передбачається вивчення блоку професійно-орієнтованих дисциплін, до якого включено дисципліну «Організація екскурсійної діяльності». У змісті програми дисципліни розглядаються основні напрями екскурсійного обслуговування в туристській індустрії, історичний розвиток екскурсійної справи, сутність, класифікація екскурсій, методика підготовки та проведення екскурсій, складові професійної майстерності екскурсовода.

Навчання базується на теоретичному узагальненні досвіду організації екскурсійної діяльності, методичних прийомах підготовки та проведення екскурсій, що виправдали себе на практиці. У процесі навчання студенти повинні оволодіти не тільки теоретичними знаннями, але й отримати практичні навички щодо підготовки екскурсій на різноманітну тематику, оформлення зразків технологічної документації екскурсій, проведення екскурсій для різних категорій екскурсантів.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3,0	Галузь знань: 24 «Сфера обслуговування»	Нормативна
	Спеціальність 242 «Туризм»	
Модулів - 2	Спеціальність (професійне спрямування)	Рік підготовки:
Змістових модулів - 2		3-й
Загальна кількість годин – 108 год.		Семестр
		2-й
		Лекції
		16 год.
		Практичні, семінарські

Тижневих годин для денної форми навчання: 2 Аудиторних – 28 год. Самостійної роботи студента – 80 год.	Освітньо-кваліфікаційний рівень: БАКАЛАВР з туризму	12 год.
		Самостійна робота
		80 год.
		Вид контролю: ПМК

2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни,

Її місце у навчальному процесі

Освітньо-професійною програмою підготовки фахівців професійного спрямування «Туризм» передбачається вивчення блоку професійно-орієнтованих дисциплін, до якого належить дисципліна «Організація екскурсійної діяльності».

Програма дисципліни «Організація екскурсійної діяльності» містить: зміст тем дисципліни, тематичний план, план лекцій, план семінарських та практичних занять, перелік питань для самостійної роботи студентів та список рекомендованої літератури.

У програмі розглядаються основні напрями екскурсійного обслуговування в туристичній індустрії, розвиток екскурсійної справи, сутність, класифікація екскурсій, методика підготовки та проведення екскурсії, професійна майстерність екскурсовода та інші питання.

Навчання базується на теоретичному узагальненні досвіду проведення екскурсійної діяльності, методичних способах проведення екскурсії, що виправдали себе на практиці. У процесі навчання студенти повинні оволодіти не тільки теоретичними основами дисципліни, але й отримати практичні навички щодо розробки й проведення екскурсії та підготовки необхідної методичної документації. Також передбачається написання студентами рефератів, виконання індивідуальних завдань, проведення науково-дослідної студентської роботи з питань удосконалення організації екскурсійної діяльності.

Метою вивчення дисципліни викладання курсу є формування у студентів теоретичних, професійних знань і практичних навичок, що дають їм змогу

самостійно організувати й планувати екскурсійну діяльність; розробляти й проводити екскурсії; здійснювати екскурсійне обслуговування.

Завдання курсу:

- оволодіння знаннями з організації екскурсійного обслуговування в сучасних умовах;
- виявлення основних напрямів і тенденцій розвитку екскурсійного обслуговування в сучасних умовах;
- набуття студентами навичок роботи з нормальними матеріалами щодо організації екскурсійної діяльності в туристичній індустрії;
- вміння застосовувати теоретичне знання у вирішенні практичних завдань.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- місце и роль екскурсійної діяльності в індустрії туризму;
- принципи класифікації, функції, ознаки екскурсії;
- вимоги до екскурсовода;
- принципи диференційованого підходу до екскурсійного обслуговування.

вміти:

- організувати та планувати екскурсійну діяльність;
- готувати контрольний та індивідуальний тексти екскурсії;
- розробляти та проводити екскурсії;
- скласти технологічну карту екскурсії

У процесі виконання дисципліни передбачається читання лекцій. Проведення семінарських та практичних занять здійснюється за формою рольових ігор, оглядових і тематичних екскурсій, написання та захист рефератів і контрольних робіт; передбачається також тестовий контроль та виконання творчих завдань.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема1. Екскурсія та її сутність

Основні визначення екскурсії: відповідно до Ліцензійних умов, Закону «Про туризм».

Ознаки екскурсії, їх характеристика: активність, логічна послідовність, випереджувальна роль показу.

Екскурсійний процес, його складові. Завдання екскурсійного процесу. Вимоги до екскурсії. Мета, завдання та форми проведення екскурсії.

Функції екскурсії: інформація, культурний відпочинок, розширення кругозору, формування інтересів. Екскурсія як форма туристської послуги.

Екскурсійний метод. Вимоги екскурсійного методу. Екскурсійний аналіз. Групи екскурсійного аналізу. Види аналізу.

Показ, розповідь, рух – основні елементи екскурсії. Види показу. Вимоги до розповіді на екскурсії.

Тематика екскурсії. Вимоги до тематики.

Тема 2. Класифікація екскурсій

Етапи удосконалення класифікації екскурсій. Сучасна класифікація екскурсій.

Класифікація екскурсій залежно від змісту, тематики, складу учасників, місця проведення, способу пересування, форми проведення тривалості.

Характеристика екскурсій залежно від групових ознак. За змістом: оглядові й тематичні. За складом учасників для: дорослих і дітей, місцевого населення і туристів, сільського й міського населення, організованих груп та індивідуалів, бізнес-екскурсії.

За місцем проведення: міські, заміські, музейні.

За способом пересування: пішохідні та з використанням різних видів транспорту.

За формою проведення: екскурсія-масовка, екскурсія-прогулянка, екскурсія-концерт, екскурсія-спектакль, екскурсія для спеціальної аудиторії, навчальна екскурсія, пробна екскурсія.

Тема 3. Методика підготовки екскурсії

Організація та зміст процесу розробки нової екскурсії. Творча група, її склад. Колективний характер роботи. Розподіл і виконання обов'язків членів групи. Термін підготовки екскурсії.

Основні етапи підготовки екскурсії: визначення цілі, вибір теми, підбір та вивчення літературних джерел; робота зі змістом екскурсії; знайомство з експозиціями і фондами музеїв; підбір та вивчення екскурсійних об'єктів; складання інспектування маршрутів; підготовка контрольного тексту екскурсії; мова екскурсовода; комплектування «портфеля екскурсовода»; вибір

методичних засобів; складання методичних розробок; висновки методиста про текст і методичну розробку; прийом екскурсії; затвердження екскурсії.

Порядок складання технологічної карти екскурсії.

Індивідуальний текст екскурсії, його особливості. Структура тексту.

Тема 4. Методика та техніка проведення екскурсії

Призначення методики проведення екскурсії. Загальна й часткова методика. Характеристика методичних способів: асоціація щодо порядку часу, асоціація щодо єдності місця, словесні методи (усна розповідь, бесіда, пояснення, переказ змісту, цитування тощо). Наочні методи: демонстрація в натурі та зображенні, спостереження тощо.

Практичні методи: огляд об'єкта, спостереження згідно із завданням екскурсовода.

Метод вправ: вироблення навичок та вмінь екскурсантів.

Вимоги екскурсійної методики: методичні способи показу, розповіді, рух в екскурсії, використання «портфеля екскурсовода», техніка проведення екскурсії, та контакт екскурсовода з групою.

Особливі методичні прийоми.

Прийом демонстрації наочних матеріалів.

Техніка проведення екскурсії. Вимоги до техніки проведення екскурсії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 5. Професійна майстерність екскурсовода

Поняття «професійна майстерність екскурсовода». Складові «професійної майстерності екскурсовода». Вимоги до екскурсовода. Права та обов'язки, навички та уміння екскурсовода, їх формування.

Шляхи підвищення професійної майстерності екскурсовода.

Культура та техніка мови екскурсовода, їх складові.

Невербальні засоби мовлення.

Психологічні завдання екскурсовода: формування та підтримка інтересу до екскурсії, організація уваги на екскурсії.

Тема 6. Диференційований підхід до екскурсійного обслуговування

Суть, основа та принципи диференційованого підходу. Диференційований підхід до організації, змісту й методики підготовки та проведення екскурсій залежно від груп екскурсантів. Формування різних груп екскурсантів. Особливості підготовки та проведення екскурсій для різних груп: учасників звичайної екскурсії, навчальних екскурсій, екскурсій для сільського населення, екскурсій для туристів, екскурсій для молоді тощо.

4. Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб	к., інд	с.р.		л	п	лаб	к., інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Основи організації екскурсійної діяльності												
Тема 1. Екскурсія та її сутність	12	2	2			8						
Тема 2. Класифікація екскурсій	16	2	2			12						
Тема 3. Методика підготовки екскурсії	24	4	2			18						
Тема 4. Методика та техніка проведення екскурсії	26	4	2			20						
Змістовий модуль 2. Практика організації екскурсійної діяльності												

Тема 5. Професійна майстерність екскурсовода	16	2	2			12						
Тема 6. Диференційований підхід до екскурсійного обслуговування	14	2	2			10						
Усього годин	108	16	12			80						

5. Теми і плани лекційних занять

№	Назва теми, план	К-сть годин
1.	<p>Тема 1: Екскурсія та її сутність</p> <p>1. Основні визначення екскурсії: відповідно до Ліцензійних умов, Закону «Про туризм»</p> <p>2. Ознаки екскурсії, їх характеристика</p> <p>3. Екскурсійний процес, його складові</p> <p>4. Завдання, вимоги, мета екскурсійного процесу</p> <p>5. Мета, завдання та форми проведення екскурсії</p> <p>6. Функції екскурсії</p> <p>7. Тематика екскурсії</p>	2
2	<p>Тема 2: Класифікація екскурсій</p> <p>1. Класифікація екскурсії за змістом, за складом і кількістю учасників, за місцем проведення, за засобами переміщення, за формою проведення, за тривалістю</p> <p>2. Розподіл екскурсій за змістом: оглядові (багатотемні) і тематичні</p> <p>3. Розподіл екскурсій за складом учасників, за місцем проведення, за засобами переміщення, за формою проведення</p> <p>4. Значення класифікації екскурсій</p>	2
3	<p>Тема 3: Методика підготовки екскурсії</p> <p>Організація та зміст процесу розробки нової екскурсії.</p> <p>Основні етапи підготовки екскурсії</p> <p>Складання інспектування маршрутів</p> <p>Комплектування «Портфеля екскурсовода»</p> <p>Складання технологічної карти екскурсії</p>	4
4	<p>Тема 4: Методика та техніка проведення екскурсії</p> <p>1. Призначення методики проведення екскурсії</p> <p>2. Практичні методи: огляд об'єкта, спостереження згідно із завданням екскурсовода</p> <p>3. Вимоги екскурсійної методики</p> <p>4. Особливі методичні прийоми</p> <p>5. Техніка проведення екскурсії</p>	4

	6. Вимоги до техніки проведення екскурсії	
5	Тема 5: Професійна майстерність екскурсовода 1. Складові «професійної майстерності екскурсовода» 2. Культура та техніка мови екскурсовода, їх складові 3. Психологічні завдання екскурсовода 4. Шляхи підвищення професійної майстерності екскурсовода	2
6	Тема 6: Диференційований підхід до екскурсійного обслуговування 1. Суть, основа та принципи диференційованого підходу 2. Диференційований підхід до організації, змісту й методики підготовки та проведення екскурсій 3. Формування різних груп екскурсантів 4. Особливості підготовки та проведення екскурсій для різних груп	2

6. Теми і плани семінарських та практичних занять

№	Назва теми, план	К-сть годин
1.	ТЕМА 1. ЕКСКУРСІЯ ТА ЇЇ СУТНІСТЬ Семінар 1. Основні поняття, сутність та завдання екскурсії <i>Питання для обговорення</i> 1. Закон України «Про туризм» про розвиток екскурсійної справи 2. Походження терміну екскурсія 3. Екскурсійний процес, його складові 4. Форми проведення екскурсії 3. Функції екскурсії 4. Ознаки екскурсії, їх характеристика 5. Сутність структури оглядових і тематичних екскурсій <i>Питання для самоконтролю</i> 1. У чому полягає сутність екскурсії 2. Вчені-екскурсіоністи 3. Вимоги екскурсійного методу 4. Екскурсійний аналіз, його види 5. Розвиток екскурсійної діяльності на Україні 6. Інновації щодо організації екскурсійної діяльності 7. Показ, розповідь, рух – основні елементи екскурсії 8. Охарактеризуйте кожну із тематики екскурсії: історичні архітектурно-містобудівні літературні мистецтвознавчі природознавчі, екологічні	2

	виробничі	
2	<p align="center">ТЕМА 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКСКУРСІЙ</p> <p align="center">Семінар 2. Класифікація екскурсій</p> <p align="center"><i>Питання для обговорення</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що являє собою класифікація екскурсій? 2. Які основні ознаки характеризують систему класифікації екскурсій? 3. Наведіть приклади класифікацій екскурсій за різними критеріями? 4. Класифікація екскурсій за змістом, за складом і кількістю учасників, за місцем проведення, за засобами переміщення, за формою проведення, за тривалістю. 5. Розподіл екскурсій за змістом: оглядові (багатотемні) і тематичні. 6. Особливості оглядової екскурсії: багатотемність, хронологічні обмеження. 7. Розподіл екскурсій за складом учасників, за місцем проведення, за засобами переміщення, за формою проведення. 8. Значення класифікації екскурсій. <p><i>Питання для самоконтролю</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Екскурсія як педагогічний процес. 2. Елементи психології на екскурсії. 3. Індуктивний та дедуктивний методи пізнання на екскурсіях. 4. Складові логіки в екскурсіях. 	2
3	<p align="center">ТЕМА 3. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ЕКСКУРСІЙ</p> <p align="center">Практичне заняття № 1</p> <p><i>Етап 1. Вибір теми.</i></p> <p>Після оприлюднення доповідей студентів по огляду існуючої екскурсійної тематики на місцевих туристичних підприємствах та екскурсійних ресурсах регіону студенти повинні обрати загальну для всієї групи тему майбутньої екскурсії та сформулювати її назву.</p> <p><i>Етап 2. Визначення мети і задач екскурсії.</i></p> <p>Студенти повинні сформулювати мету майбутньої екскурсії.</p> <p><i>Етап 3. Відбір літератури і складання бібліографії.</i></p> <p>На практичному занятті кожний студент аналізує зміст одного з літературних джерел по темі екскурсії.</p> <p><i>Етап 4. Визначення інших джерел екскурсійного матеріалу.</i></p> <p>В якості додаткових джерел екскурсійної інформації студенти готують аналітичні доповіді про: інтерактивний</p>	2

	<p>або електронний ресурс, картографічні джерела, можливих очевидців подій, архівні матеріали та ін. по темі екскурсії.</p> <p>Етап 5. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів.</p> <p>Використовуючи методику відбору екскурсійних об'єктів, розглянуту на лекціях, студенти відбирають екскурсійні об'єкти, характеризують їх за змістом, за функціональним призначенням, за ступенем збереженості і проводять багатовимірну оцінку екскурсійних об'єктів. Наприкінці в залежності від результатів оцінки студенти повинні відібрати 15-20 екскурсійних об'єктів на яких будуть ґрунтуватися підтеми екскурсії і викладатися додатковий матеріал, окреслюється основний зміст розповіді та назви підтем. Відбір об'єктів закінчується складанням картки об'єкту.</p> <p>Етап 6. Складання маршруту екскурсії.</p> <p>Студенти на основі лекційного матеріалу спочатку обирають один з варіантів складання маршруту – хронологічний, тематичний, тематико-хронологічний. Після, використовуючи картографічний матеріал та методичні вимоги до екскурсійних маршрутів розробляють 2 варіанти маршруту (основний і додатковий) екскурсії і складають їх схеми.</p>	
4	<p>ТЕМА 4. МЕТОДИКА ТА ТЕХНІКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЇ</p> <p>Практичне заняття № 2</p> <p>Оформлення методичної розробки екскурсії</p> <p>Студенти опановують правила і порядок оформлення методичної розробки</p> <p>Методичні прийоми ведення екскурсії. Опанування методичних прийомів показу.</p> <p><i>Завдання 1.</i> З наданого комплексу фотокарток об'єктів підібрати для кожного з них 2-3 прийоми показу.</p> <p>Обґрунтувати свій вибір і продемонструвати один з обраних прийомів.</p> <p><i>Завдання 2.</i> Підібрати прийоми показу для об'єктів, що відносяться до кожної з підтем екскурсії. Опанування методичних прийомів розповіді.</p> <p><i>Завдання 1.</i> Для кожного з об'єктів підібрати 2-3 прийоми розповіді і використовуючи наявний фактичний матеріал написати індивідуальний текст та продемонструвати його.</p> <p><i>Завдання 2.</i> Підібрати прийоми розповіді для об'єктів, що відносяться до кожної з підтем екскурсії.</p>	2
5	<p>ТЕМА 5: ПРОФЕСІЙНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЕКСКУРСОВОДА</p> <p>Практичне заняття № 3</p>	2

	<p><i>Завдання 1.</i> Написати есе на тему «Професія екскурсовод, як я її себе уявляю», де розкрити положення щодо: основних вимог до екскурсовода як до особистості; основних професійних якостей, знань та вмінь екскурсовода; труднощів, пов'язаних з професією екскурсовод; себе на посаді екскурсовода.</p> <p><i>Завдання 2.</i> В ході колективного обговорення результатів роботи, зачитування уривків есе скласти «профіль екскурсовода».</p>	
6	<p align="center">ТЕМА 6. ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ</p> <p align="center">Семінар 3. Диференційований підхід до екскурсійного обслуговування</p> <p><i>Питання для обговорення</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості організації екскурсійного обслуговування школярів. 2. Суть, основа та принцип диференційного підходу. 3. Соціально-демографічні та соціально-професійні основи диференціації (стать, вік, національність, освіта, професійна діяльність); соціально-психологічні фактори (інтереси, традиції, звички). 4. Особливості підготовки та проведення екскурсій для дітей, молоді, для місцевого населення, туристів, індивідуальних учасників. <p><i>Питання для самоконтролю</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Психологічні основи екскурсійних програм. 2. Значення меморіальних музеїв для розробки літературних та мистецтвознавчих екскурсій. 3. Методика проведення екскурсій - першооснова екскурсійної справи. 4. Місце і роль екскурсійної та музейної справи в національно-культурному відродженні України. 	2

7. Самостійна робота студентів

Самостійна робота студентів є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу, набуття умінь та практичних навичок у поза аудиторний час.

Метою самостійної роботи є формування вмінь та навичок самостійного опрацювання теоретичного матеріалу лекційного курсу, опрацювання додаткових джерел (нормативно-правової бази, матеріалів довідникового характеру, інформаційних ресурсів мережі Інтернет) з метою вирішення професійних завдань, підготовки до поточного та підсумкового контролю.

Основними формами самостійної роботи студентів є:

1. Самостійне опрацювання літератури: нормативної, основної та додаткової.

2. Складання опорних конспектів лекцій, підготовка до семінарських занять.

3. Виконання індивідуальних завдань та контрольної роботи (для заочної форми навчання) за консультаціями викладача.

4. Підготовка до підсумкового модульного контролю, заліку.

Контроль за самостійною роботою здійснюється за допомогою наступних методів: тестування, опитування на семінарських заняттях, перевірка виконання індивідуальних завдань (проектів), індивідуальних консультацій.

Завдання для самостійної роботи студентів

Назва теми, завдання	Кіль-ть годин
<p>Тема 1. Екскурсія та її сутність <i>Вид роботи:</i> конспект <i>Завдання:</i> Розгляньте історію зародження та становлення екскурсійної справи. <i>Підготовка рефератів на тему:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток екскурсійної діяльності за кордоном. 2. Розвиток культурного туризму в Україні. 3. Значення екскурсійної справи для виховання молоді. 4. Соціокультурологічні проблеми розвитку екскурсійної справи. 5. Інноваційні аспекти щодо організації екскурсійних послуг. <p>Література: Базова 1; 2; 3; 7; 8; 9; 10 Додаткова 11; 12; 14; 16; 29</p>	8
<p>Тема 2. Класифікація екскурсій <i>Вид роботи:</i> конспект <i>Підготовка рефератів на тему:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Елементи психології на екскурсії. 2. Індуктивний та дедуктивний методи пізнання на екскурсіях. 3. Складові логіки в екскурсіях. 4. Значення класифікації екскурсій. 5. Тематична екскурсійна програма мистецтвознавчої екскурсії. Оглядові екскурсії. 6. Роль першоджерел у підготовці екскурсійних маршрутів. 10. Комп'ютерне забезпечення екскурсійних тематичних програм: літературних, мистецтвознавчих. <p>Література: Базова 7; 8; 10 Додаткова 11; 12; 14; 25</p>	12

<p style="text-align: center;"><i>Тема 3. Методика підготовки екскурсії</i></p> <p><i>Вид роботи:</i> На основі лекційного матеріалу щодо структури і вигляду картки об'єкту кожний студент складає картки для всіх об'єктів по підтемі.</p> <p>1. Підготовка екскурсії: «Об'їзд або обхід маршруту» полягає у натурному вивченні об'єктів, що увійшли до розробленої підтеми і має на меті уточнити необхідні дані для складання методичної розробки. Так, необхідно визначити місце і розстановку групи біля об'єкту, методичні прийоми показу і розповіді, необхідний час для розкриття підтеми, додаткові методичні рекомендації (наприклад щодо безпечних місць переходу вулиці, правил поведінки на об'єкті, можливих обмежень щодо показу і розповіді і ін.)</p> <p>«Підготовка контрольного тексту екскурсії» припускає заміну написання контрольного тексту, текстом індивідуальним, і передбачає написання студентом вступної частини, основного тексту та заключної частини своєї підтеми з пропонованим текстом логічного переходу до наступної підтеми.</p> <p>Література: Базова 7; 8; 10 Додаткова 11; 12; 14; 25</p>	18
<p style="text-align: center;">Тема 4: Методика та техніка проведення екскурсії</p> <p><i>Вид роботи:</i> Комплектування «Портфелю екскурсовода» передбачає підготовку і оформлення належним чином одного експонату по підтемі екскурсії.</p> <p>Підготовка до пробної екскурсії.</p> <p>Література: Базова 7; 8; 10 Додаткова 11; 12; 14; 25</p>	20
<p style="text-align: center;">Тема 5: Професійна майстерність екскурсовода</p> <p><i>Вид роботи:</i> опорний конспект</p> <p><i>Завдання:</i> скласти короткий бібліографічний показчик до теми 1-4 (не менше 10-ти пунктів) з короткою анотацією до кожної праці 4-5 речень.</p> <p><i>Підготовка рефератів на тему:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Значення професійної майстерності екскурсовода для екскурсійної діяльності туристського підприємства. 2. Використання комп'ютерної технології для створення екскурсійних програм і маршрутів. <p>Література: Базова 7; 8; 10</p>	12

Додаткова 15; 18; 21; 24; 25; 30; 33	
<p style="text-align: center;">Тема 6. Диференційований підхід екскурсійного обслуговування</p> <p><i>Вид роботи:</i> конспект</p> <p><i>Завдання:</i> Скласти тестові завдання до теми № 1-4.</p> <p><i>Підготовка рефератів на тему:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Психологічні основи екскурсійних програм. 2. Особливості організації екскурсійного обслуговування школярів. 3. Суть, основа та принцип диференційного підходу. 4. Соціально-демографічні та соціально-професійні основи диференціації (стать, вік, національність, освіта, професійна діяльність); соціально-психологічні фактори (інтереси, традиції, звички). 5. Особливості підготовки та проведення екскурсій для дітей, молоді, для місцевого населення, туристів, індивідуальних учасників. 6. Значення меморіальних музеїв для розробки літературних та мистецтвознавчих екскурсій. 7. Методика проведення екскурсій - першооснова екскурсійної справи. 8. Місце і роль екскурсійної та музейної справи в національно-культурному відродженні України. <p>Література: Базова 7; 8; 10</p> <p>Додаткова 11; 12; 14; 25; 27</p>	10

8. Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання необхідне для систематизації, закріплення теоретичних знань і набуття практичних навичок з дисципліни «Організація екскурсійної діяльності». Індивідуальне завдання дозволяє опанувати студентам необхідними навичками при вирішенні конкретних практичних завдань по створенню нової екскурсії, розвитку навичок самостійної роботи й оволодінням методикою підготовки і ведення екскурсії.

Цілями виконання індивідуального завдання є: закріплення, поглиблення й узагальнення знань, отриманих студентами на теоретичних і практичних заняттях, а також придбання навичок при проектуванні й здійсненні екскурсійного обслуговування за окремими етапами надання послуги, використовуючи існуючі технології.

При виконанні індивідуального завдання студент повинен продемонструвати вміння у сфері науково-дослідної діяльності, уміння аналізу і синтезу інформаційних матеріалів за темою екскурсії, творчий підхід у представленні підтеми екскурсії.

Індивідуальне завдання виконується студентами самостійно (або в творчих групах) протягом вивчення дисципліни з проведенням консультацій викладачем дисципліни відповідно до графіка навчального процесу та оприлюдненні результатів під час проведення підсумкового практичного заняття з дисципліни.

Основне завдання індивідуальної роботи студента:

- оформлення методичної розробки підтеми екскурсії, в тому числі карток об'єктів, технологічної карти, матеріалів «портфеля екскурсорова» (1-5 балів);
- індивідуальний текст (при оцінюванні враховуються такі вимоги до індивідуального тексту як: стислість, чіткість формулювань, необхідна кількість фактичного матеріалу, наявність інформації з теми, повне розкриття теми, літературна мова, доступність, емоційність (1- 5 балів);
- технологічна карта (заповнення всіх колонок, виділення питань в підтемі, грамотно прописані і підібрані методичні прийоми, наявність логічного переходу (1-5 балів);
- поведіння студента під час проведення пробної екскурсії (оцінка дотримання вимог екскурсійної техніки, користування методичними прийомами, мова екскурсорова, контакт з групою 1-10 балів).

Результати індивідуальної роботи студента повинні бути оформлені у вигляді звіту, що складається за планом: вступ; 3-4 питання, що розкривають тему; висновки, список використаних джерел. Обсяг роботи від 15-20 сторінок

Перелік тем індивідуальних завдань

1. Розробити оглядову екскурсію по Києву
2. Розробити тематичну екскурсію по Києву
3. Розробити екскурсію «Стародавній Київ»
4. Розробити екскурсію «Андріївський узвіз»
5. Розробити екскурсію «Сучасний Поділ»
6. Розробити екскурсію «Печерські Липки»
7. Розробити екскурсію «Київ театральний»
8. Розробити екскурсію «Літературний Київ»
9. Розробити тематичну екскурсію «Гоголівська Диканька»
10. Розробити тематичну екскурсію «Вишгородський державний історико-культурний заповідник»
11. Розробити екскурсію «Містичний Київ»
12. Розробити екскурсію «Переяслав музейний»
13. Розробити екскурсію «Полтава та Микола Гоголь»
14. Розробити екскурсію «Львів. Личаківський пантеон»
- 15.** Розробити екскурсію «Звіринецька діброва м. Івано-Франківська»
16. Розробити екскурсію «Криворівня – казковий світ»
17. Розробити екскурсію «Ніжинський педагогічний університет ім. М. Гоголя – студентська містика чи фантазія»
18. Розробити екскурсію «Стара фортеця міста Кам'янця - Подільського».

19. Розробити екскурсійну програму для прийому іноземних туристів у місті Києві (два дні)
20. Розробити комплексну екскурсійну програму для школярів 1 – 11-х класів

9. Методи навчання

- пояснювально-ілюстративний метод;
- метод проблемного викладання;
- пояснювальний метод викладання;
- словесні методи навчання: бесіда, пояснення, лекція;
- наочні методи навчання: ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження (презентації).

10. Методи контролю

- методи усного контролю: індивідуальне опитування;
- перевірка самостійної роботи та індивідуальних завдань;
- методи письмового контролю;
- методи тестового контролю.

Приклад завдання на поточний модульний контроль

На підсумковий модульний контроль виносяться теоретичні питання з першого та другого змістового модулю. Студент може отримати від 0 до 30 балів.

Модуль 1

1. Визначити основні прийоми розповіді на екскурсії.
2. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, складання маршруту екскурсії.
3. Проаналізуйте класифікацію екскурсії за містом та складом учасників.

11. Розподіл балів, які отримують студенти (за видами робіт)

Вид роботи	Кількість балів за виконане завдання	Максимальна кількість балів з дисципліни
Публічний виступ на семінарі	1-5	35
Самостійна робота: - підготовка конспекту - написання реферату	1-3	15
Виконання індивідуальних творчих завдань	1-10	10
Практичне заняття	1-10	10
Підсумковий модульний контроль	1-30	30
Всього		100

Розподіл балів, які отримають студенти (за темами)

Поточне тестування та самостійна робота						Поточний модульний контроль	Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6		
10	10	15	15	15	15		20
							100

Критерії оцінювання реферату та індивідуального завдання

8 - 10 балів

- основна частина містить 3 питання ;
- у роботі здійснено ґрунтовний аналіз усіх аспектів проблеми;
- використано сучасні джерела, у тому числі періодичні видання, монографії, які дають змогу висвітлити теоретичні й прикладні аспекти теми;
- матеріал роботи добре структурований, логічно викладений;
- висновки відповідають завданням роботи, свідчать про реалізацію мети дослідження;
- рекомендації є обґрунтованими та мають практичний характер;
- роботу оформлено з дотриманням встановлених правил.

6-8 балів

- основна частина містить 2 питання;
- у роботі здійснено аналіз основних аспектів проблеми;
- використано джерела, які дають змогу розкрити теоретичні й прикладні аспекти теми;
- матеріал роботи структурований, логічно викладений;
- висновки відповідають завданням роботи;
- рекомендації мають практичну значущість;
- оформлення роботи в цілому відповідає встановленим правилам.

4-6 балів

- основна частина містить 1 питання;
- здійснений теоретичний аналіз не повною мірою відповідає темі, меті і завданням дослідження;
- використані джерела не дають можливості повністю розкрити проблему;
- висновки не повністю відповідають завданням роботи;
- рекомендації недостатньо обґрунтовані;
- робота в цілому оформлена згідно з правилами, але є певні недоліки.

2-4 бали

- основна частина містить 1 питання;
- здійснений студентом аналіз не відповідає темі, меті і завданням дослідження;
- студент не використовував необхідні літературні, нормативні джерела і статистичні дані;
- висновки не відповідають завданням роботи;
- оформлення роботи не відповідає встановленим правилам.

1-2 бали

- основна частина не розподілена на питання;
- здійснений студентом аналіз не відповідає темі, меті і завданням дослідження;
- студент не використовував необхідні літературні, нормативні джерела і статистичні дані;
- висновки не відповідають завданням роботи;
- оформлення роботи не відповідає встановленим правилам.

Критерії оцінювання теоретичних питань

Кількість балів	Критерії оцінювання
5	Глибоке вичерпне викладення всього матеріалу, визначеного в питанні. Чітке розуміння сутності і взаємозв'язку явищ, процесів і подій а також уміння використовувати системні відомості під час обґрунтування змісту відповіді.
4	Достатньо повне викладення питання, правильне розуміння сутності і взаємозв'язку явищ (процесів, подій), що розглядаються.
3	В основному задовільне і без грубих помилок викладення питання але недосить вірне і чітке розуміння явищ (процесів, подій), що розглядаються.
2	Неправильна відповідь на питання, не розуміння сутності явищ (процесів, подій), що розглядаються
1	Відповідь на питання практично відсутня

Шкала оцінювання знань

Переведення даних 100-бальної шкали оцінювання у 4-х бальну за шкалою ECTS з даної дисципліни має такий вигляд:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу – семестровий контроль – ПМК
A	відмінно	90 – 100
B	добре	82 – 89
C		74-81
D	задовільно	64-73
E		60-63
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання, необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання	35-59
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом, повторне вивчення дисципліни	34-0

11. Методичне забезпечення

- освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 «Сфера обслуговування», напряму підготовки «Туризм»
- навчальна програма нормативної дисципліни «Організація екскурсійної діяльності
- робоча програма дисципліни «Організація екскурсійної діяльності»
- інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять
- завдання до індивідуальної роботи
- методичні рекомендації до виконання самостійної роботи
- підручники, навчальні та навчально-методичні посібники;
- законодавчі та нормативні акти з питань туризму
- міжнародні акти, що регулюють питання екскурсійної діяльності
- рекламна інформація з екскурсійної діяльності

12. Контрольні питання до підсумкового модульного контролю

1. Проаналізуйте історію розвитку методики екскурсійної справи.
2. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як визначення мети та задачі екскурсії.
3. Визначити основні прийоми розповіді на екскурсії.
4. Охарактеризувати розвиток екскурсійної справи в дореволюційний період.
5. Визначити що включає розробка нової теми.
6. Дати оцінку методичним прийомам проведення екскурсії.
7. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як вибір теми.

8. Визначити тенденції розвитку екскурсійної справи на сучасному етапі.
9. Дати оцінку оглядовим екскурсіям.
10. Дати визначення основним теоретичним поняттям екскурсійної справи.
11. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як ознайомлення з експозиціями та фондами музеїв.
12. Проаналізувати точки зору до визначення «екскурсія».
13. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як вибір та вивчення екскурсійних об'єктів.
14. Визначити спільні та відрізняючі відмінності тематичних та оглядових екскурсій.
15. Назвіть та охарактеризуйте ознаки екскурсії.
16. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, складання маршруту екскурсії.
17. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як об'їзд (обхід) маршруту.
18. Дати оцінку екскурсіям на історичну тему.
19. Проаналізуйте екскурсію, як форму виховання.
20. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як підготовка тексту екскурсії.
21. Дати оцінку класифікації екскурсії.
22. Охарактеризувати етап підготовки екскурсії, як складання методичної розробки.
23. Дати оцінку екскурсіям на військово-історичну тему.
24. Проаналізувати класифікацію екскурсії на сучасному етапі.
25. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як комплектування «портфеля екскурсовода».
26. Дати оцінку екскурсіям на архітектурно - градобудівельну тему.
27. Проаналізувати класифікацію екскурсії за місцем проведення та засобом руху.
28. Охарактеризуйте етап підготовки екскурсії, як проведення пробної екскурсії та її затвердження.
29. Дати оцінку літературним екскурсіям.
30. Проаналізуйте класифікацію екскурсії за містом та складом учасників.

31. Дати оцінку показникам, які використовуються при відборі об'єктів відвідування.
32. Дати оцінку мистецтвознавчим екскурсіям.
33. Проаналізувати класифікацію екскурсії за формами проведення.
34. Перерахуйте, що входить в карточку, яка являється довідниковим матеріалом екскурсовода.
35. Дати оцінку виробничим екскурсіям.
36. Охарактеризувати методику екскурсійної роботи.
37. Перерахувати та охарактеризувати вимоги, які необхідно виконувати при складання маршруту.
38. Дати оцінку музейним екскурсіям.
39. Визначити предмет проведення екскурсії.
40. Охарактеризувати принципи за якими будується екскурсійний маршрут.
41. Дати оцінку краєзнавчим екскурсіям.
42. Визначити в чому проявляється активність екскурсовода.
43. Визначити види групування екскурсантів.
44. Які вимоги педагогічної науки входять в підготовку проведення екскурсії.
45. Проаналізувати що входить в «портфель екскурсовода».
46. Охарактеризувати диференційований підхід до екскурсійного обслуговування.
47. Проаналізувати що входить в складання методичної розробки.
48. Визначити особливості проведення екскурсії для різноманітних груп.
49. Перерахувати та охарактеризувати основні правила екскурсійної методики.
50. Охарактеризувати тематику екскурсії.
51. Обґрунтувати підготовку екскурсії до проведення.
52. Обґрунтувати особливості теми екскурсії.
53. Проаналізувати та перерахувати що входить в затвердження теми.
54. Дати оцінку екскурсіям для школярів.
55. Обґрунтувати особливості об'єкта екскурсії.

56. Дати оцінку екскурсіям для молоді.
57. Визначити обов'язкові етапи підготовки екскурсії.
58. Дати оцінку екскурсіям для сільського населення.
59. Дати визначення та обґрунтувати що таке тема, об'єкт, підтема.
60. Дати оцінку екскурсіям для слухачів університету.
61. Визначити задачі екскурсії.
62. Охарактеризувати екскурсію, як частину учбово-виховного процесу.
63. Порівняти в чому полягає суть назви та теми екскурсії.
64. Перерахувати та охарактеризувати основні правила екскурсійної методики.
65. Інноваційні підходи щодо екскурсознавства.

13.Рекомендована література

Базова

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 31. - Ст. 241. - С. 705-717.
2. Постанова Державного департаменту туризму «Про концептуальні засади організації екскурсійної діяльності в Україні». - Лютий, 2002.
3. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2003. – №32.-Ст.172.
4. **Туристсько-екскурсійне обслуговування. Міждержавний стандарт ДСТУ-28681.1-95**
5. ГОСТ 28681.2-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Туристские услуги. Общие требования».
6. ГОСТ 28681.3-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов».
7. Бабарицька В.К., Короткова А.Я., Малиновська О.Ю. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навч. посібник.-К.: Альтерпрес, 2007.-464 с.
8. Емельянов Б.В. Экскурсоведение / Б.В. Емельянов.- М.: Советский спорт, 2013.-224 с.
9. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навч. посібник / В.К. Федорченко. - К.: Кондор, 2004. - 166 с.
10. Чагайда І.М., Грибанова С.В. Екскурсознавство: Навч. посібник / І.М. Чагайда, С.В. Грибанова. - К., 2004. - 240 с.

Додаткова

- 11.Гецевич Н.А. Основы экскурсоведения: Учеб. пособие / Н.А. Гецевич. - Мн.: Из-во «Университетское», 1998. - 160 с.
- 12.Голубничая С.Н. Основы экскурсионного дела: Уч. пособие / С.Н. Голубничая. - Донецк, 2003. - 214 с.

13. Грицик М.В. Стан та перспективи розвитку туризму в Києві / М.В. Грицик // Внутрішній туризм в Україні: Окремі аспекти: Зб. статей. - К., 2002. - С. 14-31.
14. Долженко Г.П. Экскурсионное дело: Уч. пособие / Г.П. Долженко.- М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. - 272 с.
15. Емельянов Б.В. Профессиональное мастерство экскурсовода / Б.В. Емельянов.-М.: ЦРИБ «Турист», 1986. - 87 с.
16. Енциклопедичний словник-довідник з туризму/ Авт.-уклад. В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух.-К.: Видавничий Дім „Слово”, 2006.-372 с.
17. Квартальнов В.А. Туризм, экскурсии, обмены: современная практика / В.А. Квартальнов.- М.: Наука, 1993. - 416 с.
18. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості / Н.В. Ліфарєва.- К.: Дніпропетровський університет економіки і права, 2003. - 238 с.
19. Любіцева О.О. Методика розробки турів: Навч. посібник / О.О. Любіцева.-К.: Альтерпрес, 2008. - 328 с.
20. Науменко Г.П. Проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні / Г.П. Науменко // Внутрішній туризм в Україні: окремі аспекти: Зб. наук. статей. - К., 2002. - С. 5-13.
21. Національна програма туристсько-екскурсійних маршрутів „Намісто Славутича”. – К., 1997. – 242 с.
22. Нечипорук Л.Г. Деякі аспекти розвитку екскурсійної діяльності, пов'язаної з релігійними культурами / Л.Г. Нечипорук // Туристично – краєзнавчі дослідження: Зб. наук. статей. – Вип. 3.- К.: ЧП Ільченко, 2000. - С. 69-80.
23. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посібник / Є.В. Панкова.-К.: Альтерпрес, 2003. - 352 с.
24. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
25. Савина Н.В. Экскурсоведение: Учеб. пособие / Н.В. Савина, З.М. Горбылева. - Мн.: БГЭУ, 2004. - 355 с.
26. Седова Н.А. Культурно - просветительный туризм: Учебное пособие / Н.А. Седова.- М.: Советский спорт, 2003. - 96 с.
27. Фастовець О.О. Організація транспортних подорожей і перевезень туристів: Навч. посібник.-К.: Вид-во ФПУ, 2007.-233 с.
28. Федорченко В.К. Екскурсійна діяльність в історії шкільництва (початок ХХ ст.) / В.К. Федорченко // Рідна школа. - 2003. - №7. -С. 50-52.
29. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні: Навч. посібник / В.К. Федорченко, Дьорова Т.А. - К.: Вища школа, 2002. - 195 с.
30. Федорченко В.К. Підготовка фахівців для сфери туризму: Теоретичні і методичні аспекти: [Монографія] / В.К. Федорченко. -К.: Вища шк., 2002. - 350 с.
31. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: [Монографія] / В.К. Федорченко. - К.: Слово, 2004. - 472 с.
32. Федорченко В.К., Мініч І.М. Туристський словник-довідник / В.К. Федорченко, І.М. Мініч. - К.: Дніпро, 2000. - 155 с.

33. Хуусконен Н.М., Глушанок Т.М. Практика экскурсионной деятельности.-
Спб.: Издательский дом Герда, 2007.-208 с.
34. www.tourism.gov.ua

Періодичні видання

1. Газета «Краєзнавство, географі, туризм»
2. Журнал «Мир туризма»
3. Журнал «Міжнародний туризм»
4. Журнал «Музеї України»
5. Журнал «Турбізнес»
6. Журнал «Туризм сільський зелений»
7. Журнал «Туристичне Закарпаття
8. Газета «Украинская туристическая газета»
9. Журнал «Украинский туризм»

ДОДАТОК М

Комплексна анкета

для визначення рівнів підготовки екскурсоводів

Шановний учаснику експерименту! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді сприятимуть проведенню науково-педагогічного експерименту.

1. Вкажіть причини, які спонукали Вас отримати підготовку фахівця екскурсійної справи:
 - А) прагнення засобом екскурсійної діяльності сприяти соціокультурному розвитку країни, бути корисним суспільству;*
 - В) бажання здобути ще одну сучасну професію в галузі туризму;*
 - С) можливість отримувати додатковий прибуток;*
 - Д) бажання перебувати в центрі уваги, керувати людьми, впливати на їхню свідомість, викликати захоплення;*
 - Е) можливість працювати неповний робочий день.*
2. Наскільки Вас зацікавила професія екскурсовода і Ви готові працювати за обраним фахом?
 - А) зацікавлений(а) найбільшою мірою і готовий(а) працювати;*
 - В) зацікавлений(а) певною мірою й, можливо, буду працювати за певних обставин;*
 - С) професія не зацікавила й не спонукає до відповідної діяльності.*
3. Чи вважаєте Ви, що для успішної реалізації фахового потенціалу вузькоспеціальна підготовка є недостатньою, й тому необхідне володіння широким обсягом знань, всебічною ерудицією, сформованість відповідних якостей та навичок?
 - А) абсолютно переконаний;*
 - В) більшою мірою переконаний;*
 - С) цілком достатньо знань і умінь з підготовки та проведення екскурсії.*
4. Чи готові Ви до вдосконалення свого фахового творчого потенціалу впродовж усього життя?

- A) так;
- B) певною мірою;
- C) ні.

5. Що є предметом вивчення екскурсознавства?
6. Висвітліть зв'язок екскурсознавства з педагогікою, психологією, логікою. Як Ви відчуваєте зазначений зв'язок на власному екскурсійному досвіді?
7. Дайте визначення екскурсії, розкрийте її суспільні функції.
8. Назвіть різновиди екскурсії відповідно до класифікації.
9. Подайте дефініцію понять: «тема екскурсії», «ідея екскурсії», «зміст екскурсії», «композиція екскурсії».
10. Схарактеризуйте показ як основну складову екскурсії.
11. Розкрийте сутність екскурсійної розповіді. Сформулюйте вимоги щодо розповіді.
12. Розкрийте сутність та вимоги екскурсійної методики.
13. За якими принципами відбираються екскурсійні об'єкти?
14. Дайте характеристику основних етапів підготовки екскурсії.
15. Які Ви знаєте методичні прийоми показу? Дайте їм стисло характеристику.
16. Назвіть і схарактеризуйте відомі Вам методичні прийоми розповіді.
17. Які Ви знаєте особливі методичні прийоми?
18. Висвітліть Ваше розуміння поняття «техніка ведення екскурсії».
19. Що називають «портфелем екскурсовода»? Розкрийте техніку його використання в екскурсійному процесі.
20. Висвітліть особливості підготовки і проведення музейних екскурсій.
21. Розкрийте вимоги щодо діяльності фахівця екскурсійної справи.
22. Назвіть складові професійної майстерності фахівця з екскурсознавства.

Вдячні Вам за участь в експерименті.

Додаток Н

Тематика пошукових індивідуальних навчально-дослідних завдань з виявлення нової екскурсійної тематики

1. «Білі плями» історії – актуальна екскурсійна тематика.
2. Проблема охорони пам'яток історії та культури в сучасному екскурсознавстві.
3. Патріотична тематика в екскурсіях.
4. Героїка мого міста (селища, села).
5. Екскурсії як засіб формування духовності молодих громадян.
6. Видатні постаті мого краю.
7. Висвітлення в матеріалах екскурсій невинуватих замовчуваних імен діячів української культури.
8. Київський Поділ – історико-архітектурний об'єкт.
9. Народна творчість мого краю.
10. Андріївський узвіз як об'єкт оглядової екскурсії.
11. Формування почуття прекрасного (на екскурсійному матеріалі).
12. Моє місто в літературних екскурсіях.
13. Казки і легенди мого краю.
14. Екскурсія як вид відпочинку.
15. Анімація в екскурсійному матеріалі.
16. Інтерактивність в екскурсії.
17. Нестандартні екскурсії.
18. Діяльність туристично-екскурсійних установ у контексті проведення в Україні Євро – 2012.

ДОДАТОК П

Питання до підсумкового модульного контролю знань

з курсу «Екскурсійна діяльність»

(для визначення рівнів когнітивного критерію підготовки)

1. Висвітліть основні положення законодавчих і нормативно-правових актів із регулювання розвитку туризму і екскурсійної справи в Україні.
2. Розкрийте сутність екскурсознавства як наукової дисципліни і галузі соціокультурної діяльності.
3. Визначте місце екскурсознавства в системі наук.
4. Наведіть відомі Вам дефініції поняття «екскурсія», визначивши головне значення в кожній із них.
5. Висвітліть історію розвитку екскурсійної справи в Україні.
6. Схарактеризуйте екскурсію як суспільне явище, розкрийте суспільні функції екскурсії.
7. Складіть таблицю «Класифікація екскурсій».
8. Розкрийте тематичну спрямованість екскурсій.
9. Визначте особливості нестандартних екскурсій. Наведіть приклади.
10. Схарактеризуйте відомі Вам форми екскурсійного обслуговування.
11. Розкрийте поняття «методологія», «методика», «екскурсійна методика».
12. Сформулюйте вимоги щодо екскурсійної методики.
13. Схарактеризуйте основні етапи підготовки і проведення екскурсії.
14. Визначте критерії відбору екскурсійних об'єктів.
15. Обґрунтуйте спільні та відмінні особливості контрольного та індивідуального текстів екскурсії.
16. Визначте поняття «технологічна карта екскурсії».
17. Дайте визначення методичного прийому.
18. Схарактеризуйте показ як основний елемент екскурсії.
19. Дайте характеристику методичних прийомів показу в екскурсійному процесі (з наведенням прикладів).
20. Розкрийте поняття «екскурсійна розповідь» та вимоги щодо розповіді.
21. Визначте методичні прийоми розповіді в екскурсії. Наведіть приклади.
22. Назвіть особливі методичні прийоми і дайте їм характеристику.

23. Висвітліть методику підготовки і проведення оглядових екскурсій.
24. Розкрийте особливості підготовки та проведення тематичних екскурсій: історичних; виробничих; природознавчих; краєзнавчих; мистецтвознавчих; літературознавчих; архітектурно-містобудівних.
25. Розкрийте особливості проведення екскурсій за складом учасників.
26. Висвітліть методику реалізації екскурсій за місцем проведення: міських; позаміських; виробничих; музейних; комплексних.
27. Розкрийте сутність поняття «техніка проведення екскурсії».
28. Обґрунтуйте техніку використання «портфеля екскурсорода»..
29. Схарактеризуйте вербальні та невербальні засоби впливу на екскурсійну аудиторію.
30. Назвіть різновиди жестів, які використовуються в екскурсійному процесі. Наведіть приклади.
31. Розкрийте засоби творення образу в екскурсії. Наведіть приклади.
32. Визначте особливості співпереживання в екскурсійному процесі. Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи екскурсійний матеріал.
33. Розкрийте місце логіки в підготовці та реалізації екскурсійного процесу.
34. Охарактеризуйте функційні напрями професійної діяльності екскурсознавця (екскурсійний, управлінський, виховний, маркетинговий, організаційний, науково-педагогічний).
35. Розкрийте зміст поняття «праця екскурсознавця як культуротворчість».
36. Проілюструйте зв'язок екскурсійної справи з педагогікою та психологією.
37. Висвітліть Ваше розуміння диференційованого підходу щодо екскурсійного обслуговування різних категорій населення.
38. Визначте сутність професійної майстерності екскурсознавця.
39. Охарактеризуйте визначальні компетенції екскурсознавця (соціокультурну, фахову, особистісну).
40. Розкрийте Ваше бачення професійного іміджу фахівця екскурсійної справи.

ДОДАТОК Р

Анкета

для визначення рівнів мотиваційного критерію підготовки студентів до діяльності екскурсознавця

1. У чому Ви вбачаєте важливість викладання дисципліни «Екскурсознавство»?
 - у значних соціокультурних можливостях екскурсознавства, в його потужному впливі на культурний розвиток країни;
 - в можливості розширення аспектів діяльності в галузі туризму;
 - в реалізації Вашого прагнення наблизитись до ідеалу фахівця туризму;
 - в можливості збагатити свій інтелектуальний потенціал;
 - інші відповіді.
2. Чи пов'язуєте Ви свою майбутню професійну діяльність з екскурсознавством?
 - А) так; Б) не можу визначитися з відповіддю; В) ні.
3. Висловіть Ваше ставлення щодо праці екскурсознавця:
 - А) ставлюся з великим зацікавленням;
 - Б) зацікавлений (а);
 - В) цікавлюся незначною мірою, не зацікавлений (підкреслити)
4. Як Ви оцінюєте суспільне значення екскурсійної діяльності?
 - А) найвищою оцінкою;
 - Б) позитивно;
 - В) незначною мірою.
5. Наскільки для Вас важливо засобом екскурсійної діяльності сприяти розвитку суспільства, бути корисним країні?
 - А) дуже важливо;
 - Б) важливо;
 - В) для мене це не суттєво.
6. Що, з Вашої точки зору, є вирішальною передумовою успішної екскурсійної діяльності?
 - А) сформований науковий світогляд, фахові знання та вміння, загальна ерудиція, відповідні якості;

Б) досконале володіння питаннями, що стосуються підготовки і проведення екскурсії;

В) поверхове орієнтування в інформації професійного характеру та наявність якостей, які допомагають використовувати ситуації, сприятливі для кар'єрного зростання.

7. Наскільки потрібною і важливою у праці екскурсознавця Ви вважаєте її образно-емоційну складову? Обґрунтуйте свою відповідь.

А) дуже потрібна і важлива;

Б) важлива;

В) ця компонента не обов'язкова.

8. Чи готові Ви до постійного удосконалення фахового потенціалу задля прагнення творчої самореалізації впродовж усього життя?

А) так; Б) певною мірою; В) не готовий

ДОДАТОК С
АНКЕТА
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Шановні студенти!

Кафедра туризму КУТЕП проводить спеціальне дослідження щодо формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти. Просимо відповісти на такі запитання, поставивши позначку біля Вашого варіанту відповіді.

1. Чи вважаєте Ви за необхідне здійснювати у вищих навчальних закладах України формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, вважаю;
- б) частково;
- в) ні, не вважаю;
- г) важко відповісти.

2. Чи розумієте Ви сутність поняття «професійна взаємодія зі споживачами екскурсійних послуг»?

- а) так, розумію;
- б) частково розумію;
- в) ні, не розумію;
- г) важко відповісти.

3. Чи задоволені Ви наявними електронними інформаційними ресурсами та навчально-методичною літературою, необхідними Вам для формування готовності до професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, задоволені;
- б) частково задоволені;
- в) ні, не задоволені;
- г) важко відповісти.

4. Наскільки Ви задоволені наявною навчально-методичною літературою, необхідною Вам для формування професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, задоволені;
- б) частково задоволені;
- в) ні, не задоволені;
- г) важко відповісти.

5. Наскільки Ви володієте знаннями про інструменти регулювання міжнародної туристичної діяльності?

- а) повністю володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

6. Чи володієте Ви знаннями щодо мережі послуг туристичної індустрії Вашого регіону?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

7. Чи володієте Ви вміннями вести ділову професійну бесіду?

- а) повністю володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти

8. Чи володієте Ви вміннями обирати найбільш доцільний стиль спілкування?

- а) повністю володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

9. Чи володієте Ви вміннями попереджувати і розв'язувати міжособистісні конфлікти?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

10. Чи володієте Ви вміннями визначати оптимальну соціально-психологічну дистанцію в спілкуванні з співрозмовником?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

11. Чи володієте Ви навичками дослідження потреб споживачів різних туристичних категорій?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

12. Чи володієте Ви навичками використання мультимедійних технологій для розробки презентацій екскурсійного продукту?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

13. Чи володієте Ви навичками оформлення туристичних путівок, ваучерів, страхових полюсів та іншої туристичної документації?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

14. Чи володієте Ви навичками використання маніпулятивних прийомів для ефективної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

15. Чи володієте Ви вміннями комплектування туру і програм обслуговування для ефективної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

16. Як Ви вважаєте, наскільки Ви підготовлені для використання засобів і методів туризму у своїй майбутній професійній діяльності?

- а) повністю підготовлений;
- б) частково підготовлений;
- в) ні, не підготовлений;
- г) важко відповісти.

17. Чи володієте Ви навичками вибору індивідуального туру і його калькуляції за бажанням клієнта для ефективної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

18. Чи володієте Ви навичками бронювання пакету послуг (транспортних, готельних, розважальних, екскурсійних і т.д.) для ефективної взаємодії зі споживачами туристичних послуг?

- а) так, володію;
- б) частково володію;

- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

19. Чи володієте Ви навичками укладання договору зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

20. Чи володієте Ви навичками здійснення рекламної діяльності та надання інформації щодо обсягу, умов та якості туристичних послуг, що пропонуються суб'єктам екскурсійної діяльності?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

21. Чи володієте Ви знаннями законодавства в сфері туризму, правових норм, що регулюють відносини зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, володію;
- б) частково володію;
- в) ні, не володію;
- г) важко відповісти.

22. Як Ви вважаєте, наскільки Ви підготовлені для професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) повністю підготовлений;
- б) частково підготовлений;
- в) ні, не підготовлений;
- г) важко відповісти.

Дякуємо за Вашу участь!

ДОДАТОК Т

Анкета

для викладачів вищих навчальних закладів

Шановні колеги!

Кафедра туризму КУТЕП проводить спеціальне дослідження щодо формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти.

Просимо Вас висловити власну думку щодо питань і поставити позначку у відповідній графі. Дякуємо за відповіді!

1. На Вашу думку, чи доцільно здійснювати у вищих навчальних закладах України формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, доцільно;
- б) ні, не доцільно;
- в) важко відповісти.

2. Чи задовільняє Вас рівень готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, задовільняє;
- б) ні, не задовільняє;
- в) важко відповісти.

3. Чи спрямовуєте Ви свої зусилля на формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, спрямовую;
- б) ні, не спрямовую;
- в) важко відповісти.

4. Чи задовільняє Вас рівень науково-методичного забезпечення дисциплін, направлених на формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, задовільняє;
- б) ні, не задовільняє;

в) важко відповісти.

5. Чи спрямовуєте Ви зусилля на розробку електронних засобів навчання та видання власного науково-методичного забезпечення, необхідного для формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

а) так, спрямовую;

б) ні, не спрямовую;

в) важко відповісти.

6. Чи використовуєте Ви новітні інформаційні технології для формування готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

а) так, використовую;

б) ні, не використовую;

в) важко відповісти.

7. Чи обговорюєте Ви на заняттях комунікативні бар'єри, які виникають найчастіше в процесі професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

а) так, обговорюємо;

б) ні, не обговорюємо;

в) важко відповісти.

8. Чи проводите Ви ділові ігри для формування готовності фахівця з туризму до професійної взаємодії?

а) так, проводжу;

б) ні, не проводжу;

в) важко відповісти.

9. Чи обговорюєте Ви на заняттях типові ситуації, які виникають у процесі професійної взаємодії студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

а) так, обговорюємо;

б) ні, не обговорюємо;

в) важко відповісти.

10. Чи спрямовуєте Ви свої зусилля на набуття студентами навичок професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) так, спрямовую;
- б) ні, не спрямовую;
- в) важко відповісти.

11. Чи використовуєте Ви кейс-метод при формуванні готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, використовую;
- б) ні, не використовую;
- в) важко відповісти.

12. Чи використовуєте Ви метод «проектування професійної діяльності» при формуванні готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, використовую;
- б) ні, не використовую;
- в) важко відповісти.

13. Чи використовуєте Ви метод «мозкового штурму» при формуванні готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, використовую;
- б) ні, не використовую;
- в) важко відповісти.

14. Чи вважаєте Ви, що впровадження в навчальний процес новітніх педагогічних технологій, спрямованих на всебічне самоудосконалення особистості студента, впливає на підвищення рівня готовності студентів до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, вважаю;
- б) ні, не вважаю;
- в) важко відповісти.

Дякуємо за Вашу участь в анкетуванні!

ДОДАТОК У
Критерії та показники підготовки екскурсознавців

Критерії	Показники
<i>Аксіологічний</i>	система цінностей і професійних установок, які мотивують до конструктивної професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг та формують позитивне ставлення студентів до неї
<i>особистісно-комунікативний</i>	морально-психологічна готовність і комунікативна компетентність студентів для успішної професійної взаємодії, професійно-ділового й міжособистісного спілкування зі споживачами екскурсійних послуг, які слугували критеріями оцінки рівня їх сформованості.
<i>Когнітивний</i>	наявність комплексу професійно-орієнтованих знань у студентів про особливості туристичної діяльності, які є необхідними для професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг
<i>Діяльнісний</i>	наявність проектувально-конструктивних, виконавських, аналітико-рефлексивних умінь і навичок реалізації професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг і

ДОДАТОК X

Методика для визначення спрямованості поведінки

Прізвище, ім'я, по батькові студента

Шановний студенте! Просимо Вас вказати той варіант відповіді, якийнайбільш відображає Ваш погляд щодо цього питання

Запитання тесту
1. Найбільше задоволення я отримую від:
А. Схвалення моєї роботи;
Б. Усвідомлення того, що робота зроблена добре;
В. Усвідомлення того, що мене оточують друзі.
2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:
А. Тренером, який розробляє тактику гри;
Б. Відомим гравцем;
В. Обраним капітаном команди.
3. На мій погляд, кращим педагогом є той, хто:
А. Виявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід;
Б. Викликає інтерес до предмета так, що учні із задоволенням поглиблюють свої знання з цього предмету;
В. Створює в колективі таку атмосферу, за якої ніхто не боїться висловити свою думку.
4. Мені подобається, коли люди:
А. Радіють виконаній роботі;
Б. Із задоволенням працюють у колективі;
В. Прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. Я хотів би, щоб мої друзі:
А. Були чуйні і допомагали людям за будь якої нагоди;
Б. Були вірні й віддані мені;
В. Були розумними і цікавими людьми.
6. Кращими друзями я вважаю тих:
А. З ким складаються хороші взаємини;
Б. На кого завжди можна покластися;
В. Хто може багато чого досягти в житті.
7. Найбільше я не люблю:
А. Коли у мене щось не виходить;
Б. Коли псуються відносини з товаришами;
В. Коли мене критикують.
8. На мою думку, найгірше, коли педагог:
А. Не приховує, що деякі учні йому несимпатичні, насміхається і глузує з них;
Б. Викликає дух суперництва в колективі;
В. Недостатньо добре знає свій предмет.
9. У дитинстві мені найбільше подобалося:
А. Проводити час з друзями;
Б. Відчуття виконаних справ;
В. Коли мене за що-небудь хвалили.
10. Я хотів би бути схожим на тих, хто:

А. Домігся успіху в житті;
Б. По-справжньому захоплений своєю справою;
В. Відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.
<i>11. У першу чергу школа повинна:</i>
А. Навчити вирішувати завдання, які ставить життя;
Б. Розвивати насамперед індивідуальні здібності учня;
В. Виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.
<i>12. Якби у мене було більше вільного часу, найохочіше я використав би його:</i>
А. Для спілкування з друзями;
Б. Для відпочинку і розваг;
В. Для своїх улюблених справ і самоосвіти.
<i>13. Найбільших успіхів я досягаю, коли:</i>
А. Працюю з людьми, які мені симпатичні;
Б. У мене цікава робота;
В. Мої зусилля добре винагороджуються.
<i>14. Я люблю, коли:</i>
А. Інші люди мене цінують;
Б. Відчувати задоволення від виконаної роботи;
В. Приємно проводжу час з друзями.
<i>15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:</i>
А. Розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану з навчанням, роботою, спортом тощо, в якій мені довелося брати участь.
Б. Написали про мою діяльність;
В. Обов'язково розповіли про колектив, в якому я працюю.
<i>16. Найкраще я навчаюсь, якщо викладач:</i>
А. Має до мене індивідуальний підхід;
Б. Зуміє викликати в мене інтерес до предмету;
В. Влаштовує колективні обговорення досліджуваних проблем.
<i>17. Для мене немає нічого гірше, ніж:</i>
А. Образа особистої гідності;
Б. Невдача при виконанні важливої справи;
В. Втрата друзів.
<i>18. Найбільше я ціную:</i>
А. Успіх;
Б. Можливості доброї спільної роботи;
В. Здоровий практичний розум і кмітливість.
<i>19. Я не люблю людей, які:</i>
А. Вважають себе гіршими за інших;
Б. Часто сваряться і конфліктують;
В. Протестують проти всього нового.
<i>20. Приємно, коли:</i>
А. Працюєш над важливою для всіх справою;
Б. Маєш багато друзів;
В. Викликаєш захоплення і всім подобаєшся.
<i>21. На мою думку, керівник передусім повинен бути:</i>
А. Доступним;
Б. Авторитетним;
В. Вимогливим.
<i>22. У вільний час я охоче прочитав би книги:</i>
А. Про те, як заводити друзів і підтримувати хороші стосунки з людьми;

Б. Про життя знаменитих і цікавих людей;
В. Про останні досягнення науки і техніки.
<i>23. Якби в мене були здібності до музики, я хотів би бути:</i>
А. Диригентом;
Б. Композитором;
В. Солістом.
<i>24. Мені б хотілося:</i>
А. Придумати цікавий конкурс;
Б. Перемогти в конкурсі;
В. Організувати конкурс і керувати ним.
<i>25. Для мене найважливіше знати:</i>
А. Що я хочу зробити;
Б. Як досягти мети;
В. Як організувати людей для досягнення мети.
<i>26. Людина повинна прагнути до того, щоб:</i>
А. Інші були задоволені нею;
Б. Насамперед виконати своє завдання;
В. Їй не можна було б дорікнути за виконану роботу.
<i>27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:</i>
А. У спілкуванні з друзями;
Б. Переглядаючи розважальні фільми;
В. Займаючись своєю улюбленою справою.

ДОДАТОК Ц

Тест для визначення моральних цінностей

Прізвище, ім'я, по батькові студента

Завдання тесту
<u>Завдання І</u>
<i>Необхідно вибрати з числа запропонованих варіантів той, що найбільше підходить до даного поняття.</i>
<p><i>1) добра людина – це та, яка...:</i></p> <p>а) відзначається високими моральними якостями;</p> <p>б) чуйно ставиться до всього живого;</p> <p>в) ввічлива;</p> <p>г) не любить підкреслювати свої достоїнства.</p>
<p><i>2) справедливість – це...:</i></p> <p>а) об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та інших людей, пов'язане з поняттям невід'ємних прав людини;</p> <p>б) сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці;</p> <p>в) сумлінне ставлення до своїх обов'язків;</p> <p>г) слідування нормам, правилам, канонам поведінки.</p>
<p><i>3) відповідальність – це...:</i></p> <p>а) постійність у своїх поглядах і почуттях;</p> <p>б) сукупність рис, що характеризують позитивні якості, честь, гідність тощо;</p> <p>в) усвідомлення людиною своєї громадської ваги;</p> <p>г) усвідомлений обов'язок відповідати перед своїм сумлінням і суспільством за кожний вчинок, дію, слово.</p>
<p><i>4) працелюбність – це...:</i></p>

- а) дотримання твердого встановленого порядку, який є обов'язковим для всіх членів даного колективу;
- б) завзятість, стійкість, непохитність у досягненні певної мети;
- в) потреба спрямовувати фізичну або розумову енергію на створення або перетворення матеріальних і/або духовних цінностей;
- г) сумлінне виконання певної справи.

Завдання II

До поданого слова доберіть з чотирьох запропонованих синонім (вибрати можна тільки одне слово):

1) відповідальність і...

- а) обов'язок;
- б) совість;
- в) чесність;
- г) гордість.

2) працелюбність і...

- а) щирість;
- б) цілеспрямованість;
- в) активність;
- г) сила.

3) доброта і ...

- а) довіра;
- б) милосердя;
- в) хоробрість;
- г) скромність.

4) справедливість і...

- а) чесність;
- б) неупередженість;
- в) тактовність;
- г) вірність.

Завдання III

До даного слова доберіть одне протилежне за значенням:

1) добрий і...

- а) жадібний;
- б) злий;
- в) сердитий;
- г) чужий.

2) працелюбний і...

- а) розумний;
- б) закоханий;
- в) лінивий;
- г) сонний.

3) відповідальний і...

- а) забудькуватий;
- б) безвідповідальний;
- в) нечесний;
- г) лицемірний.

4) справедливий і...

- а) немилосердний;
- б) невірний;
- в) жорстокий;
- г) несправедливий.

ДОДАТОК Ш

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

**для визначення рівня сформованості когнітивного компоненту готовності
майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності в процесі професійної
туристичної**

освіти

Прізвище, ім'я, по батькові студента

<i>1. Що розуміють під поняттям «туризм»?</i>	
а) це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях;	
б) це система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності;	
в) тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.	
<i>2. Що належить до категорії базових екскурсійних продуктів?</i>	
а) послуга, подія, захід;	
б) послуга, предмет;	
в) предмет, об'єкт, місце.	
<i>3. Що таке туристичний пакет ?</i>	
а) набір приналежностей для туристської подорожі;	
б) програма перебування туристів;	
в) комплекс туристських послуг.	
<i>4. Які є основні функції управління туризмом?</i>	
а) регулювання, мотивація, планування, фінансування;	
б) планування, організація, контроль, мотивація;	
в) розробка, організація, облік і аналіз, мотивація.	
<i>5. Хто є продавцями туристичних послуг?</i>	
а) туроператори;	
б) турагенти;	
в) споживачі туристичних послуг.	
<i>6. До яких чинників належить співвідношення попиту і пропозиції, рівень і динаміка конкуруючих цін, політична ситуація в країні, визначення платоспроможності споживачів?</i>	
а) зовнішніх чинників, що впливають на рівень цін на туристичні послуги;	
б) внутрішніх чинників, що впливають на рівень цін на туристичні послуги;	
в) регіональних чинників, що впливають на рівень цін на туристичні послуги.	
<i>7. Що включають в себе основні послуги, які пропонуються туристичним підприємством?</i>	
а) розміщення туристів;	
б) страхування туристів;	
в) послуги з організації екскурсій.	
<i>8. Що таке туроператорська діяльність?</i>	
а) будь-яка діяльність, здійснювана у сфері туризму;	
б) реалізація готової продукції, здійснювана з метою перепродажу та задоволення потреб туристів;	
в) діяльність з формування, просування та реалізації туристичного продукту, здійснювана на підставі ліцензії юридичною особою або індивідуальним підприємцем.	

<i>9. Що відноситься до процесу продажу туристичного продукту?</i>	
а) встановлення ціни на турпродукт;	
б) оформлення правовідносин і розрахунок із клієнтом;	
в) телефонне інформування клієнта про можливу зміну характеру купівлі.	
<i>10. Що відноситься до характерних туристських товарів та послуг?</i>	
а) це товари та послуги, виробництво і реалізація яких значно залежить від попиту туристів на них;	
б) це товари й послуги, виробництво і реалізація яких не залежить від попиту туристів на них;	
в) це товари й послуги, виробництво і реалізація яких умовно залежить від попиту туристів на них.	
<i>11. Що належить до основних факторів, які впливають на формування програм туристичної подорожі?</i>	
а) гарантована якість туристичних послуг підприємств-суміжників;	
б) наявність ліцензії та сертифікату відповідності в підприємства – туроператора;	
в) сезонність, маршрут та його туристично-рекреаційні ресурси, тип клієнтури та вид туризму.	
<i>12. Як називається документ, в якому встановлюються конкретні умови надання і споживчі властивості туристичної послуги?</i>	
а) туристська путівка;	
б) договір продавця туру з клієнтом;	
в) ваучер.	
<i>13. Що є інструментами регулювання міжнародної туристичної діяльності?</i>	
а) Закон України «Про туризм»;	
б) міжнародні декларації, конвенції, резолюції, угоди, протоколи, рекомендації, прийняті на міжнародних конференціях і форумах;	
в) Конституція України, Закони України.	
<i>14. За допомогою яких засобів може бути здійснений вплив на споживача туристичних послуг в ході комунікації?</i>	
а) навчальних засобів;	
б) вербальних, паралінгвістичних і невербальних засобів;	
в) інформаційних засобів.	
<i>15. Як називають ситуації непорозуміння реципієнта й комунікатора?</i>	
а) маніпулятивними прийомами;	
б) бар'єрами відносин;	
в) комунікативними бар'єрами.	
<i>16. Що є об'єктом туристичної пропозиції?</i>	
а) споживач туристичних послуг;	
б) туристичний продукт;	
в) туристичний пакет.	
<i>17. Що передбачає підготовка до ділової бесіди?</i>	
а) вивчення учасників, теми і ситуації; визначення місця спілкування і розстановку меблів; визначення регламенту, стратегії і тактики спілкування; вибір можливих альтернатив;	
б) збирання первинної інформації; вивчення характеристик співрозмовників; розробку проекту рішення;	
в) розробку альтернатив; визначення місця спілкування; аналіз документів, які характеризують співрозмовника.	
<i>18. Що включає безпосередній процес бесіди зі споживачами туристичних послуг?</i>	
а) передачу і отримання інформації, постановку питань;	

б) інформування співрозмовника; слухання співрозмовника; аналіз реакції співрозмовника;	
в) встановлення контакту; передачу (отримання) інформації; аргументування.	
<i>19. Як називається усне представлення туристичних послуг у бесіді з потенційними споживачами з метою їх продажу?</i>	
а) реклама;	
б) персональний продаж;	
в) туроператорська діяльність.	
<i>20. Що є основою для вирішення конфлікту?</i>	
а) компроміс;	
б) згода;	
в) співробітництво.	
<i>21. Що розуміють під поняттям «асертивність»?</i>	
а) неконфліктна поведінка;	
б) вміння знаходити компроміс;	
в) вміння перемагати в конфлікті.	
<i>22. Внаслідок яких причин виникають конфлікти в туризмі?</i>	
а) відмінності у манері поведінки;	
б) слабка ергономічність робочих місць;	
в) психологічна несумісність партнерів з обслуговування.	
<i>23. Як називається механізм міжособистісного сприйняття у спілкуванні, який характеризує розуміння та інтерпретацію співрозмовника шляхом ототожнення себе з ним?</i>	
а) емпатією;	
б) ідентифікацією;	
в) стереотипізацією.	
<i>24. Що розуміють під складним, багатоступінчастим процесом, що вимагає комплексного, системного аналізу і здійснюється при виконанні низки умов (проведення маркетингового дослідження ринку для визначення потенційного споживчого попиту на різні види туристичного продукту; визначення видів, форм, елементів туристичного продукту)?</i>	
а) розробка туристичного продукту;	
б) дослідження туристичного продукту;	
в) просування туристичного продукту.	
<i>25. Яка основна мета функціонування турпідприємства?</i>	
а) надання послуг розміщення;	
б) надання послуг харчування;	
в) задоволення потреб споживачів в туристських послугах.	
<i>26. Як називається активний засіб здійснення маркетингової політики туристичної фірми по просуванню туристичного продукту, посиленню зв'язку між виробником і споживачем туристичного продукту?</i>	
а) туристичний пакет;	
б) туристична послуга;	
в) туристична реклама.	
<i>27. Що називають професійною взаємодією зі споживачами туристичних послуг?</i>	
а) цілеспрямований динамічний процес безпосереднього або опосередкованого впливу на осіб, що мають намір замовити, замовляють або використовують окремі чи комплексні послуги суб'єктів туристичної індустрії;	
б) результат діяльності туристичного підприємства із задоволення відповідних потреб туристів;	
в) результат тісної взаємодії елементів матеріальної бази туризму і персоналу.	

28. Що розуміють під поняттям «псевдослухання»?	
а) прагнення якомога швидше висловити власні погляди і судження;	
б) імітація уваги до співрозмовника;	
в) можливість зосередитися лише на деяких деталях повідомлення.	
29. Яка максимальна тривалість туристської подорожі згідно із Законом України «Про туризм»?	
а) 3 місяці;	
б) 6 місяців;	
в) 12 місяців.	
30. Яку з перелічених функцій виконує туроператор?	
а) надання послуг розміщення;	
б) надання послуг харчування;	
в) формування пакета послуг.	
31. Що є підставою для надання екскурсійних послуг?	
а) ліцензія;	
б) дозвіл Кабінету Міністрів України;	
в) ваучер.	
32. Як називається механізм розуміння того, як людина сприймається партнером?	
а) ідентифікацією;	
б) рефлексією;	
в) стереотипізацією.	
33. Яку комунікацію можна назвати ефективною?	
а) передача ідеї, повідомлення, враження або емоцій від однієї людини до іншої з мінімальними перекручуваннями;	
б) особистісна характеристика індивіда, що свідчить про те, наскільки людина сприймає себе відповідальною за все, що з нею відбувається;	
в) здатність вступати в психологічний контакт, формувати вході взаємодії довірчі, засновані на взаємній згоді, відносини.	
34. У чому полягає сутність аргументації?	
а) різновид доказу, коли доводиться не істинність, а хибність судження або неправильність доказу;	
б) логічний процес, сутність якого полягає в тому, що в ньому обґрунтовується істинність судження (аргументів або доводів);	
в) посилення на власний досвід у процесі спілкування, можливість стати на бік партнера, щоб добре його зрозуміти.	
35. З якою метою використовують можливості мережі Інтернет в сучасному туристському бізнесі?	
а) обміну інформацією різного роду;	
б) ділової переписки;	
в) з метою комунікації.	

	володіння методами добору, розстановки і підвищення кваліфікації кадрів; уміння проведення туристських заходів; володіння методами презентації та показу туристичних послуг; навички проведення формальних і неформальних переговорів)										
3.	<u>Аналітико-рефлексивні вміння та навички</u> (уміння об'єктивно оцінювати результати власної діяльності; уміння аналізувати професійну взаємодію зі споживачами туристичних послуг; уміння налагоджувати правильні взаємини фахівця з туризму зі споживачами туристичних послуг, з колегами; уміння використовувати мовну комунікацію та ведення переговорів, уміння взаємодії з партнерами і постачальниками туристських послуг; уміння оцінювати та контролювати ефективність професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг і вносити відповідні корективи)										

ДОДАТОК Ю-1

Тест для визначення комунікабельності

Прізвище, ім'я, по батькові студента

Шановний студенте!

Просимо Вас у відповідях на запитання обрати: «Так», «Іноді» або «Ні».

№ з/п	Запитання	Відповідь		
		Так	Іноді	Ні
1.	У вас призначено звичайну ділову зустріч. Чи вибиває вас із колії очікування цієї зустрічі?			
2.	Чи викликає у вас невдоволення і сором'язливість доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на якомусь семінарі, нараді, зборах?			
3.	Ви відкладаєте візит до лікаря доти, доки вже не можете терпіти?			
4.	Вам пропонують поїхати у відрядження до міста, в якому ви ніколи не були. Чи докладете ви максимум зусиль, щоб якимось уникнути цього відрядження?			
5.	Чи любите ви розповідати про свої турботи будь-кому?			
6.	Чи дратує вас, коли незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?			
7.	Ви вірите, що є проблема «батьків і дітей» і що людям різних поколінь важко зрозуміти одне одного?			
8.	Чи посоромитеся ви нагадати знайомому, що він забув повернути вам гроші, які позичив декілька місяців тому?			
9.	У ресторані або їдальні вам подали неякісну страву – ви промовчите і тільки роздратовано відсунете тарілку?			
10.	Опинившись один на один із незнайомою людиною, ви не почнете з ним бесіду і будете відчувати тяжкість, якщо першим заговорить він. Це так?			
11.	У вас викликає жах будь-яка довга черга, де б вона не була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру). Ви вирішите відмовитися від своїх намірів замість того, щоб нудьгувати десь у хвості черги?			
12.	Чи боїтеся ви брати участь у комісії з розгляду конфліктних ситуацій?			
13.	Ви маєте індивідуальні критерії оцінки творів мистецтва, літератури, культури і ніяких інших думок з цього приводу не сприймаєте. Це так?			
14.	Якщо десь у «кулуарах» ви почуєте висловлювання вочевидь помилкової думки з добре відомого вам питання, чи надасте ви перевагу тому, щоб промовчати і не брати участь у дискусії?			
15.	Чи викликає у вас роздратування чиєсь прохання допомогти, розібратися в тій чи іншій навчальній темі або у службовому питанні?			
16.	Ви з більшим задоволенням викладаєте свою думку письмово, ніж усно?			

ДОДАТОК Ю-2

Методика оцінки рівня компетентності у вирішенні конфліктів

Прізвище, ім'я, по батькові студента

Шановний студенте! Просимо Вас оцінити кожну відповідь за такою шкалою:

- 1 – «невірно»;
 2 - «швидше невірно»;
 3 - «швидше вірно»;
 4 - «цілком вірно».

№	Питання анкети	Відповіді
1.	Я маю власну методику вирішення конфліктів.	1 2 3 4
2.	Навіть у конфліктній ситуації я добре сприймаю всі деталі того, що відбувається.	1 2 3 4
3.	Мій прогноз про те, як буде відбуватися конфлікт, майже завжди виправдовується.	1 2 3 4
4.	Я вважаю, що можу вирішити більшість проблем.	1 2 3 4
5.	Я довіряю своїм здібностям вирішувати складні ситуації.	1 2 3 4
6.	Я завжди впевнений, що досягну мети й здолаю всі труднощі.	1 2 3 4
7.	Зазвичай, я досить ефективно вирішую конфліктні ситуації.	1 2 3 4
8.	Більшістю рішень, прийнятих в умовах конфліктної ситуації, я залишаюся задоволеним.	1 2 3 4
9.	Більшість проблем настільки складні, що я не в змозі їх вирішити.	1 2 3 4
10.	Більшість проблем я вирішую в стані запалу.	1 2 3 4
11.	Якщо мені вдалося залагодити конфліктну ситуацію, то я завжди намагаюся зрозуміти внаслідок чого це сталося.	1 2 3 4
12.	Я завжди аналізую реакцію на конфлікт щойно втягнутих у нього людей.	1 2 3 4
13.	На конфлікти я реагую так емоційно, що не можу пригадати про ефективні способи їх розв'язання.	1 2 3 4
14.	У конфлікті мені завжди важко координувати свої дії.	1 2 3 4
15.	Обмірковуючи варіанти дій у конфлікті, мені завжди складно оцінити вірогідність їх успішності.	1 2 3 4
16.	У конфліктній ситуації я часто виношу судження, яке в подальшому не виправдовується.	1 2 3 4
17.	Якщо я помічаю ознаки напруженості, то спочатку все добре обмірковую, перш ніж діяти.	1 2 3 4
18.	Якщо я стикаюся з проблемою, то керуюся рішенням, яке найперше спало на думку.	1 2 3 4

ДОДАТОК Я

Анкета для співробітників туристичних підприємств

Шановні колеги!

Кафедра туризму КУТЕП проводить спеціальне дослідження щодо **формування** готовності майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти.

Просимо Вас висловити власну думку щодо питань анкети і поставити позначку у відповідній графі.

б. Як Ви вважаєте, чи доцільно здійснювати у вищих навчальних закладах України формування готовності майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) так, доцільно;
- б) ні, не доцільно;
- в) важко відповісти.

2. Чи задоволені Ви підготовкою студентів-практикантів, майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності в процесі професійної туристичної освіти?

- а) повністю задоволений;
- б) частково задоволений;
- в) ні, не задоволений;
- г) важко відповісти.

3. Чи задоволені Ви знаннями, які отримали студенти-практиканти, студенти, в процесі їх професійної підготовки?

- а) повністю задоволений;
- б) частково задоволений;
- в) ні, не задоволений;
- г) важко відповісти.

4. Чи володіють, на Вашу думку, студенти знаннями законодавства в сфері туризму, правових норм, що регулюють відносини зі споживачами туристичних послуг?

- а) повністю володіють;
- б) частково володіють;
- в) ні, не володіють;
- г) важко відповісти.

5. Чи задоволені Ви вміннями, які виявили студенти, майбутні фахівці, під час проходження практики, спрямованими на здійснення ними професійної взаємодії зі споживачами екскурсійних послуг?

- а) повністю задоволений;
- б) частково задоволений;
- в) ні, не задоволений;
- г) важко відповісти.

6. Чи володіють, на Вашу думку, майбутні фахівці навичками здійснення рекламної діяльності та надання інформації щодо обсягу, умов та якості екскурсійних послуг, що пропонуються суб'єктам туристичної діяльності?

- а) повністю володіють;
- б) частково володіють;
- в) ні, не володіють;
- г) важко відповісти.

Дякуємо за співпрацю і Вашу участь в анкетуванні!

ДОДАТОК Я-1

Основні види знань екскурсознавця

Основні види знань екскурсознавця	Джерело
Керівні документи з питань розвитку туризму та екскурсійної діяльності: постанови, накази вищих органів, розпорядження; методичні, нормативні та інші керівні галузеві матеріали з актуальних питань і основних напрямів розвитку туризму	Н. Хуусконен, Т. Глушанок
Культурологічна, екскурсійна, музейна, історична, краєзнавча, туристсько-рекреаційна галузі знань	Н. Хуусконен, Т. Глушанок
Основи економіки і ринкових принципів господарювання; зміст та методика проведення екскурсії; маршрути і тематика екскурсій; порядок навчання і обслуговування екскурсантів; правила і норми охорони праці; техніка безпеки, виробничої санітарії і протипожежного захисту.	Кваліфікаційна характеристика екскурсознавця
Теорія і методика проведення екскурсії, основи психології, педагогіки, логіки	[С. Голубнича Р. Дьякова Б. Ємельянов І. Чагайда
Риторика, етика, естетика	В. Бабарицька І. Чагайда
Іноземні мови	В. Федорченко, В. Любарець
Екскурсійний етикет	Б. Ємельянов
Менеджмент	за результатами
Маркетинг	дослідження
Основи економіки	сутності діяльності
Основи наукових досліджень	екскурсознавця)

ДОДАТОК Я-2
Уміння та навички екскурсознавця

Уміння, навички екскурсознавця	Джерело
<p>Добирати потрібний фактичний матеріал; розробляти нову екскурсійну тематику; готувати текст екскурсії; складати методичну розробку екскурсії; володіти методикою і технікою проведення екскурсії; доречно використовувати наочність; прослуховувати екскурсії на маршруті й, за необхідності, надавати допомогу колегам; проводити бесіди з метою пропаганди екскурсії; складати текст «шляхової інформації» і проводити її; komponувати матеріал для будь-якої аудиторії; працювати з екскурсійною групою; з книгою, в музеї, на виставці, в архіві; володіти мовленнєвим етикетом; рекламувати екскурсії; здійснювати післяекскурсійну роботу; прослуховувати екскурсії.</p>	<p>В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська С. Голубнича Р. Дьякова Б. Ємельянов</p>
<p>Формулювати набуті знання у тексті екскурсії; доносити знання й переконання до екскурсантів, розширювати їх світогляд; доречно й ефективно використовувати методичні прийоми; керувати аудиторією; володіти етичними нормами.</p>	<p>І. Чагайда, С. Грибанова</p>
<p>Відчувати, як сприймається екскурсійна інформація, її доступність і зрозумілість; самостійно відбирати матеріал для екскурсії, засоби та методи його викладення; здатність імпровізувати; забезпечити максимальне засвоєння матеріалу; здійснювати диференційований підхід щодо різних груп населення; формувати в екскурсантів потрібну мотивацію сприйняття матеріалу; виявляти необхідний педагогічний вплив на аудиторію, об'єктивно оцінювати власні професійні спроможності, формувати індивідуальний стиль діяльності.</p>	<p>Ю. Лагусев</p>

Міністерство освіти і науки України
 ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
 ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
 УНІВЕРСИТЕТ імені Григорія Сковороди»

08401, м. Переяслав-Хмельницький.

вул. Сухомлинського, 30.

тел.: (04567) 5-63-89

факс: 5-63-94

На № 23.03.2017 від № 456

Ministry of Education and Science of Ukraine
 STATE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION
 «PEREYASLAV-KHME LNYSKY
 HRYHORIY SKOVORODA
 STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»
 30, Sukhomlynsky St.
 Pereyaslav-Khmelnytsky
 08401
 tel.: (04567) 5-63-89
 fax: 5-63-94

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 Літовки-Деменіної Світлани Григорівни
 на тему: «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до
 екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки»
 (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)

У продовж 2014-2017 років на базі Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницького державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» здобувач Літовка-Деменіна С.Г. здійснювала дослідно-експериментальну роботу на тему «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки».

В процесі експериментальної роботи Літовкою-Деменіною С.Г. було визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки та бажання реалізувати свій потенціал майбутніх фахівців сфери туризму в екскурсійній діяльності.

На нашу думку, особливого схвалення заслуговує розроблення автором методичних рекомендацій з викладання дисципліни «Організація екскурсійної діяльності». Особливий інтерес становлять розроблені і подані в методичних рекомендаціях методичні поради, виконання різних завдань і наведення прикладів.

Впроваджені зміст, форми і методи формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності визначено високоефективними і вважаємо за доцільне рекомендувати їх до використання в вищих навчальних закладах у процесі професійної підготовки.

Довідку обговорено і схвалено на засіданні кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди (протокол № 18 від 23 травня 2017 року.)

Ректор

В.П. Коцур

Завідувач кафедри

О.І. Шапран

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачеве, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

11.09.17 № 1600

АКТ

**про впровадження результатів науково-педагогічного дослідження
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Літовки-Деменіної Світлани Григорівни
на тему: «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до
екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки»
(спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)**

Впродовж 2014-2016 років на базі Мукачівського державного університету проводилося впровадження результатів наукового дослідження Літовки-Деменіної Світлани Григорівни на тему «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності», що направлені на підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму.

Практична цінність результатів роботи визначається тим, що вони складають основу для вирішення таких актуальних завдань, як підготовка майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності на творчому рівні до конструювання різноманітних професійних ситуацій та розв'язання нестандартних завдань різного рівня складності.

Розроблена та експериментально перевірена в дослідженні модель формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки може служити основою для пошуку нових професійних рішень у сучасній освітній практиці. Апробовані педагогічні засоби мають практичну цінність при вирішенні проблем становлення професійної позиції і технологічних умінь майбутніх фахівців туристичної діяльності.

Методичні розробки використовувались С. Г. Літовкою-Деменіною при розробленні науково-методичного забезпечення предметів циклу професійно-теоретичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Результати дослідження доцільно використовувати в професійній підготовці майбутніх фахівців сфери туризму у ВНЗ, як такі що мають методологічну і практичну цінність.

Визначені автором основні результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри туризму Мукачівського державного університету (протокол № 2 від 07 вересня 2017 року).

**Перший проректор Мукачівського
державного університету, д.е.н., доц.**

Гоблик В.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ КОЛЕДЖ ТУРИЗМУ
 ТА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вул. Жмаченка, 26, м. Київ, 02192

тел. (044) 543-88-14, 543-95-20; факс (044) 543-91-64; E-mail: ktgg@ukr.net; Web-адреса: www.ktgg.kiev.ua

22.06.2017 № 52/2-01-07

На № _____

АКТ

**про впровадження результатів науково-педагогічного дослідження
 Літовки-Деменіної Світлани Григорівни
 на тему: «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму
 до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
 спеціальністю 13:00:04 – теорія та методика професійної освіти**

На базі Київського державного коледжу туризму та готельного господарства в період з 2015 по 2017 рік поетапно проводилась експериментальна перевірка результатів дослідження С.Г. Літовки-Деменіної по темі «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки». Експериментом було охоплено 191 студентів і 19 викладачів.

З 2014 по 2015 рік під час проведення констатувального етапу експерименту здобувачем було проаналізовано і встановлено реальний стан підготовки студентів в умовах ступеневого навчання у багатoproфільному коледжі, здійснено аналіз навчально-програмної документації.

У ході формувального експерименту протягом 2015-2016 років була розроблена і впроваджена модель формування професійної компетентності майбутніх агентів з організації туризму та експериментально перевірено і узагальнено результати використання методів навчання в процесі вивчення дисципліни «Організація екскурсійної діяльності».

Результати дослідження С.Г. Літовки-Деменіної заслуховували на засіданні циклової комісії туристичного обслуговування коледжу і мали високу позитивну оцінку.

Практична цінність результатів роботи визначається тим, що вони складають основу для вирішення таких актуальних завдань, як підготовка майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності на творчому рівні, до конструювання різноманітних професійних ситуацій та розв'язання нестандартних завдань різного рівня складності.

Використання розроблених С.Г. Літовкою-Деменіною методичних рекомендацій викладання дисципліни «Організація екскурсійної діяльності» вдосконалило роботу викладачів та вплинуло на підвищення рівня готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності.

Таким чином, в результаті експериментального дослідження було перевірено і підтверджено ефективність обґрунтованої автором моделі формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки, визначено основні методи, форми і засоби впливу на формування їх готовності до екскурсійної діяльності.

Результати дослідження з формування професійної готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки доцільно використовувати в професійно-технічних навчальних та вищих освітніх закладах тому, що вони мають методологічну і практичну цінність.

Директор
кандидат наук із соціальних комунікацій
доцент

А.Т. Матвієнко

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТУРИЗМУ, ЕКОНОМІКИ І ПРАВА**

вул. Жмаченка, 26, м. Київ-192, 02192, Україна

**KYIV UNIVERSITY OF TOURISM,
ECONOMICS AND LAW**

26 Zhmachenko St., Kyiv-192, 02192, Ukraine

Tel./тел. (044) 543-86-31, 543-86-58, 543-86-19, Fax/факс (044) 543-87-66; E-mail: rector_kutep@i.ua

11.05.2017 р. № 29-01-04/4

Ref/На: _____ від _____

АКТ

**про впровадження науково-педагогічного експерименту здобувача
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук,
викладача кафедри теорії та практики туризму і готельного
господарства**

Київського університету туризму, економіки і права

Літовки-Деменіної Світлани Григорівни

**на тему: «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму
до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки»
(спеціальність 13:00:04 – теорія та методика професійної освіти)**

Результати дисертаційного дослідження С.Г. Літовки-Деменіної впроваджувалися в навчальний процес кафедри теорії та практики туризму і готельного господарства факультету туризму, готельного та ресторанного бізнесу Київського університету туризму, економіки і права за напрямом підготовки «Туризм» впродовж 2014-2017 н.р. у змісті навчальної дисципліни «Організація екскурсійної діяльності» та комплексу її навчально-методичного супроводу.

На етапі констатувального етапу експерименту (2014-2015 рр.), здійснено аналіз навчально-програмної документації, проаналізовано стан підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, їх готовність до екскурсійної діяльності на основі анкетування студентів, опитування викладачів та розроблено програму дослідження.

На другому етапі (2015-2016 рр.) було проведено формувальний експеримент зі створенням моделі формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки з використанням нетрадиційних методів навчання в процесі вивчення дисципліни «Організація екскурсійної діяльності». На даному етапі експерименту розроблені найбільш ефективні форми проведення

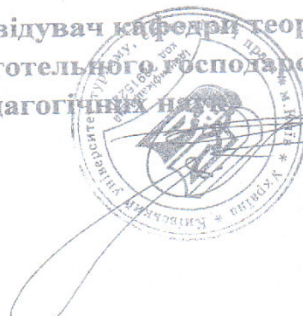
лекційних, семінарських та практичних занять, які розглядалися на засіданнях кафедри.

Третій етап експерименту (2016-2017 рр.) був присвячений впровадженню моделі формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки і експериментальній перевірці та узагальненню дослідження результатів використання методів навчання в процесі вивчення дисципліни «Організація екскурсійної діяльності».

Рекомендації, розроблені С.Г. Літовкою-Деменіною, використовувались при підготовці науково-методичного забезпечення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки.

Вважаємо, що результати дослідження мають практичну і методологічну цінність, рекомендуємо використання їх результатів в навчальних закладах туристського профілю.

Ректор, завідувач кафедри теорії та практики
туризму і готельного господарства,
доктор педагогічних наук,
професор

В.К. Федорченко

« 25 травня 2018 р.

№ 19

АКТ

про проведення науково-педагогічного експерименту
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Літовки-Деменіної Світлани Григорівни
на тему: **«Формування готовності майбутніх фахівців сфери
туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної
підготовки»**
(спеціальність 13:00:04 – теорія та методика професійної освіти)

На базі Інституту професійного росту фахівців туризму і курортів протягом 2014-2017 рр. проводився експеримент по перевірці гіпотези дослідження Літовки-Деменіної Світлани Григорівни на тему: **«Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки»**. В даному експерименті брали участь 104 слухача курсової підготовки, метою навчання яких було підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації фахівців екскурсійної діяльності.

В ході проведення експерименту було доведено позитивний вплив впровадження активних методів, використання яких в різних видах навчальної діяльності, вплинуло на активізацію слухачів, інтерес до занять і разом з тим забезпечило швидкість запам'ятовування, розуміння і засвоєння екскурсійного матеріалу. Цінним є враховане в даній методиці раціональне поєднання індивідуальних, групових та колективних форм роботи.

Результати дослідження були схвалені та використані при складанні навчальних програм, розроблення науково-методичного забезпечення, зокрема для професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму. Особливого схвалення заслуговують застосовані автором в рекомендаціях методичні поради, виконання різних завдань і наведення прикладів їх розв'язання. Всі завдання мають професійне спрямування, суть яких полягає у формуванні готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності слухачів, розвитку ініціативи, створенні умов для формування необхідних компетентностей сучасному фахівцю в сфері туризму.

Вважаємо що дане наукове дослідження має практичну і методологічну цінність, і рекомендуються використання їх результатів в навчальних закладах, які готують фахівців для сфери туризму.

Директор Інституту професійного
росту фахівців туризму і курортів
кандидат педагогічних наук

Л.В. Грибова

003699

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, м. Київ, 01010 т.ф. +38 (044) 280 82 03, т. +38 (044) 280 87 65
 e-mail: general@ntu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070915

15.09.2017 № 1120/06-03

на № _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 Літовки-Деменіної Світлани Григорівни
 на тему: «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної
 діяльності в процесі професійної підготовки»
 (спеціальність 13:00:04 – теорія та методика професійної освіти)

У продовж 2014-2017 років на базі Національного транспортного університету здобувач Літовка-Деменіна С. Г. здійснювала дослідно-експериментальну роботу на тему «Формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки».

В процесі експериментальної роботи Літовкою-Деменіною С.Г. було визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки та бажання реалізувати свій потенціал майбутніх фахівців сфери туризму в екскурсійній діяльності.

Практична цінність результатів роботи визначається тим, що вони складають основу для вирішення таких актуальних завдань, як підготовка майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності з різними професійними ситуаціями та нестандартними рішеннями.

Особливого схвалення заслуговує розроблення автором методичного комплексу з викладання дисципліни «Організація екскурсійної діяльності». Особливий інтерес становлять розроблені і подані в методичних рекомендаціях методичні поради, виконання різних ситуаційних завдань.

Впроваджені зміст, форми і методи формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності визначено високоефективними і вважаємо за доцільне рекомендувати їх до використання в вищих навчальних закладах у процесі професійної підготовки.

Проректор з навчальної роботи
 Національного транспортного університету,
 професор

Декан факультету менеджменту,
 логістики та туризму, професор

Гришук О.К.

Бакуліч О.О.